

Вера Навіцкая

ДОБРА ЖЫЦЬ
НА СВЕЦЕ

Вера Навіцкая

Добра жыць на свеце!
*(З успамінаў шчаслівай
дзяўчынкі)*

**Ліда
2016**

Вера Навіцкая. Добра жыць на свеце! (З успамінаў шчаслівай дзяўчынкі), на беларускай мове, Ліда, паводле В.С. Новицкая (Махцевич). Хорошо жить на свете!: Из воспоминаний гимназистки -- СПб.: А.Ф. Девриен, 1910 - 182 с.: ил. Е.П. Самокиш-Судковской (изд. 2-е).

Пераклад Станіслава Судніка.

Вокладка Дар'і Марцінкевіч.

Прысвячаецца маім дзецям

Хто я і што я думаю.

Такім чынам, я пачынаю запісваць свае ўспаміны. Са мной часта здараюцца такія цікавыя рэчы, і потым я так шмат чаго заўважаю і думаю, што, калі гэтыя лісточкі патрапяць калі-небудзь маім унукам ці праўнукам, то дакладна, яны не засумуюць, чытаючы іх.

Першым чынам скажу, хто я і што я.

Мне дзевяць гадоў і завуць мяне Марусяй, але назавываюць проста Мусяй, а стрыечны брат, Валодзя, чамусьці Муркай. Бо хлопчыкі заўсёды нешта не па-людску робяць! Прыгажосцю я не вызначаюся... Затое мамачка мая найпрыгожанькая! Пагодзімся, гэта не зусім адно і тое ж, але ўсё-такі прыемна, што ў сям'і ёсць хто-небудзь, кім можна пахваліцца. А ўжо мамачкай сваёй я смела магу ганарыцца: прыгажуня яна сапраўдная і зусім, зусім маладзенькая! Яе ўсе рамізнікі за спадарычню прымаюць, калі мы з ёй ідзем па вуліцы: "Калі ласка, спадарычні, ліха праімчу"! Ды і не адны рамізнікі, а ўсе рашуча не могуць надзівіцца, як у такой маладзенькай, прыгожанькай мамачкі такая вялікая тоўсценькая дачка, бо тумбачка я прыстойная.

Тата і мама заўсёды паўтараюць мне, што я страхочце; але ад гэтага чытачам яшчэ ясна не стане, якая я, таму што і не страхочці бываюць розныя. Цяпер растлумачу больш падрабязна. Валасы ў мяне чорныя, павойныя, даволі кароткія, якія прыводзяць у сапраўдную роспач маю бедную мамачку: як іх ні пазачэсвай - праз паўгадзіны тырчаць ва ўсе бакі ("як у індзейскага цара", кажа Валодзя). Вочы ў мяне таксама зусім чорныя, і тата заве іх "прусачкамі". Нос у мяне трохі дагары, і гадкі Валодзька запэўнівае, што праз яго відаць усё, што я думаю. Вядома, гэта дурнота, і гаворыць ён гэта толькі, каб

цвяліць мяне, але якое шчасце, што насамрэч так быць не можа! Бо гэта было б жудасна, калі б старэйшыя іншы раз убачылі, пра што я думаю! Наогул, майму беднаму носу не шанцуе: мамчын брат, дзядзя Коля, той заўсёды прыціскае мне нос вялікім пальцам, прыгаворваючы: "Дзінь-дзінь!" - і запэўнівае, што фасон - цудоўны для гузічка электрычнага званка. Твар у мяне круглы, беленькі, і шчокі заўсёды ружовыя; але дзядзя Коля і тут знайшоў да чаго прычапіцца і кажа, што ён нібы цыркулем абведзены. Па-мойму - няпраўда: твар як твар. Ды акрамя таго, хіба гэта дрэнна, калі абведзены, як цыркулем? Значыць акуратны, не крывы - касы які-небудзь.

Шмат беднай мамачцы працы каштуе займацца са мной; вельмі мне яе шкада, але што ж рабіць, калі, як знарок, падчас уроку мне ўсё штосьці пабочнае ў галаву лезе, і ніяк я не магу думаць пра тое, што мне тлумачаць. Адны задачы ў нас ідуць даволі шчасна, і нават мамачка мяне хваліць, а ўжо яна дарма ніколі гэтага не зробіць.

Хто ведае, быць можа з мяне калі-небудзь выйдзе знакамітая жанчына-матэматык. Вось тады публіка наперагонкі кінецца чытаць мае ўспаміны! Але калі гэта будзе? А зараз трэба яшчэ ўрокі на зўтра вучыць.

Перачытала з самага пачатку ўсё напісанае. Якое шчасце, што мамачка не бачыла гэтых радкоў! Не кажу ўжо пра кляксы, але памылкі такія, што я некаторыя словы сама ледзь разабрала... Ці варта пісаць далей? Мабыць, мае спадчыннікі нічога не разбяруць?... Зрэшты, калі толькі гэта патрапіць у друк, то ў канцылярыі ці ў рэдакцыі (як яно там завецца?), верагодна, спачатку ўсе памылкі паправяць. Вунь якая маса кніг друкуецца, а памылак ніколі там не бывае; не можа быць, каб усе пісьменнікі былі ўжо так добра пісьменныя! Выдумаць аповед не цяжка, але каб ніхто, ніхто рашуча з выдуманчыкаў ніколі не памыляўся ў літары "яць" і ў канчатках "еш" і "іш", ніколі не паверу!

Буду пісаць далей - паправяць!

Наша сям'я. Мае лялькі.

Акрамя мяне, дзяцей у нас у доме няма. Гэта жудасна! Ужо як я прашу ў мамачкі сястру - не, так і не магу дапрасіцца! І галоўнае, ім жа самім горш: калі б я была не адна, я б значна менш ім надакучала, а так мне сумна; вялікае, думаеш, задавальненне сядзець з французжанкай і размаўляць! Ды і прычэпа яна: што я ні скажу, абавязкова паправіць, усё не так, усё не па яе; мудрае толькі; а хто яе ведае, сама вось яна ці правільна яшчэ гаворыць? Была б сястра, зусім іншая справа; мы б разам гулялі, бегалі; нават вучыцца было б веселей, а то

адна ды адна!

Тата і мама з раніцы паехалі на пахаванне аднаго знаёмага дзядка-генерала, а таму ўрокаў у мяне не было. Mademoiselle рада радзенькая, і адразу ж замкнулася ў сваім пакоі, уткнуўшы нос у нейкую кніжку. Яна заўсёды так робіць, калі мамы дома няма. Я з нуды пайшла шукаць сваю ляльку Зіну, якая даўно ўжо, небарака, не апранутая і не кормленая, сядзіць у сваім крэсле ў дзіцячым пакоі за шафай; а каля яе на ложачку ляжыць маленькая Лілі. Зірнула я на іх, і сорамна мне стала. Мне ўсё чамусьці здаецца, што лялькі ўсё разумеюць, яны не могуць гаварыць, не могуць рухацца самі, але я перакананая, што і яны адчуваюць усё, і журацца, і цешацца. Вось і зараз мне здалася, што Зіна з такім дакорам зірнула на мяне! Я, наогул, яе менш люблю, чым добрынькую бялявую Лілі, хоць я і імкнуся гэтага не паказваць: калі пацалую адну, то і другую; калі ж Лілі і перападае часам лішні пацалунак, то дзе-небудзь у іншым пакоі, калі я пераканана, што Зіна не можа бачыць. Я наогул больш люблю лялек з мяккім тулавам, набітым пілавіннем, і з парцалінавымі галовамі, з імі гуляць зручней. Была ў мяне адна такая, яе Тамарай зваалі, яна ў мяне вельмі часта пахворвала, дык я заўсёды пасля хваробы рабіла ў ёй дзе-небудзь дзірачку і высыпала з яе трохі пілавіння; яна, вядома, ад гэтага худнела; ну, тады я пачынала яе лячыць, везла куды-небудзь за мяжу ці ў Крым; там яна папраўлялася і вярталася моцна папаўнеўшы. Для гэтага я ўсыпала ёй ранейшае пілавінне, а часам яшчэ і пяску дадавала; выходзіла вельмі натуральна. Адзін толькі раз я перастаралася і перасыпала пяску, так што скура не вытрымала і лопнула; прыйшлося на гэта месца латку нашываць.

Я думаю што нашы мамы для таго і дораць нам лялек, каб мы з дзяцінства прывучаліся быць добрымі, клапацілівымі матулямі. Мне вельмі сорамна, і гэта нават, верагодна, грэшна, але мне здаецца, што я буду вельмі дрэнная маці і жонка. Маленькія дзеці: гэта так сумна, так пішчаць, так надакучаюць, а калі яны маўчаць, як мае лялькі, то тады так лёгка забыцца пра іх, сысці ў госці, а яны застануцца дома галоднымі.

Наогул, што за ахвота выходзіць замуж? Што такое мужчыны? Вось усе гэтыя прыкрыя хлапчукі, як Саша Сакалоў, Пеця Угрумаў, Коля Стрэпетаў ды і ўсе іншыя Валодзіны таварышы - вось жа за каго мне, напрыклад, даўдзецца выходзіць замуж. Барані Бог! Ні за што, ні за што замуж не пайду!!!

У тры гадзіны нашы вярнуліся з пахавання і з імі адзін татаў калега, Леанід Георгіевіч. За абедам мама казала, што дзядка пахавалі каля царквы пад плітой, што гэта каштавала дзве тысячы рублёў, але

затое гэта цудоўна. Я зусім гэтага не зразумела, але не хацела пры чужым пытаць. Навошта хаваць чалавека пад плітой, калі можна яго закапаць у зямлю? Ды і для чаго там пліта? Хто на ёй гатуе? Я разумею, калі б яшчэ там гатавалі ежу для святых, то быў бы гонар ляжаць пад ёй, але, па-першае, іх няма на зямлі; а па-другое, яны б і не елі нічога... Хіба вось для святароў вараць?... Тады, павінна быць, толькі для халастых, таму што калі мы раз былі ў бацюшкі Івана і там абедалі, яму не з царквы прыносілі, а сама матушка ў кухню хадзіла. І як гэта я ніколі ў цэрквах пліт не заўважала? Дзіўна жудасна! Спытаю маму.

Вайна з Mademoiselle. Мае спазнанні.

Ужо вельмі шмат урокаў мамачка задае; асабліва назалююць мне французскія дыктоўкі. Перш m-lle пачала была мне іх рабіць, але, здаецца, яна і сама не шмат лепш за мяне ведае, таму што дыктоўкі мае яна заўсёды папраўляла па кнізе, а аднойчы я яе спытала, як пісаць слова *michant*, так яна сказала, што праз "ai"; мамачка гэта пачула і пасля таго сама пачала са мной займацца.

Божа, якія гэтыя французы бесталковыя! І словы то іхнія пішуцца неяк дзіўна: напішуць Бог ведае колькі літар, а палова з іх зусім не прамаўляецца. А наша m-lle, нічога яна не ўмее: мамачка загадала ёй заўсёды гарбату разліваць, а потым мыць гарбатны посуд, дык, па-першае, гарбата ў яе такая, што заўсёды "Кранштадт бачны", а потым кожны раз яна абавязкова ці шклянку раздушыць, калі выцірае, ці што-небудзь выпусціць і разаб'е; а ўжо, здаецца, хітрасць невялікая; колькі разоў я гэтую работу рабіла, і тата казаў, што гарбата смачная, і чарпкоў потым з падлогі не даводзілася падбіраць.

А злюшчая яна - ад усяго злуецца: адзін раз увечар, калі я ўжо легла ў пасцель, я і кажу: "M-lle, il faut faire фу-фу la lampe"!

Што ж тут здаецца кепскага? А як яна ўзлавалася! З тых часоў я знарком усякі вечар ёй паўтараю: "Il faut faire фу-фу la lampe", і кожны раз яе нават перакосіць усю. Аднойчы яна хацела схітраваць: я яшчэ не паспела сказаць, а яна ўжо ўзяла, ды хуценька і патушыла лампу, тады я і кажу: "Ah, vous avez déjà fait фу-фу la lampe"! Яна выйшла і толькі дзвярамі лягнула. Гэта здорава выйшла!

Ай, што я напісала! Калі б мамачка бачыла! Яна трываць не можа гэтага слова і кажа, што гэта жудасны "mauvais genre". А мне дык яно вельмі падабаецца! Гэта слова Валодзя прынёс з гімназіі, у іх усе так кажуць; цудоўнае слова! І ніякім іншым яго не заменіш: "добра"... "удала"... "разумна" - усё гэта слаба выходзіць, а скажаш

"здорава", дык здрава і выйдзе!

Божа, калі ж нарэшце вытрымаю я гэты няшчасны ўступны іспыт! Бо гэта зусім не так лёгка, таму што іспыт будзе конкурсны - і слова ж якое цяжкае! Гэта значыць, што прымаць будуць толькі самых лепшых вучаніц, у якіх будзе па ўсіх прадметах не менш "дзесяці". Жах які! А ў мяне дагэтуль яшчэ па дыктоўцы ні разу больш "васьмі" не было, а то і такія дыктовачкі бывалі, калі мама запэўнівала, што гэта проста рэбус на прэмію (вунь як у "Ніве" кожны год бывае). Але ж яшчэ цэлае лета наперадзе; не можа быць, каб усе, усе рашуча дзяўчынкі былі больш пісьменнымі і разумнейшымі за мяне.

Мамачка нейкі ліст атрымала, штосьці распавядае тату; трэба пабегчы даведацца. Так, аказваецца, што таго дзядка пахавалі не пад кухняй, а проста пад каменнай такой дошкай каля царквы; я зусім забылася, што гэта таксама плітой завецца. Толькі б Валодзька пра гэта не дазнаўся, - ізноў мяне цвяліць пачне! Ён і тое забыцца не можа, як аднойчы, калі мне было тры гады і мамачка павяла мяне ў сабор, дзе былі мошчы траіх святых; мне там вельмі спадабалася, і я потым усе прасіла зноў пайсці "ў цырк, дзе тры божачкі ў чырвоных туфлях ляжаць".

Мае хітрасці з цёцяй Лідушай.

Ліст, які мамачка ўчора атрымала, быў ад цёці Лідзі (мамчынай сястры); яна піша, што прыедзе да нас пагасцяваць на цэлыя два тыдні, пакуль мы на дачу не з'едзем. Я жудасна рада, я вельмі люблю цёцю Лідушу, яна такая добрая, такая пястуха; ніколі не лае мяне, і што б я ні зрабіла, заўсёды абараняе мяне. Мне трошкі сорамна, я шмат у чым перад ёй вінаватая, гэтулькі раз рабіла я ёй усякія штукі. Праўда, гэта вельмі даўно, мне было тады ўсяго пяць гадоў, калі яна гасцявала ў нас цэлыя тры месяцы. Жудасна яна смешная, заўсёды ўсе свае рэчы пагубляе і потым ніяк не можа знайсці. Раніцай пачне апранацца - грэбень няма, шпількі зніклі, пояс невядома куды знік.

- Муся, Муся, ідзі, мілая дзетачка, пашукай мне грэбень! - Я лячу... А ён тут дзе-небудзь блізенька і валяецца сабе пад крэслам ці на дыване.

- Мілая дзяўчынка, разумніца ты мая! Усё яна адшукае! Няма такога іншага дзіцяці на свеце! На табе за гэта пернік!.

А пернікі і ледзянцы ніколі не пераводзіліся ў цёці Лідзі: і сама яна іх любіла, а галоўнае любіла заўсёды ўсіх частаваць. Я да іх таксама была вялікая ахвотніца і лічыла, што рэчы занадта рэдка зніка-

юць, і мне занадта мала даводзіцца зарабляць, а таму я надумалася прыхоўваць некаторыя з іх. Чую, падымаецца ў цёціным пакоі "валтузня", а я сабе сяджу, як нічога ніякага, быццам мяне гэта і не датычыцца.

- Мусенька, залатая мая, пашукай, куды мой напарстак падзеўся!

- Зараз, цётка! - з самым нявінным выглядам пачынаю я зазіраць пад усе шафы, ва ўсе куты, пакуль даходжу да таго месца, куды старанна сама схавала гэтую штучку.

- Вось жа ён, цёця, тут і ляжыць!

Ізноў мяне цалуюць, хваляць, даюць ледзянцы.

А аднойчы што я яшчэ зрабіла! Цёця Лідзя ўставала заўсёды позна, значна пазней за мяне, так што я, зазіраючы па раніцах у яе пакой, заўсёды заставала яе спячай. А спала яна жудасна смешна, закінуўшы галаву назад і з шырока-шырока адкрытым ротам! Мне заўсёды хацелася пакласці ёй што-небудзь у яго, ды ўсё страшна было. Але адзін раз я не вытрымала: прынесла са сталоўкі кавалак цукру і паціху праціснула ёй паміж зубамі, а сама хутка-хутка ўцякла. Яна ў тую хвіліну не адчула, а потым, калі прачнулася, страшна здзівілася, як такая штука магла здарыцца, і яны шмат смяяліся з мамы; я ж тым часам стаяла павярнуўшыся спіной і засцілала лялечны ложка.

Якая я была тады гадкая дзяўчынка! Бо мне нават сорамна не было! Бедная, добрая цёця Лідуша! Але зараз я вялікая, я разумею, як гэта брыдка, і ўжо, вядома, нічога падобнага не зраблю.

Прыезд цёці. Я вучу Mademoiselle па-нашаму.

Які цудоўны дзень! Па-першае, прыехала цёця Лідзя, па-другое, з раніцы прыйшлі дзядзя Коля і Валодзя, і цэлы дзень мы страшна дурэлі і весяліліся; пра ўрокі і мовы не было. Зрэшты, я ўмудрылася - такі аскандальніца, уласна не я сама, але ўсё адно - скандал быў учынены маімі стараннямі.

Але пачну па парадку. Раніцай я ўпрасіла мамачку ўзяць мяне на вакзал сустракаць цёцю. Доўга мамачка ўпарцілася, але нарэшце пагадзілася - яна ў мяне добранькая і паслухмая! Тата павінен быў абавязкова пайсці на службу, а мы з матуляй адправіліся ўдваіх.

Жудасна я люблю бываць на вакзале: мітусня, таўханіна, крык, шум - страшна весела! Потым я яшчэ адну рэч там вельмі люблю: бутэрброды з ікрой; яны там асабліва смачныя; дома зусім не тое, ды і ў нас, наогул, ікру рэдка падаюць, кажуць: "Дорага". На вакзале, у чаканні цягніка, я з апетытам упляла два бутэрброды. Смачна!

Нарэшце з шыпеннем і свістам падкаціў цягнік. Вось і цёця. Яна знайшла, што я вырасла і стала вельмі харошаанькая (Абавязкова Валодзьку скажу! Вось табе і "індзейскі цар!"). Дома цёця памылася, напілася гарбаты і паклікала мяне раскладваць рэчы. Ужо я ведаю, што гэта значыць: што-небудзь харошанькае ды прызапашана цёцяй для мяне!

Вядома, я не памылілася. У куфры аказалася для мяне цудоўная, чырвоная, як рак, сукенка, уся ў зморшчынкі, абабітая крэм-прашыўкамі з працягнутымі чорнымі аксаміткамі. Жудасна прыгожа! І парасонік такі ж - зусім чырвоны, як я марыла. Гэта яшчэ не ўсё: яна падарыла мне акрамя таго цудоўны пярсцёнак, на якім з ліловых каменьчыкаў кветачка, сапраўды фіялечка. Вось хараство! І трэба ж так разумна прыдумаць!

Хоць Валодзька і кажа, што ў гэтым гарнітуры мяне на дачы індзейскія пеўні задзяўбуць ці каровы на рогі падымуць, але вядома гэта дурнота, і я вельмі задаволена. Сам жа ён атрымаў ад цёці сапраўдны чорны гадзінічак і радуецца, уявіў сябе ледзь не дарослым (трынаццацігадовы карапуз!).

Пасля сняданку мама, цёця і дзядзя Коля ўселіся ў будуарчыку, а мы з Валодзем адправіліся ў дзіцячы "парлякаць" з M-Ile. Сёння і яна нават штосьці веселей выглядае, а калі мы ёй абвясцілі, што да абеду прыйдзе Леанід Георгіевіч, яна і зусім выяснела. Я нават пэўна не ведала, ці прыйдзе ён, а знарок ёй сказала; яна чамусьці жудасна любіць, калі ён прыходзіць, адразу ж прыфранціцца і пачне вочы закочваць.

Яна нядаўна прыехала з Францыі і ні слова не разумее па-нашаму, вось мы і прапанавалі яе павучыць. Я пачала тлумачыць ёй, што ў нас самае вялікае прывітанне сказаць гасцю: "Я ў захапленні, калі вы сыходзіце дахаты!", што гэта значыць: "Je suis charmee de vous voir" і параіла сказаць гэта сёння Леаніду Георгіевічу. Ёй у галаву не прыйшло, што я хачу яе "падкаціць", і яна рупліва стала паўтараць, ледзь сабе язык не зламала. Потым мы ёй яшчэ растлумачылі, што, калі гасцей частуюць, трэба казаць: "Куды ў цябе гэтутькі лезе"? І гэтую фразу яна задзяўбла. Нам было жудасна смешна, і мы ледзь-ледзь стрымліваліся, каб не чмыхнуць ёй у твар. Сама яна была вельмі задаволена, што так хутка вывучыла гэтутькі слоў.

Вось паклікалі нас абедаць. Мы на хад у яшчэ раз нашэптвалі ёй яе ўрок. Усе ўжо сядзелі за сталом, мы спазніліся, так што m-Ile толькі пакланілася гасцю і паспяшалася пачаць разліваць суп. Першую талерку яна перадала цёці, потым маме, потым дзядзю Колю, потым, нарэшце, свайму суседу Леаніду Георгіевічу. Яна закаціла вочы, нагну-

ла галаву і, перадаючы яму талерку, сказала: "Куды ў цебіе століка лезіт"?

Усе паднялі галовы і, са здзіўленнем гледзячы на яе, пачалі смяяцца. Яна падумала, што ўсім вельмі спадабалася, як яна панашаму гаворыць, і працягвала, яшчэ больш вывярнуўшы вочы: "Іа заўсёды радая, калі ві сыходзіць хаты"!

Але тут усе, акрамя мамачкі, так сталі рагатаць, што і яна зразумела, што тут штосьці не так, счырванела і са слязамі на вачах выскачыла з-за стала. Мамачка адразу сцяміла, чые гэта штукі, і паківала здалёк галавой, а тата зрабіў мне "страшныя вочы". Я збянтэжылася, але ўсё-такі мне было вельмі весела і смешна.

Аднак увечар мне далі добры наганяй і хацелі пакараць; але за мяне ўступілася цёця Лідуша.

Аднак сорамна, што я ў першы ж дзень пры ёй аскандалілася!

Што я думаю пра вайну.

Вось ужо амаль тыдзень, як цёця прыехала і жыве ў нас. Мілая цёця Лідуша, куды-куды толькі яна мяне ні вадзіла: і ў музей, і ў заалягічны сад, і проста шпацыраваць. Нават калі мы і дома, мне шкада ад яе адходзіць; бо яна і так ужо хутка паедзе - тыдзень прайшоў, застаўся яшчэ ўсяго адзін. У гэты час цёця і мамачка паехалі кудысьці з візітам, вось я і пішу.

Божа, якія сёння тата жакі ў газеце чытаў! Чаго толькі не пішуць пра гэтую жудасную вайну! А якія нашы рускія малайцы, як яны добра б'юцца з гэтымі гадкімі жаўтавокімі японцамі, хоць тых і значна больш.

Але толькі я многага не разумею, што там на вайне робіцца: як гэта шмат салдатаў адразу могуць страляць? Бо тыя, якія ў задніх шэрагах, падстрэляць тых, хто стаіць спераду! А потым, уначы цёмна, стрэліш і замест японцаў патрапіш у сваіх. Напэўна часта так і бывае. Божа, і навошта, навошта яны б'юцца?!

У таты вісіць на сцяне карта Еўропы; дык Расія на ёй такая вялікая, такая вялікая, навошта нам яшчэ чужая зямля, дзе жывуць гэтыя гадкія японцы і кітайцы? Калі б я была царыцай, я не дазволіла б, каб у маёй дзяржаве ўсе гэтыя вырадкі жылі, усіх паразагнала б, - нікога, акрамя нас, рускіх!

Так, а наш вась хатні замежнік - mademoiselle, вось шыпіць зараз на мяне! Усё злуецца за тое, што я яе рускія кампліменты вучыла гаварыць.

Я вельмі радая, што я не мужчына, і што мне не трэба на вайну

ісці! Які жах! Я ўсё адно нікога б не забіла, а адразу памерла б ад страху. А зараз я, хоць і жанчына, але карысць вялікую прыношу; мамачка бярэ шыць бялізну параненым, і я дапамагаю; я абрубала цэлыя дзве хустачкі; вельмі добра. Мамачка чамусьці кажа, што для афіцэраў яны не падыходзяць, а для салдатаў "сыдуць". Я толькі не разумею, для чаго на вайне салдатам патрэбныя насоўкі? Тут, дома, яны заўсёды без хустак смаркаюцца, так... Проста... Напэўна там вельмі холадна, і ў іх катар зрабіўся, а ўжо, вядома, з катарам цяжка без хустачкі; я памятаю, калі ў мяне адзёр пачынаўся, то такі катар быў, што я па тры хустачкі скарыстоўвала. Раптам яны ўсе адром захварэюць, бо гэта заразліва! Вось быў бы жах! Бедныя, бедныя, салдацікі!!

Цяпер усе пра вайну гавораць, і ў музеі паказвалі рухомую фатаграфію - усе карціны з вайны. Ах, як страшна, я ледзь-ледзь не расплакалася... Затое, як я смяялася, як мы глядзеліся ў музеі ў люстэркі; забылася, як яны завуцца... птычныя... не, не зусім, але падобна. У адным - усе тоўстыя, тоўстыя і зусім малюсенькія смешныя!! У другім - наадварот - усе доўгія, худыя, як шкілеты; а ў трэцім - ножкі тоненькія, як у курыцы, а галава велічэзная, як кацёл; вась пацеха!.. Званок!.. Нашы!..

Мамачкіна нараджэнне. Шарады.

Трэцяга дня у нас была імпрэза ў хаце - мамачкіна нараджэнне. Вось весела было! Па-першае, я надзела сваю новую чырвоную сукенку; на самай справе, яна мне вельмі пасуке! На галаву цёця Лідуша начапіла мне вялікі чырвоны бант; па-мойму хараство; я вызначыла, што я зусім харошанькая, ды і не я адна, я чула, як і госці пра гэта казалі. А мамачка іх усё ўпрошвала: "Напрамілы бог, пры ёй не кажыце, а то яна яшчэ пачне ўяўляць пра сябе і крыўлякай зробіцца; а па моему нічога не можа быць горш за ненатуральнае дзіця".

Дык вось яны, мамчыны хітрасці! Яна знарок мне ўсё паўтарае, што я страхоцце, каб я не зазналася!!!

Я апусціла вочы і зрабіла выгляд, быццам я нічога не чула. А усё - такі прыемна!.. Ну далей! Днём мала было цікавага, прыходзілі візіцёры, прыносілі кветкі, цукеркі.

Вось да абеду, тады ўжо ўсе свае прыйшлі: дзядзя Коля, Валодзя, Леанід Георгіевіч (на радасць m-lle) і мамчыны тры маладзенькія кузіны - Жэня, Ніна і Наташа, якіх я проста люблю, такія яны міленькія, а галоўнае вясёлыя, і заўсёды задумаюць якія-небудзь цікавыя гульні. А за абедам якое марожанае смачнае было! І ікра была, і

сардынкi, i многае iншае. Люблю я ўсякiя нараджэннi ды iмянiны!

Пасля абеду дзядзя Коля пачаў паказваць розныя фокусы на картах, а потым раптам прапанаваў:

- Даю дзесяць рублёў таму, хто зробіць такую рэч: на паперцы правай рукой напіша вялікае рускае Д, а ў той жа час правую нагу будзе, не перастаючы, круціць у адзін бок".

- Што ж тут цяжкага? - казалі ўсе.

- Вось дык хітрасць, - сказала я, зараз зраблю!

Прынесла паперу, аловак, стала каля стала i пачала пісаць Д i круціць нагу. Ды дзе там! Як толькі рука рабіла кручок унізе літары, як у тую ж хвіліну i нага паварочвалася ў iншы бок. Вось пацеха! Усе спрабавалі, усе рашуча, нават мамачка. Стаяць вакол абедзеннага стала, пішуць пальцам па абрусе i нагой боўтаюць; як заваротак у літары, так нагу i пхне ў iншы бок. Леанід Георгіевіч нават раззлаваўся.

- Ідзі сюды, Валодзя; вазьмі мяне за нагу, моцна трымай i круці ў адзін бок, а я буду пісаць.

Валодзька ўжо як моцна ўчапіўся, але як справа дайшла да кручка, дык Валодзю з нагой разам i павярнула - не ўтрымаў! Вось я смяялася! Я нават стаяць не магла больш, так i прысела на падлогу каля сценкі.

Потым пачалі гуляць у шарады. Гэта так гуляюць: бяруць якое-небудзь слова, напрыклад, "санітарка". Першы склад "сані", - другі "тарка". Выходзяць усе i пачынаюць прадстаўляць якую-небудзь сцэнку так, каб тым, хто глядзіць, ясна стала, што ўся сутнасць у слове "сані"; другая сцэна - там трэба, каб зразумелі, што кажуць пра "тарку"; потым цэлае, каб стала зразумела, што гэта "санітарка". Гэта вельмі смешна, усе дарослыя да слёз рагаталі. Мне асабліва спадабалася шарада: "столік". Першая карціна: грамада сядзіць i балбоча ўсякае глупства, а адзін спадар (Валодзька), дурны i шапялявы, усё быццам не разумее, што кажуць, i ўсё пытае: "Сто? сто?" Другая карціна: настаўнік з вучнямі ў класе, піша на дошцы па некалькі лічбаў "лік", а цэлае... Гэта было проста пацешна! - мы выйшлі, Жэня, Ніна, Наташа, я i казалі публіцы: "Тое, што бачыце, накрыйце вечкам i атрымаеце цэлае".

Нас было чацвёра - чатыры "ножкі", - калі накрыйце вечкам, будзе нешта на чатырох ножках, г. зн. "столік". Добра гэта Жэня выдумала, нездарма я яе заўсёды "жулікам" заву. Вось рагаталі мы! Мамачка трохі паморшчылася: не любіць яна, калі шапялявяць. Дзіўна, у нас з ёй густы зусім не сыходзяцца!

Я лягла ў той вечар у палове другога; затое на другі дзень так галава трашчала... г. зн. балела, што я i запісаць нічога не магла.

Мая радасць. Валодзеў досціп.

Якое шчасце - у нашай m-lle маці захварэла!! Фу... Як я гэта не добра сказала... нават сорамна стала... Бедная mademoiselle, яна так перажывае! Не, вядома, гэта вельмі, вельмі сумна, калі маці захварэе (барані Бог, каб мая мамачка раптам захварэла); я хацела сказаць: добра, што m-lle зараз з'едзе да яе ў Францыю, і мамачка вырашыла, што іншай гувернанткі ўжо яна цяпер браць не стане, а такім чынам я ўлетку буду зусім вольная. Ну і надакучылі мне гэтыя боны!! Я перш думала, што сумней за немку нічога на свеце быць не можа, але пасля таго, як пражыла паўгода з m-lle Lucie, я і сама не ведаю, што горш. Французская мова, вядома, прыгажэйшая і шыкоўнейшая за нямецкую, але затое немка, хоць добрая была, а гэта ці шыпела на мяне, ці перад люстэркам круцілася. Ёй мабыць яе маці ніколі не казала, што яна страхоце. Шкада!

Вось у нас смешная штука здарылася! Прыйшла да цёці Лідушы яе прыяцелька, Маргарыта Мікалаеўна; яна вельмі бедная, дае ўрокі, перапісвае на нейкай машыне і гэтым зарабляе грошы. Прыйшла яна днём, і яе папрасілі застацца абедаць. Прыйшоў і дзядзя Коля з Валодзем. Вось за абедом дзядзя яе і пытае, "на якім языку" яе машынка можа пісаць; яна адказвае: "У мяне іх тры, на ўсіх". А Валодзька раптам і выпалі... pardon - спытай: "А што, вы маглі б на маім языку што-небудзь напісаць"?

Вось я чмыхнула - на ўвесь стол; ды і ўсе засмяяліся, так гэта нечакана выйшла. Толькі мамачка паморшчылася і сказала, што гэта зусім "вітц а ля Валодзя" (гэта ў яе значыць - дурнавата). Жудасна мамачка дзіўная; часам хто-небудзь, часцей за ўсё Валодзя, што-небудзь такое смешнае скажа, такое смешнае, што я па сталае качаюся, а яна кажа: "Дурнавата". А тым часам сама яна вельмі дасціпная, так заўсёды добра скажа, а вось чужыя вітцы дрэнна разумее.

Ад'езд Mademoiselle. Ліст да героя.

M-lle Lucie з'ехала. Бедная, яна так плакала і так далікатна развітвалася са мной, што мне стала сорамна, што я яе так ненавідзела; бо яна ўласна нічога вельмі благога мне не зрабіла. Каб яе хоць трошкі сучешыць, я ёй падарыла свой вялікі флакон з духамі, яна вельмі любіць, а ў мяне ад іх толькі галава баліць; яшчэ я ёй аддала альбомчык з cartes postales; яна была задаволеная.

Ізноў я слухала, як тата раніцай чытаў газету, і так мне спада-

балася, як адзін салдацік выратаваў генерала і сабой яго прыкрыў, так што той застаўся жывы, а яго моцна паранілі; я вырашыла яму напісаць ліст і паслаць што-небудзь. Вось параюся з мамачкай, што купіць, тады сяду і напішу сюды чарнавік, потым перапішу.

Ліст:

“Добры Андрэеў!

Мы сёння читалі ў газетах, які вы адважны, і як добра абаранялі свайго генерала. Я вельмі рада, што вы, так бераглі беднага дзядка, але мне вельмі вас саміх шкада; бо напэўна страшна балюча, калі куля патрапіць. Ах, які вы адважны, і як я вас люблю і ўсіх, усіх салдацікаў нашых люблю, - яны такія малайцы! Скажыце ім гэта; ім можа быць прыемна будзе; я сама заўсёды вельмі рада, калі мяне пахваляць.

Я б хацела даслаць вам што-небудзь вельмі добрае, але ў мяне ўсяго 2 р. 25 к.; на іх я куплю вам фуфайку, - мама кажа, што за 2 р. вельмі цёпла; бо ў вас холадна, а ў ёй вы не застудзіцеся, гэта лепш, чым насоўкі, праўда? Калі катару няма, - на што яны? Я, калі не прастуджана, зусім не смаркаюся. А за 25 кап. я вам куплю бляшанку монпансэ, фабрыкі Ольдэнбургскіх, гэта і з гарбатай смачна, і добра, калі вы пачняце кашляць і ў горле будзе пярыць. А вы за гэта павінны мне напісаць ліст і ўсё распавесці. Бо вам афіцэры не забараняюць пісаць? Час у вас знойдзецца, - бо не ўвесь жа час вы страляеце? А вам вельмі страшна, калі паляць, і японцы зусім блізка падыходзяць? Ці вывучыліся вы гаварыць па-японску? Смешна напэўна? Напішыце мне некалькі японскіх слоў. Больш няма чаго мне пісаць. Зараз я чакаю ад вас адказу. Гледзіце - не забудзьцеся. Я так вас люблю і шкадую, і ўсякі вечар малюся, каб Бог вас усіх выратаваў ад японцаў і ўзнагародзіў за тое, што вы такія адважныя малайцы.

Любячая вас Муся Старабельская.”

Цікава: адкажа ён мне, ці не. Ах як бы мне хацелася атрымаць ліст ад героя!

Ад'езд цёці. Заручыны. Я зноў вызначаюся.

Цёця Лідуша паехала. Я думала, што буду страшна плакаць і нудзіцца, але ўсё склалася так добра і весела, што журыцца і часу не было. Трэцяга дня, як, зрэшты, амаль кожны дзень у апошні час, у нас быў Леанід Георгіевіч. Пасля абеду ён з цёцяй Лідэяй пайшоў у мамчын будуар, і яны там пра нешта доўга-доўга гаварылі. Потым ён

пайшоў у кабінет, а цёця Лідуша, ружовая такая, паклікала мамачку і штосьці хутка-хутка распавяла ёй. Як я ні прыслухоўвалася - нічога не разабрала; чую толькі, мамачка ёй кажа:

- Ну, цяпер ты ўжо заўтра не паедзеш!

- Не, - кажа, - абавязкова паеду, хачу хутчэй матулю (гэта значыць маю бабулю) пацешыць.

Тут ужо я не вытрывала:

- Чым, чым, цёця, пацешыць?

Цёця толькі смяецца.

- Шмат будзеш ведаць - хутка састарэеш.

- Ну, цёчечка, ну, мілая, ну, скажы!

- Заўтра, заўтра ўсё даведаешся.

Як я ні прасіла, так мне нічога і не казалі. Чула я толькі, як казалі, што заўтра да абеду збярэцца шмат гасцей, што будзе ў гонар цёці развітальны абед, а ў адзінаццаць гадзін вечара яна паедзе.

З раніцы пачалася дома валтузня, так што я, вядома, не вучылася; матуля была занятая, а я дапамагала цёці ўкладваць рэчы. Я, зразумела, як толькі ўстала, зараз жа пачала прасіць сказаць, што абяцалі ўчора, але мне абвясцілі, што я ўсё дазнаюся за абедам. Я так мучылася ад цікаўнасці і так ламала сабе галаву, што мне нават не было калі журыцца і думаць пра цёцін ад'езд. Абед, па шчасці, быў прызначаны вельмі рана - у чатыры гадзіны.

Мамачка прыбралася і была прыгожанькая, як лялечка, цёця Лідуша таксама. На мяне надзелі маю любімую белую сукенку, яна спераду трохі брудная, я апошні раз, калі яе апранала, сабе на калені цялячую катлетку выпусціла, але пляму вычысцілі, і амаль зусім не прыкметна.

Нарэшце, усе ўселіся за стол. Абед быў вельмі смачны; падавалі таксама маю любімую чырвоную рыбу. Падчас смажаніны - вось хараство! - падалі шампанскае. Калі ўсё налілі куфлі, тата ўстаў і прагаварыў.

- Прапаную выпіць тост за здароўе Лідзіі Аляксандраўны і Леаніда Георгіевіча - жаніха і нявесты!

Я толькі рот раззявіла, не ведала перш нават, што мне рабіць. Дык вось ён сакрэт! Бач якія хітрыя, як маўчалі і нічога не казалі мне!

Тут усе кінуліся віншаваць іх, крычалі: "Ура", - а ўжо мы з Валодзькам гучней за ўсіх, так што Леанід Георгіевіч запэўніваў, што мы аглушым яго нявесту і зробім іх няшчаснымі на ўсё жыццё. Потым Леанід Георгіевіч пачаў мяне цвяліць, што зараз ён мне дзядзечка, што я павінна яго паважаць і паважна да яго ручкі прыкладвацца.

Але я яму сказала, што паважаю толькі зусім сівых, у каго твар зморшчана, як печаны яблычак, а што ён яшчэ да гэтага не дарос, а пакуль я магу яго толькі любіць; у доказ гэтага прапанавала яму пацалавацца. Усё закрычалі: "Ура", а дзядзя Коля прапанаваў тост за "дзядзечку і пляменніцу".

Мамачка не паспела азірнуцца, як я і другі куфель выпіла ўвесь да дна. Потым мне стала цёпла-цёпла і так весела, што я ледзь за абеддам дасядзела, Да таго мне танчыць хацелася. Я балбатала жудасна шмат, не памятаю толькі што, і ўсе страшна смяяліся. Пасля абеду я стала так дурэць і так да ўсіх чапляцца, што мамачка са мной зладзіць не магла. Потым раптам мне зрабілася неяк цяжка-цяжка, я села на крэсла, паклала рукі на спінку, галаву на рукі; усё пачало перад мною круціцца, круціцца... Потым я нічога не памятаю. Адчувала скрозь сон, што мяне кудысьці неслі, потым быццам на мяккія арэлі паклалі, нібы цалаваў мяне хтосьці; а там зусім ужо нічога не адчувала...

Сёння, калі прачнулася, мне казалі, што гэта цёця Лідуша цалавала мяне на развітанне. Вось скандал! Гэта значыць, я п'яненккая была. Ну, добра ж я сябе паказала: вызначылася ў дзень цёцінага прыезду і на развітанне таксама.

Думкі пра вяселле. S і E.

Дзякуй Богу, праз два дні і мы пераязджаем на дачу! Я вельмі рада, а то ўжо надакучыла сядзець між чатырох сцен. Сумна зараз: цёці няма, Валодзя заняты іспытамі, m-lle няма; я нават пра яе пачынаю нудзіцца; усё-такі я не адна была. Што мяне толькі і забавляе, гэта цёціна вяселле; я ўсё думаю, як гэта цудоўна. Бо калі яна выйдзе замуж, то будзе заўсёды тут жыць, і можна ўвесь час да яе ў госці хадзіць. А потым у яе народзяцца дзеці - вось весела будзе! Я вось сама ні мужа, ні дзяцей не хацела б зусім мець, але мне хочацца, каб у іншых іх было пабольш - весялей да іх у госці хадзіць, і потым цяпер я з усёй нашай радні самая малодшая, усіх я слухацца павінна, а калі ў цёці Лідушы будзе такія маленькі, міленькі карапузік, белы, ружовы, тоўсты - абавязкова тоўсты - з вялікімі сінімі вачамі, дык ужо ён мяне будзе слухацца; дзіва што! вядома будзе - бо я значна старэйшая за яго! Шкада, што я ніяк яму цёцяй прыйсціся не магу, толькі стрыечная сястра... Вось Жэня, Ніна і Наташа, матуліны кузіны, зусім-зусім маладзенькія, Наташа нават вучыцца яшчэ, а "цёці" мне, шчаслівыя! Пэўна яны ў душы трошкі важнічаюць.

Гэтыя дні я з нуды нават урокі добра вучыла: рускую дыктоўку зусім прыстойна напісала і французская б нічога, калі б не гэтыя

прыкрыя "s" у множным ліку і "e" ў жаночым родзе. Хай бы яны сабе пісаліся, гэта паў бяды, але каб іх і прамаўляць, а то так заўсёды забудзешся. Сёння ў мяне не было б ніводнай памылкі ў французскай, калі б не "s" і "e", а то ўсё, то забудзешся, то не туды паставіш; у дваццаці чатырох месцах матуля падкрэсліла, а больш ніводнай памылкі.

Ужо амаль усё спакавана, цяпер іду складаць і свае рэчы, а пасля заўтра - цю-цю! Да спаткання, зімовая кватэра!

Новы чалец сям'і.

Сёння раніцай, калі мы яшчэ гарбату пілі, раптам уваходзіць пакаёўка і кажа:

- Ліст спадарычні, Мар'і Ўладзіміраўне.

- Мне? Ліст? - выгукнула я, - пэўна з Японіі ад Андрэева.

- Не, спадарычня, вартаўнік з кіравання прынёс, дазвольце прачытаць.

Я хутчэй разарвала канверт і неспадзявана і кавалак цыдулкі, але гэта не важна, я яе склала разам і прачытала: "Непачцівай пляменніцы ад будучага дзядзькі, каб яна ніколі больш не казалася: "Адной сумна".

- Ну, а зараз, спадарычня, калі ласка, на кухню, вас там "супрыс" чакае.

- Глашанька, што там? Дзіця прывялі? Напэўна на вуліцы знайшлі і прывялі да нас? Мамачка, ён застанецца, так? Будзе мне замест брата ці сястры? Мамачка... Калі ласка!

- Добра, - сказала мамачка, гэтае дзіця я дазволю табе пакінуць. Ну, ідзі ж хутчэй і прывядзі яго.

Я куляй выляцела са сталоўкі; Глаша пайшла за мной.

- Дзе, дзе дзіця? - спытала, урываючыся ў кухню.

- Дзіця? Бач, што спадарычня надумала! І сапраўды, як дзіця, але ўжо вельмі цудоўнае! - прагаварыў вартаўнік.

- Ану, лезь сюды!

З гэтымі словамі ён нагнуўся і выцягнуў з-за кухарчынага куфра цудоўнага, касматага, шэрага сабаку з чорнай пысай, чорнымі вачамі і вушамі тырчком. У роце ён трымаў костку, якую раздабыў за куфрам, і ні за што не хацеў выпусціць. Сабачка быў такі душка, што я не вытрымала і кінулася яго абдымаць і цалаваць. Ён пэўна падумаў, што я хачу забраць яго костку і пачаў бурчэць на мяне, але я яго ўсё-такі схпіла на рукі і з косткай у зубах так і пацягнула ў сталоўку.

Маме ён таксама вельмі спадабаўся; яна сказала, што гэта

вельмі рэдкі і дарагі шэры шпіц, што Леаніду Георгіевічу ўдалося расстарацца яго па выпадку ў адной дамы, якая прывезла яго з-за мяжы; яму ўсяго сем месяцаў, і за ім трэба добра глядзець і берагчы, таму што гэта вельмі далікатная парода.

Мы зараз жа налілі малака і запрасілі яго паесці. Ён спачатку не ведаў, што яму рабіць, костку грызці, ці малако піць; нарэшце сцяміў: падышоў з косткай разам да талеркі, і, убачыўшы, што там нешта смачнае, паклаўшы костка каля талеркі, прыняўся хлябтаць малако.

- Які ж ён міленькі! Я ніколі ў жыцці такога цудоўнага сабачкі не бачыла! А Леанід Георгіевіч - вось харошы! Вось абрадаваў мяне! Зараз ужо я, вядома, ніколі больш нудзіцца не буду.

Я назвала яго Ральфам - прыгожае імя, замежнае, бо і сам ён - замежнік. Мы з ім вельмі хутка пазнаёміліся; яму жудасна спадабаліся банцікі на маіх туфлях і наогул мае ногі, так і хапае за іх, а калі я бягу, ён імчыцца за мной, брэша і з такімі пацешнымі скачкамі кідаецца на мае ногі, што трэба са смеху памерці. Але мамачка не так шмат смяялася, калі ўбачыла, што з адной маёй панчохі выдраны вялікі кавалак, а на туфлі аднаго банта зусім няма (ён яго зжаваў), а другі на нітачцы вісіць і ўвесь абсуслены.

Вось ён мяне за абедам насмяшыў: перш ён каля стала круціўся і скакаў, але матуля сказала, каб яго не прывучаць жабраваць, што яму потым дадуць. Яму надакучыла прасіць, і ён кудысьці ўцёк. Праз некаторы час тата кажа:

- Пайдзі, паглядзі, каб твой Ральф чаго не натварыў.

Пахадзіўшы па ўсіх пакоях, нарэшце бачу, на маім ложку куча галёшаў і зімовых, і летніх, а на іх зверху ляжыць Ральф, у роце тырчыць мой стары летні галёш; скасіў на мяне вочы і рычыць, і рычыць. Вось была пацеха!

Увесь дзень мы з ім правазіліся, пакуль мама мяне спаць не пагнала.

Заўтра на дачу - там будзе, дзе разбегацца.

Дача. Марскія вандраванні.

Вось ужо цэлы тыдзень, як мы на дачы. Тут не тое, што ў горадзе, - і пасядзець спакойна некалі, усюды трэба збегачь, з усякім кутком пазнаёміцца. Сёння з раніцы прыкры дождж, як з цэбра лье, а то і сёння не прыйшлося б узяць пярэ ў рукі.

Месца тут вельмі прыгожае, і дач не шмат, - усяго дваццаць, а потым ёсць яшчэ маленькія крывыя хаткі, дзе жывуць бедныя людзі, агароднікі, малочніца наша і розныя майстравыя. Наша дача самая

вялікая і самая прыгожая. Тата кажа, што яна пабудавана яшчэ пры імператрыцы Кацярыне II, і што там жыў нейкі важны граф. Усе пакоі у нас вялікія, але залы велізарныя з калонамі, а ў двух кутах стаяць жудасна смешныя канапы, вялікія-вялікія і таксама кутом. За дачу гэтую мы нічога не плацім, - гэта тату казённая належыць. Сад у нас таксама цудоўны: і перад дачай, і за ёй. Мне больш падабаецца тая палова, якая за домам; дача наверху, а сад спускаецца ўніз прама да ракі; там стаіць купальня і лодкі. Я люблю і купацца, і на лодцы ездзіць, і выдатна ўмею грэбці. У рацэ, кажуць, каля берага, вельмі шмат ракаў, і мужыкі іх часта ловяць. Адно тут кепска - нічога не відаць, што на суседніх дачах робіцца, таму што направа і налева высокі-найвысокі плот з дошак.

Як толькі мы прыехалі, зараз жа пабеглі з Ральфам паўсюль. Першая справа, што я хацела, гэта на лодцы пакатацца. Мамачка была занятая, m-lle, дзякуй Богу, цю-цю, мы з Ральфікам вольныя. Я вось у лодку прама з кладкі так і скокнула, але мой бедны сабака баяўся зрабіць такі вялікі скок і пачаў страшна віскатаць, так што я павінна была вылезці, узяць яго на рукі і ўнесці. Потым я адвязала лодку, узяла вёсла і паехала, не далёка, а тут каля берага, вакол купалень. Вось добра!

Але праз некаторы час мне стала жудасна холадна нагам; паглядзела, а ў лодцы аказваецца шмат вады, я яе пад дошкамі і не заўважыла. Ногі ў мяне наскрозь змакрэлі, а ў беднага Ральфа і живот нават мокры быў. Прычалілі мы, і пачала я з ім бегаць, каб сагрэцца, ды і чаравікі каб высахлі - нельга ж матулі такія ногі паказаць! Я па траве бегала, а шкодны Ральф лёг на пясок і давай у ім качацца; вышмаравалася так, што глядзець страшна; а тут ужо час абедаль. Маіх ног мамачка, можа быць, і не заўважыла б, а як убачыла, якое Ральф страшыдла, мокры, у пяску, адразу і сцяміла, што мы дзесьці разам каля вады гарэзавалі. Я сказала, што мы былі каля ракі, але прамаўчала толькі, што рабілі. Мамачка раззлавалася і забараніла мне туды хадзіць, сказаўшы, што інакш яна мяне зусім з саду адну выпускаць не будзе. Але я ўсё - такі кожны дзень да ракі хаджу і ўчора была, толькі ўжо я не саджуся ў тую дурную дзіравую лодку, з-за якой мне дасталося, а катаюся ў іншай, новенькай, добранькай, з надпісам "Галубка"; а Ральф так добра вывучыўся ў лодку скакаць, як сапраўдны матрос.

Дзякуй Богу, дождж перастаў, трэба хутчэй у сад бегчы, ды і Ральфу дома сядзець надакучыла; я пішу, а ён увесь час за ногі кусае... Ай-ай-ай, вось скандал! - бо ён мне ўвесь правы абцас згрыз!..

Папраўка абцаса. Круглая выспа. Пакаранне.

Вось я і пакараная... І як усё гэта няўдала склалася... Я думала добра павесяліцца, а вось табе і весялосць - сядзі пад замком! Яшчэ шчасце, што тут ёсць пяро і чарніла, а сшытак мой заўсёды захоўваецца ў ложку паміж двума матрацамі.

Сёння з раніцы мамачка сказала, што едзе ў горад і вернецца толькі да абеду. Я, як толькі ўстала, першай справай пайшла рамантаваць свой абцас. Спрабавала на ўсе лады - нічога не выходзіць, а на адным абцасе жудасна нязручна хадзіць, усё кульгаеш; ужо я і ўчора ўвесь вечар сядзела, каб не заўважылі. Нарэшце мне прыйшла ў галаву добрая думка: я адламала кавалак ад вокладкі атласа, а затым расстаралася ў мамчыным пакоі клей сіндэтыкон, - ён, усё-усё лепіць, нават шкло. Вось я да рэштак свайго абцаса і прыляпіла кавалачак кардону; мала, кульгаю ўсё-такі; другі - яшчэ мала; нарэшце, наляпіла трэці рад, тады абедзве нагі сталі роўнай вышыні. Яно не асабліва хораша і неяк дзіўна, быццам шэпча па падлозе, калі ідзеш, але ўсё лепш, чым на адным абцасе хадзіць.

Да сняданку я зрабіла свае ўрокі, таму што мамачка сказала, што абавязкова спытае, калі прыедзе, а пасля таго пабегла ў сад. Падышла я да самага плота, і жудасна мне захацелася зазірнуць у шчылінку, што там робіцца; але плот найбесталковейшы, дошка на дошку наязджае; а тым часам я чую, там смяюцца і як быццам арэлі рыпаюць; вось бы мне туды! Я страшна люблю гайдацца. Няма чаго рабіць - пахадзіла, пахадзіла - сумна; паклікала Ральфа, выйшлі мы з ім за брамку на вуліцу. Гляджу, многа-многа хлапчукоў ідзе, вялікі кошык цягнуць, а там чагосьці поўна накладзена. Я іх і спытала, што гэта? Аказваецца, на Круглай выспе ракаў налавілі. А Круглая выспа ад нас блізенечка, ад купальні відаць. Выдатна, думаю, адправімся і мы туды.

Свіснула я свайго Ральфа, які пабег за хлопчыкамі, і ўсё імкнуўся хапіць каго-небудзь за голыя пяткі, зайшла дахаты і ўзяла сваю сетку для матылькоў (бо не рукамі ж на самай справе ракаў лавіць). Потым мы ўселіся на нашу "Галубку" і ў дарогу! Даехалі мы туды вельмі хутка, вада так і несла нас, амаль што і грэбці не трэба было. Да самай выспы нельга было прычаліць, занадта мелка, так што, вылазячы, я трохі ногі прамачыла, і мой кардонны абцас паразмяк; Ральф таксама лапы замачыў; але гэта не бяда, калі яшчэ мама вернецца!

Я пачала хадзіць па беразе і глядзець, ці не відаць ракаў; але зусім блізка іх не было прыкметна, трэба было паглядзець далей. Тады я зняла чаравікі і панчохі, падабрала спадніцы адной рукой, а ў другую

ўзяла сваю сетку і ўлезла ў ваду. Бррр!.. холадна!.. І дно такое калючае! Акунула я глыбока сваю сетку, выцягнула - нічога, толькі трохі мокрых травы. У іншым месцы я зноў яе закінула і доўга трымала; падымаю - цяжка так, што ледзь утрымаць магу; узрадавалася страшна, што гэтулькі ракаў адразу трапілася. Выцягнула - трах!.. Сетка разарвалася, і з яе амаль на самы бераг пляснуўся вялікі дохлы вугор. Вось гадасць! Яшчэ добра, што дохлы, а жывых я жудасна баюся - сапраўды змеі. А рака ніводнага... Няма чаго рабіць, пачала я іх лавіць рукамі; поўныя рукі ціны набрала, а ракаў усё няма... А холадна як!.. Напэўна гадкія хлапчукі мяне падманулі, гэтулькі часу лоўлю, і нічога.

Я ўжо зусім сабралася вылазіць з вады, як чую, Ральф мой заліваецца - брэша. Павярнула галаву, гляджу, ён то прыскокне да самай вады, то адскочыць. Падыходжу бліжэй - о, жах... у рацэ плавае мой няшчасны чаравік, і нават не з кардонным абцасам, а з сапраўдным, я пайшла было па яго, але чаравік сабе плыў ды плыў, а месца там аказалася вельмі глыбокае. Я так раззлавалася, што стукнула прыкрага Ральфа, але ён прыняў гэта за жарт і, схопіўшы панчошу, якая ляжала блізка, пусціўся наўскач па выспе; я за ім. Але хадзіць басанож жудасна балюча, і я накалола і падрапала сабе ногі, а яго, вядома, не дагнала, а замест гэтага села і пачала плакаць.

Божа, якая я сапраўды няшчасная, нічога ў мяне не атрымоўваецца! Іншыя дзеці, Бог ведае, што вытвараюць, і ніякіх у іх непрыемнасцяў няма, а я ж толькі ракаў налавіць хацела! Хіба ж гэта блага? І гэтулькі бед: і ногі баляць, і холадна, страшна холадна, і панчохі няма, і чаравік толькі кардонны застаўся, - а дома вось, дома што будзе!!! Хутчэй, хутчэй дахаты, ану яшчэ мамачка не вярнулася!..

На адну нагу я надзела панчошу, на другую чаравік - усё не так балюча ісці - села хутчэй у лодку і паехала. Але ў адваротны бок лодка чамусьці не плыла так хутка, грэбці было вельмі цяжка, так што ў мяне пачалі балець і рукі, і грудзі. Нарэшце мы даехалі. Мяне сустрэла бледная, перапуджаная мамачка, якая думала, што са мной Бог ведае, што здарылася. Тата і прыслуга пабеглі ў розныя бакі мяне шукаць. Я пачала так горка плакаць, што мамачка нават не лаяла мяне: перапанула, дала гарачай гарбаты з чырвоным віном, потым накармілі мяне абедам і, убачыўшы, што я жывая і здаровая... адправіла ў мой пакой.

Божа, няўжо ж мамачка не прыйдзе развітацца са мной на ноч? Ніколі, ніколі не сяду больш на гэтую прыкрую лодку, колькі ўжо 3-за яе засмучэнняў і мне, і беднай мамачцы! Я ніколі, ніколі больш не буду такой непаслухмянай, толькі б мамачка прыйшла пацалаваць і прабачыць мяне!.. Нехта ідзе... Напэўна яна!..

Маленькая малочніца. Што відаць праз плот.

Цэлыя два дні я ў пакоі праседзела, моцна балелі горла і галава. Але надвор'е было такое цёплае, што мне, нарэшце, дазволілі выйсці на паветра, але толькі далей саду ні-ні. Бывай, мая воля! Я раніцай круцілася каля кухоннага ганка, глядзела, як куплялі салату і радыску, а тым часам прыйшла наша малочніца са сваёй дзяўчынкай. Бедная дзяўчынка! Якая яна няшчасная, зусім хвора: бледная-бледная, валасы светла-жоўтыя, вочы быццам шкляныя, ножкі ў яе зусім крывыя, быццам дзве дужкі (як у арыфметрыцы ставяць) і жоўтыя, празрыстыя, а живот вялікі-вялікі і як быццам ад самага горла пачынаецца, а ўсярэдзіне ў яе ўсё штосьці булькае, калі яна дышае. Малочніца кажа, што ёй усё холадна, і яна ўвесь час дрыжыць, а надзець цёплага нічога няма. Мамачка зараз жа сабрала сёе-тое з маіх рэчаў (гэтай дзяўчыныцы шэсць гадоў), а я ёй дала некалькі цацак; бедная дзяўчынка так узрадавалася.

Калі яны пайшлі, мамачка гаварыла, што гэтая дзяўчынка хутка памрэ, што ў яе вадзяная. Такая маленькая і ўжо паміраць!.. А страшна напэўна паміраць, асабліва, калі грахоў шмат! Але яна яшчэ маленькая, ёй яшчэ сямі гадоў няма, а, кажучы, што да сямі гадоў дзецям грахі не лічацца, бо і да споведзі іх яшчэ не водзяць, а, калі яны паміраюць, Бог іх прама на неба бярэ, і яны становяцца анёльчыкамі.

Мамачка хацела паслаць ёй цёплую коўдрачку, але у нас на дачы ніводнай лішняй няма; тады мамачка сабрала шмат-шмат розных кавалачкаў матэрыі і загадала мне іх наразаць роўнымі трохкутнічкамі і квадрацікамі, а сама пачала іх сшываць на машыне. Калі яна ўсё папрыстрочвала, выйшлі дзве такія вялікія прасціны; мама сшые іх разам, а паміж пакладзе ваты, і выйдзе цёплая коўдра. Мы так прапрацавалі да дзвюх гадзін, а потым я пайшла ў сад; Ральф дзесьці спаў і не хацеў ісці. Узыла я сваю Зіну і пайшла. Хадзіла я, хадзіла з кута ў кут - сумна жудасна! Пайшла зноў да плота, дзе тады смех чуўся; села там у альтанку і прыслухоўваюся. А там, відаць, весела - у кракет гуляюць і крычаць на кагосьці - напэўна змахляваў! Падышла я да плота пазазірала ўсюды, ну, хоць бы што-небудзь убачыць! Тады мне раптам прыйшла шчаслівая думка, я палезла па перакладзінках альтанкі і шчасліва дабралася да яе даха; там плот даходзіў мне да каленяў, так што я спакойненька ўселася і пачала глядзець, што за ім робіцца. На пляцоўцы гулялі ў кракет шэсць чалавек: адзін гімназіст і адзін рэаліст, гадоў па трынаццаць-чатырнаццаць, як Валодзька; дзве рудыя дзяўчынкі, адна гадоў дванаццаці, другая, як я, напэўна сёстры - абедзве ў шэрых аднолькавых сукенках; і яшчэ дзве дзяўчынкі,

таксама відаць сёстры, тых жа гадоў і роўна апранутыя ў блакітныя сукенкі. Старэйшая была вельмі прыгожанькая, з цудоўнымі каштанавымі валасамі, доўгімі і тоўстымі, сама ружовая, а вочы вялікія, шэрыя. "Рыжыкі" былі прыстойнымі страхотцамі, толькі ў малодшай пасвятлей, былі цудоўныя локаны, і, калі яе галава трапляла на сонца, блішчалі, як золата. Хлопчакаў я не разглядзела - гімназісты, як гімназісты, усе яны на адзін твар - толькі рэаліст цудоўна ў кракет гуляе, ніколі не прамахнецца і не "падкочвае". Малодшы "рыжык" быў з ім у розных партыях і страшна злаваўся на яго, усё казаў што, "з Ванем гуляць нельга", што "партыі няроўныя", а калі партыя Вані выйграла, дзяўчынка так раззлавалася, што стукнула яго малатком па галаве; тады Ваня яе схапіў за валасы, а яна пачала крычаць, як рэзаная. Я хутчэ злезла і ўцякла.

Вось дык кампанія! А затое ў іх весела, я б з радасцю пагадзілася, каб мяне нават за валасы пацягалі, толькі б пагуляць з імі ў кракет і не быць адной. Так, яшчэ ў іх у садзе вялікія цудоўныя арэлі - чалавек восем можа сесці - і "гіганцкія крокі". Усё тое, што я люблю, - вось шчаслівыя! У мяне таксама ёсць арэлі, ды маленькія, гэта не тое.

Мяне мучыць сумленне.

Дождж ідзе ды ідзе. Гэта проста невыносна! Няма чым заняцца, так што воляй-няволяй даводзіцца дзяўбці ўрокі. Затое мамачка мяне пахваліла, кажа, што я значна лепш вучыцца стала.

Я неяк ізноў хадзіла ў альтанку паслухаць, што робіцца за плотам, але было зусім ціха, быццам нікога ў садзе не было. У альтанцы на лаўцы я ўбачыла сваю бедную Зіну. Як я яе туды паклала апошні раз, перш чым на плот лезці, так яна і ляжыць. Падняла яе, гляджу - вось жах! Што ж гэта з ёй здарылася? Увесь твар, шыя рукі, ногі (яна была босая), сапраўды парэпаліся, быццам бурбалкі на іх парабіліся, а рукі так скручыліся, зусім як у бабулінай старой Васілісы ад рэўматызму. Гэта, напэўна, ад вільгаці, бо яна, бедная, трое сутак тут прабывала, а даждзіна такі ліў, асабліва па начах. Вось я не люблю гэтых лялек з масы, заўсёды з імі штосьці здараецца і гуляць нязручна: мыць нельга, потым тулава цвёрдае, толькі што рукі, ногі і галаву, куды хочаш, павярнуць можна. Панесла я сваю Зіну да мамачкі параіцца, што з ёй рабіць. Мамачка прапанавала мне аддаць яе маленькай малочніцы; яе маці сёння прыходзіла, казала, што дзяўчынцы так дрэнна, што яна больш устаць не можа. Я з радасцю пагадзілася. Бедная Зіна, не соладка ёй у мяне жылося, ды і любіла я яе мала, можа новая маці будзе больш лашчыць і песціць яе. Я сабрала ўсе яе

рэчы і склала ў асобны пакет - не голуу ж яе аддаваць з дому!

Бегала яшчэ раз да плоту, але там цішыня, дзеці быццам скрозь зямлю праваліліся. З гора пачала я гуляць з Ральфікам. Мілы мой сабака, ён заўсёды ў добрым настроі і ніколі не супраць павазіцца.

За абедам мамачка абвясціла мне, што Зіну разам з цёплай коўдрай ужо адправілі да малочніцы. Калі яна гэта сказала, я сама не ведаю, што са мной зрабілася: так сумна-сумна стала і плакаць захачалася... Мне не шкада Зіны, не, і я задаволена, што бедная дзяўчынка пацешыцца, але мне стала сорамна і сумленна, што я нават не развіталася з ёй, так без мяне яе і панеслі. Што яна пра мяне падумае? Перш не дагледзела, потым выкінула з хаты і нават не развіталася! Я мацавалася-мацавалася, але не вытрымала, і слёзы так градам і паліліся у мяне з вачэй. І тата, і мама страшна здзівіліся, не маглі зразумець, што са мной, а я ім, вядома, не сказала: хіба яны зразумеюць? Яны будуць смяяцца, бо яны не вераць, што і ляльцы можа быць крыўдна, яны ўжо даўно з імі не гуляюць, забыліся, якія яны, а можа быць ніколі не заўважалі і раней; бо і дзеці не ўсе вераць, што лялькі чуюць і разумеюць, але я то напэўна гэта ведаю. Бедная Зіна!..

Візіт да малочніцы. Знаёмства праз плот.

Сёння раніцай мы з матуляй хадзілі наведваць маленькую малочніцу і аднеслі ёй булёну і апельсінаў. Хатка ў іх маленькая-маленькая, зусім нізенькая; у іх у адным пакоі і пліта, і спальня. Мяккай мэблі зусім няма, ні канапы, ні крэсла, толькі доўгая белая лаўка і два белыя эдлікі. Хворая дзяўчынка ляжала на ложку, пад галавой у яе была падушка з пярэстай паркалёвай наўлечкай, цвёрдая такая; дзяўчынка была прыкрытая цёплай коўдрачкай, якую мы з мамачкай зрабілі, а паверх яе, таксама галавой на падушцы, ляжала мая Зіна, і дзяўчынка моцна абняла яе сваёй пульхнай, быццам васковай рукой. Яна нам штосьці казала, але мы не пачулі; тады малочніца папрасіла нас бліжэй падысці, таму што дзяўчынка хоча нам падзякаваць:

- Так ужо яна ўчора цешылася вашымі гасцінцамі, асабліва лялькай, усё яе каля сябе і трымае. І то сказаць, бо зроду такой цацкі і не бачыла.

Калі мы падышлі, хворая пачала нам дзякаваць, але галасок яе быў такі слабы, што амаль нічога чуваць не было. Потым яна насілу падняла руку; узяла маю і пачала цалаваць. Мне так яе шкада стала, што я не вытрымала і заплакала. А як у яе страшна ў грудзях хрыпіць і нібы пераліваецца штосьці! Божа, які жах паміраць! Няўжо і са мной так будзе?

Пасля сняданку я не займалася, таму што ў мяне галава разбалелася, і мамачка пусціла мяне ў сад. Пайшлі мы з Ральфам.

Які Ральф пацешны: ён чамусьці цяпець не можа нашу кухарку; як толькі яна з'явіцца ў пакоях, ці падыдзе па што-небудзь да буфета, адразу бурчыць на яе і брэша. А тым часам яна яму ўсякую раница прыносіць і сама дае сырое мяса. Калі яна ўвойдзе, ён ужо ведае, што ў яе мяса - не брэша, толькі паціху гыркае; пакуль яна яго па кавалачках корміць - маўчыць, але, як толькі ўсё з'едзена, зараз жа аббрэша яе, асабліва, калі ёй яшчэ ўздумаецца з ім размаўляць, так і заліваецца брэхам, а, калі яна сыходзіць, дык за ёю ідзе і ў самыя пяткі брэша; яна ўжо і дзверы зачыніць, а ён усё яшчэ гаўкае.

Выйшаўшы з хаты, я пайшла прама да плота; гэтым разам дзеці аказаліся там, чутны былі размовы і грук малаткоў. Я зараз жа ўзлезла на альтанку і пачала глядзець; але Ральф - не Зіна, яго ў альтанку на тры дні на лаўку не пакладзеш; ён пачаў брахаць і драпацца. Тады я сышла ўніз, узяла яго на рукі і разам з ім палезла зноў; праўда, гэта зусім не так лёгка, але ўсё-такі дабраліся шчасліва; я села і ўзяла яго на калені.

Там ізноў гулялі ў кракет, але дзяцей было яшчэ больш; акрамя тых шасці быў яшчэ нейкі хлопчык, цывільны, без формы, гадоў дванаццаці, з круглымі вачамі і тварам такога колеру, як пытляваны хлеб бывае, і яшчэ дзве маленькіх дзяўчынкі, адна гадоў васьмі, другая гадоў шасці, аднолькава апранутыя. Яны, відаць, ужо канчалі партыю, таму што хутка перасталі гуляць; і зноў выйграў Ваня, але малодшы "рыжык" яго не біў, таму што быў у адной партыі з ім. Яны пакідалі малаткі і пабеглі на гіганцкія крокі, якія зусім блізка ад таго месца, дзе я сядзела.

Пакуль яны качалі шары, Ральф сядзеў, наставіўшы свае старчакі-вушы, і сачыў за шарамі, нават галаву выцягваў і рваўся ў той бок, і я яго павінна была моцна трымаць, каб ён не пляснуўся цераз плот; але калі яны ўсе пачалі падлятаць на "гігантах", ён так спалохаўся, што адчайна забрахаў. Спачатку дзеці не заўважылі, але трэба было быць зусім глухім, як татаў стары дзядзя, каб не пачуць такога брэху, ды і той бы напэўна пачуў.

- Гледзіце! - закрычала самая маленькая дзяўчынка, - вунь на плоце дзяўчынка з ваўком!

Усё павярнуліся, спыніліся і глядзяць на нас.

- А праўда, воўк, - сказаў хтосьці яшчэ. Дзве малодшыя дзяўчынкі зараўлі і ўцяклі.

Мілы, бедны Ральфік, яго за ваўка прынялі! Праўда, што ён падобны, і парода яго завецца "Wolfspitz". Ваня і хлопчык з пытля-

ваным тварам пачалі смяцца.

- Гэта ж сабака, ды яшчэ які прыгожы! Гэта ваш сабака? - спытаў ён мяне.

Дурное пытанне: вядома мой, раз я з ім сяджу. Але я гэта толькі падумала, а сказала проста:

- Так, мой.

- Што ж вы там з ім на верхавіне робіце? - ізноў спытаў ён.

- А вось гляджу, як вы гуляеце, а то я адна, і мне жудасна сумна.

- Дык ідзіце з намі таксама гуляць, - пачулася некалькі галасоў.

Жудасна мне хацелася саскочыць да іх уніз, але я ўспомніла, што мамачка нікуды не дазволіла мне выходзіць з саду. Я гэта ім і сказала; яны спыталі, чаму; я ім растлумачыла, як тады ўсё кепска выйшла з гэтай лоўляй ракаў; што ж перад імі саромецца? Пэўна і з імі такія штукі здараліся. Яны ўсё вельмі смяліся, а потым пытляваны хлопчык сказаў:

- Вы - усё такі малайчына, не палахліўка; гэта добра"!

А старэйшая дзяўчынка, тая прыгожанькая, і кажа:

- Дык жа ваша матуля загадала вам толькі ў садзе быць, а не на вуліцы, і не на рацэ; дык і мы ў садзе, а ці не ўсяроўна па які бок плоту?

І сапраўды, як гэта мне самой у галаву не прыйшло? А яна, - адразу відаць, - разумная дзяўчынка! Я зараз жа пагадзілася, не ведала толькі, як мне злезці і што зрабіць з Ральфам. Тады гімназіст і рэаліст прынеслі аднекуль лесвіцу і прыставілі яе. Рэаліст (яго клічуць Сярожа) узлез на яе і ўзяў Ральфа, а потым і я спуściлася. Мы зараз жа перазнаёміліся і ўсе разам пабеглі на "гіганты". Потым я папрасіла пагайдацца на вялікіх арэях. Перайшлі мы туды. Я і вялікая прыгожанькая дзяўчынка (Жэня) сталі на канцы, тварам да нас, таксама стоячы, стаў Сярожа і пытляваны хлопчык (Міця), а астатнія ўселися на дошку. Вось весела было! Мы так высока гайдаліся, што ў арэях нават вяроўкі згіналіся. Мяне ўсё вельмі хвалілі, што я такая адважная, асабліва хлопчыкі.

Бедны Ральфік жудасна турбаваўся ўвесь час, і сам не ведаў, што рабіць, але мы на яго не зважалі, і ён, урэшце, лёг і пачаў грызці рог кракетнай скрыні.

Напэўна я занадта доўга гайдалася, ці проста адвыкла, але мяне стала жудасна ванітаваць. Я ім гэтага не сказала - яшчэ кпіць будучь, а абвясціла, што позна, дома мяне спахопяцца. Мы развіталіся да заўтра. Да абеду я нічога есці не магла; так мяне ванітавала, мамачка казала, што я страшна бледная і пыталася, што са мной. Я сказала: "Талава баліць", - але больш нічога.

Пасля абеду... Фу!.. Пасля абеду са мной такое непрямнае здарылася... Увечар мне стала лягчэй, але я рана лягла спаць.

Новыя сябры. Смерць дзяўчынкі. Мой сон.

Даўно нічога не запісвала, і сёння толькі таму пішу, што прымала цёплую ванну, а на двары холадна, і вецер вялікі, матуля мяне і не выпусціла ў сад. Са сваімі суседзямі я зараз добра пазнаёмілася і ўсё пра іх ведаю. Двух рыжыкаў і іх брата-гімназіста прозвішча Каршуновы; гэта іх уласная дача, што побач з намі. Старэйшую дзяўчынку клічуць Воля, малодшую - Лена, брата - Ваня. Дзяўчынкі гэтыя абедзве жудасныя злучкі, вечна чапляюцца да ўсіх і сварачца, але затое яны вельмі весела ўмеюць гуляць, і такіх арэляў, як у іх, тут ні ў кога няма.

Прыгожую дзяўчынку, як я ўжо казала, завуць Жэня, яе малодшую сястру васьмі гадоў - Ліда, а яе брата-рэаліста - Сярожа. Прозвішча іх Рутыгіны, у іх таксама свая дача ў два паверхі, і намерсе цудоўная вежачка з балкончыкам, адкуль далёка-далёка ўсё відаць.

Хлопчыка з пыгल्याным тварам завуць Міця, прозвішча яго Брык. Ён тут улетку гасцое ў бабулькі-цёткі Кацярыны Карлаўны, якая дае ўрокі музыкі, а бацька яго мае ў Кіеве тытунёвую фабрыку; узімку ён у бацькі жыве. Ужо ці не ад тытуню ён і шэры такі? Напэўна, ён яму ў скуру так убіўся, што і адмыць нельга. Зрэшты - наўрад ці: муж нашай кухаркі - вартаўніком на тытунёвай фабрыцы, а ён такі чырвоны, што проста хараство, я яго колькі разоў бачыла. Нічога, што Міця шэры, ён вельмі добры хлопчык, я яго і Жэню больш за ўсіх люблю.

Тыя дзве маленькія дзяўчынкі, якія Ральфа за ваўка прынялі - Маня і Воля Арловы; яны жудасна дурненькія, вечна равуць, а старэйшая такая гадкая шапяляўка. Мы (вялікія) з імі, зрэшты, ніколі і не гуляем, гэта Ліда толькі з імі важдзецца, а на што нам такія карапузы?

Цяпер ужо не трэба больш пералазіць цераз альтанку і цераз плот - мамачка дазволіла мне хадзіць гуляць у сад і да Каршуновых, і да Рутыгіных, але ўзяла з мяне слова, што на лодцы я больш ніякіх вандраванняў здзяйсняць не буду. Я дала слова, і, вядома, стрымаю. Ды зараз цяжка і не стрымаць, таму што пасля майго падарожжа на Круглую выспу тата загадаў усе лодкі выцягнуць на бераг; так яны там і ляжаць дагары нагамі.

Мы вельмі весела заўсёды гуляем, толькі за кракетам адбываюцца пастаянныя сваркі, але без гэтага нельга: якая ж цікавая гульня абыходзіцца без спрэчак? Больш за ўсіх скандаліць рудая Ленка; яна

адзін раз так Жэню за руку ўкусіла, што у той кроў пайшла, а другі раз Сярожы шар прама ў нагу пусціла - жудасная злочка! Што яны зараз робяць? Я іх даўно не бачыла.

Мамачка зноў хадзіла наведваць маленькую малочніцу, і я ўпра-сіла ўзяць і мяне з сабой. Уваходзім у сенцы, там шмат-шмат баб, а сама малочніца ім штосьці распавядае і плача-плача. Аказалася, што сёння рана раніцай дзяўчынка памерла.

Мы ўвайшлі ў пакой. Пасярэдзіне стаяў стол, пакрыты белай прасцінай, а на ім ляжала дзяўчынка ў белым чэпчыку, у доўгай белай кашулі з рукавамі і ў белых панчохах, а за яе галавой стаяў столік, на якім гарэлі прылепленыя да яго тры васковыя свечкі.

Мамачка перажагналася і ўстала на калені; я таксама. Мамачка пачала маліцца, але я толькі жагналася, а маліцца не магла. Я зусім не ведала, чаго ў Бога прасіць; першы раз я бачыла мёртвую; што ёй можа быць патрэбным? Звычайна, калі молішся за жывых, ці за сябе, просіш здароўя, дапамогі, не грашыць - але ж ёй усяго гэтага не трэба; грахоў у яе няма, бо ёй яшчэ не скончылася сем гадоў. Я проста глядзе-ла на яе і думала: яна ўжо зараз у Бога, яна анёл; але няўжо і там на небе ў яе будзе такія брыдкі жоўты твар! Напэўна Бог ёй іншы твар зробіць і вялікія белыя крылы. Потым я зірнула на яе ногі: у белых панчохах яны здаваліся такімі тоўстымі, а ў самы нізе ногі (ступні здаецца) нібы падупшкі. Мне так захацелася памацаць іх, але ніяк нельга было.

Памаліўшыся, мамачка ўстала і загаварыла з малочніцай, я ж тады падышла да стала і ўзяла дзяўчынку двума пальцамі за сярэдзіну ступні, але зараз жа адняла руку і ледзь утрымалася, каб не крыкнуць. Я дагэтуль памятаю, як мне раптам страшна зрабілася.

Уначы я таксама дрэнна спала. Снілася мне, што мамачка паслала мяне нарваць кветак, упрыгожыць труну дзяўчынкай. Вось іду я па вялікім-вялікім полі, і там гэтулькі васількоў і такія прыгожыя, вялікія, і сінія, і ружовыя, і ліловыя. Я спяшаюся, ірву іх, у мяне ўжо вялікі букет у руках. Раптам бачу я, недалёка быццам сноп вялікіх белых васількоў, вялікіх і пухнатых, як маленькія ружы. Я бягу туды, хачу іх сарваць, раптам бачу, паміж гэтымі кветкамі стаіць маленькая малочніца, і вочы ў яе шырока расплюшчаны.

- Не чапай кветак, - кажа яна, - гэта сам Божачка мяне пакуль пахаваў тут. Ах, чаму, чаму ты не хацела маліцца за мяне! Нічога, што мне шэсць гадоў, але мая душа без малітвы не можа падняцца на неба, і мне цяжка, так страшна цяжка! - Яна так горка плакала, так рыдала. - Маліся, маліся!.. - казалася яна.

Я ўпала на калені і таксама пачала маліцца і плакаць; штосьці

ціснула мне ў грудзях, і мне зрабілася так холадна-холадна і так страшна, што я гучна ўскрыкнула і ад уласнага крыку прачнулася. Мамачка падышла да мяне, але я ўсё яшчэ ўсхліпвала і дрыжала. Мне далі нейкіх кропель і ўжо больш не тушылі свечкі. Нарэшце я супакоілася і заснула.

Мае поспехі. Паездка ў Амерыку. Піраты.

Гэты час я з мамачкай значна менш займаюся, таму што курс мы з ёй увесь прайшлі, толькі паўтараем усё. Урокаў мне зараз больш не задаюць: што ж вучыць, калі ўсё ведаю? Дыктоўкі мае зусім прыстойныя сталі, і "дзесяць", і "адзінаццаць" і нават "дванаццаць" за іх перападае. Матуля кажа, што яна больш за мяне не баіцца - не правалюся. А вершамі маімі дык яна проста ганарыцца. Праўда, я іх вельмі добра дэкламую, гэта ўсе кажуць; я вельмі люблю вершы і вучыць мне іх зусім лёгка.

Учора пахавалі маленькую малочніцу, але матуля мне на пахаванне не дазволіла пайсці, кажа, што я ўначы зноў крычаць і плакаць буду. А мне так хацелася паглядзець, як хаваюць, бо я ніколі не бачыла.

Бедная мая Зіна, вось ёй не шанцуе ў жыцці: адна маці не любіла і з дому аддала, а другая хоць і вельмі любіла, але затое памерла. Што ж з ёй далей будзе?

Мы зараз выдумалі вельмі вясёлую гульню і ўжо некалькі дзён у яе гуляем: быццам мы едзем у Амерыку на параходзе (параход гэта вялікія арэлі). З сабой мы набралі ўсякага багажу і харчовых прадуктаў, нельга ж улегцы пусціцца ў такую доўгую дарогу. Калі параход адыходзіць ад прыстані, арэлі ледзь рухаюцца, і качагар (Сярожа) ледзь чутно робіць: "Чух-чух, чух-чух". Потым параход ідзе хутчэй і хутчэй і, нарэшце, поўным ходам, г. зн. вяроўкі арэляў пачынаюць трохі згінацца. Зараз я абвыкла, і мяне больш не ванітуе. Тут я еду седзячы, таму што не можа ж дама быць качагарам ці капітанам парахода. Перад станцыямі параход змяняе ход і нарэшце спыняецца; потым ізноў едзем далей.

Часта здараюцца у нас няшчасці: раптам хто-небудзь з пасажыраў губляе што-небудзь у моры; тады на першым жа прыпынку мы ідзем як быццам у горад і купляем такую самую рэч. Але аднойчы здарылася жудаснае здарэнне: я выпусціла ў мора сваё дзіця Лілі; дзіцяці ж не купіш - прынамсі я не ведаю, дзе гэта можна зрабіць. Тады адзін адважны пасажыр (Міця) з небяспечай для жыцця кінуўся ў бурнае мора і выратаваў маю дачку. Ён ледзь не загінуў ад страшнай марской пачвары (Ральфа), якая, калі ён боўтаўся і ныраў у хвалях,

схапіла яго за порткі і пачала церабіць ва ўсе бакі.

Пасля гэтага жудаснага выпадку мы ўсе адчулі, што страшна галодныя, і з апетытам пачалі ўплятаць пірог з капустай, які захапіла з сабой перад дарогай Жэня Рутыгіна. Вось дзіўна, я наогул трываць не магу пірага з капустай, ніколі яго дома не ем, а тут ён здаваўся такім смачным. Гэта напэўна ад марскога паветра, а потым, калі бачыш, як іншыя за абедзве шчакі ўплятаюць і ім што-небудзь падабаецца, самому смачным здаецца; а ўсе елі з апетытам.

Нам трохі надакучыла прадстаўляць усё адно і тое ж, і тады Ваня выдумаў вельмі цікавую рэч: хлопчыкі будуць марскія разбойнікі і зробіць напад на наш карабель. Мы, вядома, пагадзіліся, спынілі параход і спуцілі з яго нашых пасажыраў, як быццам яны ўжо даехалі, а потым яны сталі піратамі. Пачынаецца бура: для гэтага мы арэлі разгойдваем не ў даўжыню, а пхаем іх у бок. Раптам з усіх бакоў раздаецца стрэльба, і падплывае шмат-шмат піратаў. Яны спыняюць наш параход і крычаць, што заб'юць нас. Мы кідаемся на калені (я па памылцы на калені ў моры стала), молім пашкадаваць, прапаноўваем ім усе нашы багацці і скарбы, але яны не згодны, не хочуць нас і слухаць. Нарэшце, адзін кажа, што пашкадуе нас, але мы павінны пагадзіцца выйсці за іх замуж. Быць жонкамі разбойнікаў? Ні за што!... лепш мемерці! - і мы ўсе кідаемся ў мора...

Гэта нічога, мы ўсё-такі далей паедзем, толькі будзем інакш звацца. Цуд, як весела было!

Мамачка сказала, што быў ліст ад цёткі Лідушы, дзе яна піша, што вяселле будзе не ўвосень, а раней, і просіць абавязкова мяне з мамачкай прыехаць; вось гэта сапраўднае свята будзе! Багу распытаць усё падрабязней.

Пабудова хаты. Хованкі. Мой рыцар.

Вяселле цёці Лідушы прызначана на дваццаць восьмае ліпеня. Вырашана, што мы з мамачкай едзем. Тата застанецца дома, таму што не можа атрымаць адпачынку. Ды і якая ж асаблівая патрэба яму ехаць? Бо ён не родны брат цёці, не тое што мы з мамачкай. Вось без нас, дык, вядома, немагчыма: як гэта браць шлюб без роднай сястры і роднай пляменніцы?... Мы паедзем дваццаць шостага, каб прыехаць напярэдадні, а трыццаць першага ўжо вернемся; мамачка кажа, што інакш я ўсе свае навукі пазабываю, і прыйдзецца ўсё пачынаць спачатку. Дзядзя Коля з Валодзем таксама там будуць. Я вельмі рада, я

ўсё-такі люблю Валодзьку, хоць ён мяне заўсёды і цвеліць, такі ён вясёлы і дасціпны. Добра б яго сюды прывезці пасля вяселля, нам бы яшчэ веселей было, ён так добра ўмее прыдумляць ўсякую ўсячыну.

У Амерыку мы ўжо даехалі і назад паедзем не хутка (калі толькі паедзем). Мы высадзіліся на бераг і тут вырашылі пабудаваць хату. У Каршуновых на двары нядаўна перабудоўвалі адрыну, і там ляжыць шмат розных дошак. Мы выбралі некалькі штук і ў цяні пад ліпамі пачалі пабудову. Дзве доўгія дошкі мы ўторкнулі стаўма ў зямлю, а зверху на іх прыбілі трэцюю дошку цвікамі, якія Ваня недзе раздабыў. Вакол з трох бакоў мы напхалі палачак замест сапраўдных калкоў; а потым набяром вялікіх галінак у лесе, адзін канец іх прымайструем да дошкі, якая наверху, папярок, а другі прывязам да калкоў; такім чынам будзе тры сцяны, а чацвёртай не трэба, там зробім уваход. Але больш не было матэрыялу, і працу нельга было працягваць, тады мы задумалі "палачку-зладзеячку"; у гэта гулялі ў нашым садзе, таму што там больш месцаў, куды хавацца.

Міця ўсё імкнецца быць разам са мной і вышуквае цудоўныя месцы, дзе нас ніяк знайсці не могуць. Калі мы з ім сядзелі за дрэвамі, ён мне сказаў, што вельмі любіць мяне, таму што я жах якая прыгожая і такая адважная, ніколі не баюся (а я вось мышы і да смерці баюся, добра, што ён не ведае). Ён кажа, што перш, вельмі даўно, у кожнай спадарычні быў рыцар, які ўсюды з ёй хадзіў, абараняў яе і дарыў ёй кветкі і цукеркі. Памятаю, і я штосьці такое ў нейкай кнізе чытала. Вось ён і сказаў, што будзе маім рыцарам, і што яны дамам заўсёды рукі цалавалі; значыць і яму можна. Я пагадзілася, - хай сабе будзе рыцарам. Ён кажа, калі я хачу, кветкі ён можа ўсякі дзень прыносіць, а цукерак пакуль няма, таму што цяпер ён без грошай. Шкада: я больш люблю цукеркі (асабліва шакалад), чым кветкі. Ну, ды што ж рабіць, калі мой рыцар бедны! Затое ён адважны: колькі разоў абараняў мяне, калі Ваня мяне цвяліў, і аднойчы атрымаў ад яго добры кухталь. Не люблю Ваню, ён такі ж злы, як яго рудыя сёстры, толькі вельмі ўжо ён добра ў кракет гуляе і на "гігантах" заносіць.

Увечар мы пайшлі ў лес па галінкі. Нам далі ў праважатыя нашу Глашу, і мы адправіліся. Лес ад нас ёсць тут недалёка. Наламалі мы галінак вельмі шмат, я думаю, на дзве хаты хопіць. А гвалт і шум які быў! Дакладна не меншы, чым у байцы Крылова "Працавіты мядзведзь"; і ў нас "пайшоў па лесе трэск і грук, і чуваць за вярсту свавольства". Я так стамілася, што ўсю дарогу з лесу нічога не гаварыла, а пасля малака адразу ў ложка бухнула.

Ферма "Ўтульная". Ухошчыны.

Ну, нарэшце, мы дабудавалі сваю хату. Гэта аказалася зусім не так лёгка, як мы думалі. Галінкі, прывязаныя толькі зверху і знізу, завальваліся ў сярэдзіне, быццам сцены з ануч зроблены. Прыйшлося ўсё разабраць, а потым яшчэ расстарацца некалькі дошак. Каля адрыны больш не было, кудысьці іх дворнік напэўна засунуў; думалі мы, думалі, дзе б пажывіцца хоць чатырма штукамі; нарэшце я прапанавала выцягнуць з плоту, толькі, вядома, у розных месцах па дзве, каб не так у вочы кідалася. Нават Ваня сказаў, што я малайчына, і што ў мяне галава на плячах ёсць. Гэта аказалася яшчэ і тым добра, што зараз нам вельмі зручна прабірацца з аднаго саду ў другі, не трэба хадзіць такую далеч праз брамку; па вуліцы і потым ізноў праз іншую брамку, гэтулькі часу дарма марнавалася, а нам кожная хвіліна дарагая.

Амаль цэлы дзень правазіліся хлапчукі, пакуль выцягнулі гэтыя няшчасныя дошкі; бо трэба ж было так моцна забіваць цвікамі! Бедны Сярожа нават руку сабе параніў - амаль усю скуру з вялікага пальца злупіў. Бррр... Які жах!

Калі з плотам справа была скончана, мы зноў прыняліся за пабудову. Гэтыя чатыры дошкі мы так прымайстравалі: адзін канец кожнай з іх прыбілі да дошкі, што прыроблена наверху, папярок, а другі прыбілі калкамі да зямлі; дзве дошкі на правы бок, дзве на левы; пакуль хата была голая, не пакрытая галінкамі, у яе быў такі фасон, як у кардонных хатак, зробленых з дзвюх карт. Разумеець? Ды і зараз, зрэшты, фасон такі жа застаўся, але дошак не відаць, усё закрыта галлём. А як усярэдзіне добра! Як утульна! Мы так і далі назву гэтаму кутку: "Ферма Ўтульная".

Калі які-небудзь будынак гатовы, заўсёды святкуюць канец работ, і мы таксама адбалявалі на славу.

Я папрасіла мамачку даць нам чаго-небудзь ядомага для нашай імпрэзы. Добрая мамуся распарадзілася, каб кухарка спякла нам бісквітны пірог, а m-me Рутыгіна ахвяравала цэлы паднос суніц. Але калі тата пачуў, што ў нас святкуецца канец будаўніцтва, ён сказаў, што ў такіх выпадках заўсёды трэба "спырснуць", і ён сам пра гэта паклапоціцца. Праз некаторы час нам прынеслі цэлых шэсць бутэлек "выпіўкі": шыпучага мёду. Гэта так смачна і зусім на шампанскае падобна, яшчэ лепш - можна выпіць колькі хочаш, не ап'янееш і не заснеш у грамадзе, седзячы на крэсле, як вызначылася аднойчы мая добрая знаёмая.

На свой баль мы запрасілі ўсіх старэйшых: татачку, мамачку, m-me Рутыгіных і m-me Каршунову (муж яе з'ехаў). Так, я забылася

32

сказаць, што нашы ведаюць і Рутыгіных, і Каршуновых: абодва т-еўс у нейкіх паседжаньнях з татам сустракаюцца, таму мне так лёгка было атрымаць дазвол гуляць з імі і хадзіць у іх сад, таму што так мая мамачка ой-ой якая тугая на новыя знаёмствы, асабліва мае ўласныя.

Запрошаныя, вядома, усе прыйшлі; дзіва што! Вельмі весела было: елі, пілі, абвешчалі тосты, ды такія смешныя; за ўсіх, за ўсіх, нават за бабу, якая такіх чудоўных суніц набрала, і за курыцу, якая такія смачныя яйкі знесла для бісквіта (мы бачылі, што для пірага збівалі пену з бялкоў). Потым мы спявалі ўсе хорам розныя песні. Вечар быў ціхі і цёплы, і мы разышліся толькі ў дванаццаць гадзін.

Паездка на "Чортаву выспу".

Сёння дзень святочны. Надвор'е з раніцы было чудаўнае, цёплае і яснае, і вось мы пачалі ўпрошваць старэйшых паехаць на "Чортаву выспу" ў лес, у суніцы; кажуць, іх там прорва. Таты нашыя ўсе дома, мамы таксама нічым асаблівым не занятыя, і вырашылі пасля сняданку ўсёй кампаніяй рушыць у шлях. Нас набралася пятнаццаць штук з Ральфам разам, - не пакідаць жа дома майго мілага чарнамазіка.

Выцягнулі з берага дзве вялікія - найвялікія лодкі і ўселіся ў кожнай па сем чалавек. Міця і Ральф былі са мной - мае абодва рыцары. Чым жа Ральфік не рыцар? Усюды ходзіць за мной, абараняе, ды яшчэ як - так зубы адразу і пакажа, як толькі я скажу: "Крыўдзяць"; рукі таксама мне цалуе, а толькі букетаў не прыносіць ды цукерак; ну, наконт цукерак і Міця "schwach", а кветак я і сама магу нарваць, была б ахвота.

Па дарозе нам траплялася жоўтая лотаць; яе я люблю, а галоўнае мне дае задавальненне самой ірваць: запусціш, гэта, руку ў раку, вада цёплая, быццам нагрэтая, а потым мокрай рукой і плюхнеш каму-небудзь у твар. Так, сёння я хацела пырснуць у Жэню, а па памылцы патрапіла ў твар т-ме Каршуновай; мая мамачка і т-ме Рутыгіна, тыя б толькі засмяяліся, а гэтая шыпуля злучая (дочкі зусім у яе) так на мяне паглядзела, быццам я яе ўсю ў вадку памачыла; сказаць нічога не сказала, таму што татачка тут сядзеў. Я збянтэжылася і пачала прасіць прабачэння. "Нічога, нічога..." - кажа.

- Як жа можна, Муся, быць такой неасцярожнай, - сказаў тата, а ў самога левае брыво так і паторгваецца, значыць, і яму смешна глядзець на яе перакошаную фізіяномію. Тата, калі стрымліваецца, каб не засмяцца, ці калі што-небудзь выдумляе і хоча каго-небудзь надзьмуць... г. зн. ашукаць, заўсёды левым брывом паводзіць. Я ўжо так і ведаю, зараз скажу: "Няпраўда, татачка, брыво тузаецца".

На "Чортаву выспу" мы даволі доўга ехалі, гэта не блізка, не тое, што мая няшчасная "Круглая выспа".

Але затое як тут хораша, які цудоўны лес! Мы, дзеці, забралі свае кошыкі і адправіліся ў суніцы, а ўсе таты выцягнулі свае вуды і прыняліся рыбу лавіць.

- Вось ахвота!

Суніц тут вельмі шмат: прысядзеш на траву - вакол цябе зусім чырвона. Я, Жэня, Ваня, Міця і Ральф пайшлі ў адзін бок, а астатнія дзеці - у другі; мамы нашы таксама папляліся кудысьці.

Як Ральф пацешна суніцы есць! Я ніколі ў жыцці не бачыла, каб сабака ягады еў, а ён падгорне пысу пад кусцік, ды так і ўхопіцца за ягаду. Мяне гэта так забаўляла, што я амаль і збіраць суніцы перастала, усё Ральфу паказвала на ягады і падсоўвала яму пад нос, калі яму бывала нязручна дастаць.

Але ў маім кошыку ўсё-такі суніц было шмат, таму што добры Міця падсыпаў мне туды сваіх. Ваня ўбачыў і пачаў мяне падражніваць, што вось я падрасну, хутка за Міцю замуж выйду і буду "тытунніцай". Міця не любіць чамусьці, калі пра іх фабрыку гавораць, вось Ваня знарок і паўтарае, каб зрабіць яму непрыемнасць. І зло, і дурнавата: чым жа бедны Міця вінаваты, што яго тата тытунь робіць?

Калі мы праходзілі міма таго месца, дзе мужчыны рыбу лавілі, Рутыгін сядзеў скурчыўшыся, быццам паварухнуцца баяўся і ўсё ў ваду глядзеў; мне ўзгадалася, як Валодзя казаў, што калі вудзяць, па адзін бок вуды бывае чарвяк, а па другі... Дурань... Падумала, і адразу сорамна стала: бо і мой тата рыбу ловіць... Аа-ай-ай! Вось дык дачка!.. Бедны татачка, мілы, добры, якое шчасце, што ты не ведаеш, якая ў цябе дачка вар'ятка!..

Мы так усе былі заняты кожны сваёй працай, што ніхто не заўважыў, як раптам сцямнела, і на небе сабралася велізарная шэра-ліловая хмара; праз некалькі хвілін выцяў гром і паліў наймоцны дождж, такі цёплы-цёплы.

Нашы батыставыя сукеначкі адразу наскрозь прамоклі і так пацешна абляпілі нас, што мы мелі выгляд лядзякоў; з галавы таксама цякло. Мы кінуліся бягом да таго месца, дзе прычалілі лодкі, прыкрыўшы кошыкі падоламі сваіх спадніц, бо суніцам мокнуць зусім не карысна. Усіх сваіх мы заспелі ў зборы; але ад гэтага не лягчэй: пад шасцю парасонікамі пятнаццаць чалавек не схавецца. Зрэшты, дождж зараз жа прайшоў, і зноў засвяціла сонейка. Але перш, чым сесці ў лодкі, нам загадалі добранька пабегаць, каб абсохнуць і сагрэцца. На зваротным шляху дажджу не было, а цяпер, гадкі зноў ілье, а я сяджу і з гора запісваю ўсё, што адбылося, у свой сшытак.

Імяніны Вані. Я падвожу маму.

Учора былі імяніны Вані, і мы ўсе, колькі нас тут ні ёсць знаёмых паміж сабой дзяцей, былі запрошаны туды на цэлы дзень. Ваня атрымаў у падарунак ад бацькоў ровар, пра які ён ужо даўно марыў.

Перш за ўсё мы пачалі ўсе па чарзе спрабаваць садзіцца на яго, і я, вядома, таксама, толькі мне вельмі нязручна залазіць туды, ногі ў мяне не такія доўгія, як у Вані, перакладзіна з сядушкай так высока, што я з яе да педаляў не магу дастаць; боўтаюцца ногі, ды і ўсё тут, а павярнуць колаў не магу.

Мы так захапіліся гэтым заняткам, што нават пазабывалі і пра шакалад, які нас ужо некалькі разоў клікалі піць; а ці ж я яго не люблю! Ды я думаю, наогул, на ўсім зямным шары не знойдзецца чалавека, які б не любіў такога смакоцця... Зрэшты, не, адзін пэўна знойдзецца - мая бабуля; яна не толькі сама ніколі не п'е і не есць яго, але ёй нават адваротны сам пах; яна заўсёды неўпрыкмет для гасцей ці нос хусткай заткне, ці скрынку няўзнак прычыніць. А па-моему гэты пах прыемней ад усякіх духоў.

Шакалад у Каршуновых быў вельмі смачны, і так шмат-шмат пены на ім; завітушка і кандытарскі торт таксама былі добрыя, і я нікога не пакрыўдзіла -- усяго паела.

Увечар вырашана было забраць з сабою самавары, халодныя закускі і ўсякія ласункі і паехаць у лясок, дзе мы тады галінкі для будаўніцтва збіралі. Раптам пасля чатырох гадзін надвор'е стала хмурыцца ўсё больш і больш, а, калі мы канчалі абед, ішоў ужо моцны дождж. Мы ўсе былі проста ў роспачы, ледзь не плакалі. Настрой сапсаваўся, усе хадзілі кіслыя і незадаволеныя.

Жэня, Міця і я прапанавалі розныя гульні, але нам на ўсё казалі толькі "гадасць", "сумна", ці "надакучыла". Нарэшце, адважыліся паспрабаваць гуляць у "фанты". Калі Міця і Сярожа прызначалі, што фантам рабіць, усё каму-небудзь цалавацца даводзілася; і мне таксама два разы. Гадасць! Я, наогул, трымаць не магу лізацца, а з хлапчукамі асабліва. Я толькі мамачку страшна люблю ціскаць і цалаваць, ды яшчэ зусім маленькіх, беленькіх дзяцей, якія кругленькія, як шарыкі, ды так і качаюцца вакол вас.

Нарэшце аднаму фанту прыйшлося прадэкламаваць верш. Тут мне раптам прыйшла ў галаву цудоўная думка (усе гэта прызналі).

- Ведаеце што? - ускрыкнула я, - давайце наладзім канцэрт, а паміж нумарамі будзем і вершы чытаць.

- Ну, а публіку, дзе мы возьмем? - спытаў Ваня.

- Як дзе? А нашы мамы, таты, тыя два афіцэры і спадарычня

з суседняй дачы, што ў гасцёўні сядзяць.

Сказана -- зроблена. Мы абвясцілі дарослым пра нашу задуму, і яны казалі, што з задавальненнем паслухаюць.

Перш мы выйшлі ўсё разам і праспявалі хорам "Уніз па матухне - па Волзе". Добра спелі. Потым выйшла Жэня і сыграла на раялі прыгожую п'еску "Le Ruisseau", якую трэба хутка-хутка граць, каб пальцы так і бегалі; я б страшна нахлусіла, і ўсе б пальцы пера-блыталіся, але Жэня - добрая музыкантка і з шыкам дакончыла свой "Ruisseau". Потым выйшаў Міця і прадэкламаваў верш свайго ўласнага сачынення, які мне так спадабаўся, што я яго на памяць вывучыла, але ўсё ж лепш запішу, а то яшчэ забудуся.

Жабрак.

Холадна, голадна беднаму хлопчыку,
Мусіць бадзяцца ён цэлы дзянёк.
"Вельмі стаміўся!.. Балюча мне пальчыку,
Я ж сабраў толькі адзін пятак".

З думкай такою прысеў ён на рэчку,
Пальчык ён грэе, трэ, смоча яго.
"Нікога нідзе, хто даў бы капеечку..."
Вось, нарэшце, спадар, мае шмат усяго.

"Пан, капейчыну дай мне ці хоць што!..
Холадна!.. Пан!.. Ну пан!.. Ну падай!.."
"Хлеба купіць няма мне на што"..
- Прэч вымятайся! Адхопіш, чакай!

Холадна, голадна беднаму хлопчыку,
Мусіць бадзяцца ён цэлы дзянёк.
"Вельмі стаміўся!.. Балюча як пальчыку!
Я ж сабраў толькі адзін пятак".

Ну, хіба не хараство? І як ён цудоўна гаворыць, быццам і сапраўды яму холадна, быццам нават слёзы чуліся ў яго голасе! Малайчына Міця! І добры ён які: яму прыйшло ў галаву падумаць, як кепска бедным маленькім жабракам, а я вось, колькі разоў іх таксама бачыла, а не задумвалася; мінеш і забудзешся. Зараз я заўсёды-заўсёды буду падаваць бедным дзецям.

Міціны вершы і тое, як ён іх чытаў, усім спадабаліся; мой тата

нават расцалаваў яго і сказаў, што з яго выйдзе, можа быць, другі Пушкін.

Потым Сярожа чытаў "Спрэчку" Лермантава; ну, гэта ўсякі ведае, нават у маёй хрэстаматыі ёсць. Пасля "Спрэчкі" мы зноў спявалі ўсе разам "Ой-ой-ой, як мароз усе акенцы занёс"... Затым выйшла я дэкламаваць. Вось сюрпрызец падрыхтавала я сваёй мамачцы!.. Яна аднойчы чытала мне свой верш, які яна яшчэ склала, калі ў гімназіі была, на смерць Імператара Аляксандра II. Мне ён вельмі спадабаўся, і я яго сцягнула, каб перапісаць; але перапісваць мне была лянота, і я вывучыла яго на памяць. Верш цудоўны, і потым у іх гаворыцца пра гэтага мілага васпана; а я так люблю яго, такі ён быў добры! Я так плакала, калі мамачка распавядала мне пра яго смерць, як злыя людзі забілі яго!

Вось выходжу я і гавару: "Легенда пра смерць Цара-Вызваліцеля, сачыненне Наталлі Старабельскай, народжанай Сакаловай-Сакальніцкай".

Мамачка нават на крэсле падхапілася: "Муська, не руш!"

Але вакол усе засмяяліся, і пачалі ўтрымліваць і ўсаджваць мамачку, а мне шапталі: "Ну, гавары, гавары, Муся".

Я пачала:

Прад пасадам любові,
Дзе праўдзівы ёсць свет,
Без смутку, без слёз,
Без пакутаў, без бед,
З'явіўся прышэлец
З нашай грэшнай зямлі;
Ён у цярновым вянку;
З ім шэсць анёлаў ішлі.

Першы анёл так спяваў:

Ён мільёнам рабоў
Даў волю працы і спор,
Пасяліў у іх любоў,
І стаў верыць з тых пор
Кожны ў сілы свае...
Бог палонных і хворых,
Дай яму мір у раі!

Другі анёл:

Цяжка ўсім жылося

Ад няпраўды судоў,
І далёка няслася
Рэха цяжкіх гадоў;
А ён правы суд даў;
Багатага з бедным
Перад ім зраўнаваў,
Роўны даўшы закон.
Так, ён, праўду любіў,
Пацярпеў за яе.
Божа правы! Прымі
Яго ў царства свае.

Трэці анёл:
Па вялікай Русі
Разлятаўся па ўсёй
Стогн кінутых жонак,
Плач малютак-дзяцей...
Бацька з голым ілбом
Станавіўся чужым
І ад роднай сям'і:
Ён ішоў маладым.
А як прыйдзе назад
І старым, і сівым,
З каштылём, без нагі,
Кволым, хворым зусім.
Добры цар па начах
Слёзы сніў: скараціў
Службу ў ратных палках;
О, ён бедных любіў!
Тых, чый лёс - вечны плач!
Бараніў дабратай,
Усё яму Ты прабач
І ў раі супакой.

Чацвёрты анёл:
У патрэбе фатальнай
Руку ўзмогі даваў;
І пакутных у бедах
Ён заўжды суцяшаў,
І роўна да ўсіх іх
Добры ў міласці быў,

Божа, блізкіх сваіх,
Як сябе ён любіў:
Усіх законаў закон -
Твой тастамант любіць
Чыстым ён захаваў.
Божа моцны!
Прымі Яго ў сонмы святых,
У Царства, дзе свет
Без смутку, без слёз,
Без пакутаў, без бед...

Пяты анёл:

Ён сялянскіх дзяцей
Усёй душою любіў,
Дзверы ў школу адкрыў,
Іх навукам вучыў...
Абуваў - апранаў
Ён сіротак-дзяцей...
Другім бацькам ставаў
Абяднелых семей...
Божа! Душу яго
Ты ў раі супакой
А зямное даруй -
Быў ён верны сын Твой.

Шосты анёл:

Многа, многа дабра
Ён народу тварыў,
І краіне сваёй
Верай-праўдай служыў;
Ды прыйшло смерць прыняць
У сталіцы сваёй
Ад рукі тых, каму
Быў адданы душой,
Божа! Ім адпусці,
Бо не знаюць таго,
Што тварыць пачалі.

Хор анёлаў:

Хвалай
Ганаруем таго,

Хто Творцу свайму
Прыпадобніўся ўвесь,
І Цяжкі крыж свой
Хто з цяпеннем данёс.
На цяпіўца Хрыстос
Ціхі позірк схіліў,
І, здалося, яму
Ўсё зямное забыў...
А нас, грэшных сірот,
Цар і там не забыў:
Ён за сына і нас
Бога шчыра маліў

Калі я скончыла, усе запляскалі ў ладкі; а потым пачалі крычаць:

- Брава, аўтар! Брава, аўтар!

Мамачка вельмі збянтэжылася і счырванела; яна вельмі часта чырванее, значна часцей за мяне. Потым сам Каршуноў пайшоў у сад і прынёс шмат кветак: маленькі букецік ён даў мне, вялікі - мамачцы, а астатнімі абсыпаў яе ўсю, кажучы: "Хвала і гонар нашай паэтцы". Потым Жэня з Ванем ігралі ў чатыры рукі, а затым нас паклікалі піць гарбату. Разышліся мы ўсё, вясёлыя і задаволеныя. Нічога, і ў дождж разумныя людзі здолеюць добра ўладкавацца!

"Замак Омена". "Жэня".

На другі дзень мамачка добра-такі прабірала мяне за тое, што я яе так падкаціла з вершамі (вядома яна не сказала слова *падкаціла*), а па сутнасці яна, пэўна, сама была радая - радзенькая: каму ж можа не быць прыемна, калі хваляць, захапляюцца яго вершамі, ды яшчэ і кветкамі пасыпаюць?

Пасля літаратурнага вечара нам усім - ужо не памятаю, каму першаму - прыйшла ў галаву думка наладзіць штосьці яшчэ значна цікавейшае - спектакль. Вось будзе добра! Вырашылі мы сыграць якую-небудзь п'есу адзінаццатага ліпеня на імяніны Волі Каршуновой. Старэйшым нічога не казаць, гэта павінна быць для іх неспадзеўкай. Але што іграць? Вось пытанне. Спрабавалі самі што-небудзь прыдумаць, ды кепска ўсё выходзіла. Пачалі мы ўсё капацца ў сваіх кніжках. У мяне знайшлася вельмі прыгожая і цікавая казка "Замак Омена", дзе гаворыцца пра разбойніка, які сваю першую жонку замкнуў у падземелле і жаніўся з другой, і раптам гэтыя абедзве жонкі ўначы

сустракаюцца ў нейкім цёмным гроце ў садзе замка - словам - хараство, як цікава! Вырашылі яе прадставіць; адна жонка павінна быць Воля, другая - Жэня; яна трохі заікаецца, калі гаворыць, але гэта не бяда, усе падумаюць, што гэта ад страху перад сваім мужам, грозным Оменам; самога ж разбойніка павінен быў паказаць Сярожа. Але гэтага мала, таму што не ўсім ёсць ролі; пачалі шукаць яшчэ іншае што-небудзь. У Каршуновых у шафе знайшлася кніга з сапраўднай п'есай у адным дзеянні пад назвай "Жэня", сачынне нейкага Гнедзіча; мабыць не з важных, я дагэтуль не чула і не чытала нічога з яго сачыненняў. П'еса гэта не дзіцячая - сапраўдная. Па-мойму яна вельмі сумная: гавораць-гавораць, без канца, бо дарослыя любяць балбатаць пра сумныя-найсумныя рэчы, а глядзець жа будуць яны, дык, значыць, і застануцца задаволенымі. Гэту самую спадарычную Жэню, далі іграць мне; не цяжка: ляжыць усё на канапе, пацягваецца, і не ведае, за каго ёй замуж выйсці, а сама ўсё нейкія хітрыя, але вельмі прыгожыя словы гаворыць.

Ну, пачалі мы вучыць ролі, г. зн. не ролі, я, напрыклад, проста ўсю п'есу на памяць вывучыла, так што, калі іншыя забывалі, то я падказвала. Але часам выходзілі вельмі смешныя памылкі: раптам раней часу пачнеш гаварыць і чужое скажаш, і доўга часам гаворыш, пакуль хто-небудзь не заўважыць. Але наша п'еса ўсё-такі вельмі добра ідзе, а вось з "Замкам Омена" штосьці не ладзіцца; там усё самім трэба прыдумляць, і, ці спрэчкі пачынаюцца, ці кажуць дурацкі; потым Жэня ўжо вельмі заікаецца, так што калі б я была Оменам, і мая жонка сапраўды так заікалася, яна б мяне так злавала, што, мабыць, і я б яе ў падзямелле схавала.

Так, кепскія справы! Думалі-думалі і вырашылі замест гэтай п'есы наладзіць жывыя карціны; пакуль толькі не абралі яшчэ якія. Трэба будзе ўзяць "Ніву", - там заўсёды шмат прыгожых малюнкаў бывае, пэўна што-небудзь знойдзецца.

Часу зараз ні хвілінкі вольнай; толькі іншы раз сядзем снедаць, прыходзіць Глаша:

- Спадарыння, суседскія панічы вас на рэпетыцыю просяць.

Ну, якая ўжо тут ежа? Спяшаешся хутчэй да Рутыгіных. Перш мы пачалі былі рэпетыцыі ў сваім "Утульным", але там вельмі цесна, яшчэ "Замак Омена" як-небудзь ішоў, можна было ўсё прадстаўленне стоячы наладзіць, а для "Жэні" зусім цесна: бо я ляжу, ды яшчэ побач на крэсле то мая маці (Воля), то мой жаніх (Міця) сядзіць: як лягу, дык нагамі ў сценку і ўпруся; - нязручна, зараз рэпэціруем у Рутыгіных нават, у іх міленькай вежы; як раз месца хапае.

Добры дзень! - ізноў "суседскія панічы" клічуць! Бягу.

Падрыхтоўка. Гуз.

Нарэшце вырашылі і наконт жывых карцін; я казала, што "Ніва" спатрэбіцца! Вось якія абралі: першая "Чатыры пары года", другая "Вера, Надзея, Любоў", трэцяя "Анёл над зыбкай немаўляці (я і мая Лілі)". А яшчэ "Пакаранне смерцю Марыі Сцюарт" і тры карціны з казкі "Спячая прыгажуня".

Поры года, Веру, Надзею, Любоў мы абралі па сшытку з наклеенымі малюначкамі; гэта яшчэ зручней за "Ніву", таму што тут раз-малявана, не трэба галаву ламаць, падбіраць колеры, і то ўжо яна, бедная, трашчыць, гэтулькі клопатаў! Марыю Сцюарт я абрала; гэта так цікава, як яе на плаху вядуць, і кат над ёй сякеру заносіць. Матуля мне аднойчы чытала пра гэтую бедную каралеву, і потым яшчэ "Дзеці Людвіка XVI". Божа! Божа! Як я горка плакала, калі так жорстка абыходзіліся з бедным маленькім дофінам!

Касцюмы для пор года і Веры, Надзеі, Любові будуць з папяроснай паперы, самі будзем рабіць, і кветкі, і чаравікі, і ўсё-ўсё. Для "Спячай прыгажуні" Жэніна бабуля дае такую старадаўнюю шырокую паласатую шаўковую сукенку, якія даўно-даўно насілі; прыгожая сукенка, на карціне вельмі добра будзе. Ну, мне для анёла касцюм не хітры; што-небудзь доўгае белае дастанем, а крылы, вялікія, цудоўныя крылы ўжо гатовыя - іх пад вялікім сакрэтам змайстраваў з белага кардону Ваняў стрыечны брат, юнкер; усё, усё абклеім бліскаўкамі і будзе цудоўна! Нам ніяк не ўдалося схаваць ад старэйшых падрыхтоўку спектаклю, мы толькі не гаварылі нікому, што менавіта будзем прадстаўляць. Гэта нават добра, што старэйшыя ведаюць, а то адкуль бы дастаць некаторыя рэчы?

Мы зараз вельмі рупліва працуем, часу не шмат, а працы маса, адных кветак для "вясны" колькі прыгатаваць трэба, акрамя саміх сукенак. Мы дружна прыселі і шмат кветак панараблялі, вялікіх усё, хутчэй праца ідзе; каб яны не займалі лішняга месца на стале, мы гатовыя адкладалі ў кут у скрыначку; а каб весялей было працаваць, то прыдумалі песні спяваць хорам; я жудасна люблю так спяваць.

Спяваем сабе распяваем "Сярод даліны роўныя на гладкай вышыні..." раптам бачым, Ральф (вядома, і ён за мной прыплёўся) весела цягне цэлую кучу кветак у зубы; як яны адна за другую учыпіліся, так ён іх і цягне з самай вясёлай фізіяноміяй, проста да мяне. Вось я раззлавалася! Хацела вырваць, а ён гадкі, цвеліцца: падыдзе, зробіць хітрыя вочы, і адскочыць. Усе пачалі на яго крычаць, а ён сабе не дбае і не шманае. Я пагналася за ім, ён з вежы на сходзі, і я туды, ён наверх, ізноў міма мяне; я хацела яго схапіць, але ён неяк

праскочыў у мяне пад нагамі, так што я спатыкнулася, пахіснулася, і так да самага нізу ўсе прыступкі пералічыла, пакуль ілбом у падлогу не ўперлася. Вось балюча! Гуз адразу велічэзны ўскочыў, і локаць добра разбіла - скура з яго так і злезла, ды і калена парадкам абабіла. І што гэта за гадкі сабака! Колькі ўжо мне непрыемнасцяў нарабіла гэтая звар'яцелая псіна!

Можаце цешыцца: анёл з гузам на лбе велічынёй з курынае яйка!

Усе страшна перапалохаліся, пачалі мне і ваду ледзяную прыкладваць, і ключы. І сам Ральф спужаўся: як я пачала ляцець, ён хвост апусціў, бягом, падціснуўшы вушы, дахаты пусціўся і схаваўся пад мой ложак - ён заўсёды туды хаваецца, калі ў яго сумленне чыстае. Я таксама пайшла дахаты. Мамачка проста ў жах прыйшла, зірнуўшы на мой лоб і хутчэй пачала прымочкі з купальніку класці.

Няўжо "анёл" будзе з гузам? Гэта ж жудасна!!

Рэпетыцыя. Вячэра.

Мой гуз стаў амаль зусім плоскім, але затое з сіняка ператварыўся ў ліловую пляму з зелянявымі і жоўтымі разводамі; вельмі брыдка. Ваня кажа, што ў мяне выгляд п'яніцы, ён аднойчы бачыў, як гарадавы аднаго такога ва ўчастак цягнуў, што ў яго было як раз такое ж упрыгожванне на лбе. Татачка мяне суцяшае, кажа, што сіняк стане зусім жоўты, а потым будзе ўсё святлець і зусім пройдзе. Хутчэй бы, ужо часу так мала засталася! Я вельмі турбуюся.

Добры Міця, здаецца, яшчэ больш за мяне засмучаны маім пабітым ілбом. Каб мяне хоць трохі суцешыць, вось ужо некалькі дзён, як ён мне ўсё шакалад-мін'ён носіць; не ведаю, праўда, дзе ён яго дастае, але штодня дзве, а то і тры плітачкі ў срэбнай паперы прыносіць, ды толькі неўпрыкмет, каб Ваня не бачыў, ды і, наогул, усе Каршуновы, а то адразу цвяліць пачнуць.

Калі мы прыдумлялі жывыя карціны, Міця з Ванем і з Воляй ледзь не пабіліся з-за "Анёла": і мне хацелася быць анёлам, і Волі; Міця, вядома, заняў мой бок, а Ваня цягнуў за сястру і сказаў, што я значна больш падышла б для чарцяняці, што і рогаў прыладжваць не прыйшлося б, таму што у мяне віхры ад прыроды тырчаць вакол ілба. Я зусім не пакрыўдзілася; праўда, гэта нават вельмі цікава было б апрануцца чарцянём і весела, але Міця страшна раззлаваўся: назваў яго дурнем і сказаў, што анёлы і брунеты бываюць, а што валасы ўюцца, дык гэта вельмі хараша, нічаму не замінае, і анёл з мяне выйдзе добры, таму што твар у мяне добры і вясёлы, а Воля з яе злюшчаю

фізіяноміяй выйшла б сапраўдным рудым чортам. Жэня і Сярожа ледзь-ледзь іх супакоілі; а "Анёлам" вырашылі ўсё-такі быць мне. І раптам у анёла рог вырас! Не дзіва, што мы з Міцем засмучаныя.

Апошні раз рэпетыцыя наша прайшла вельмі добра: чужых слоў ніхто не гаварыў, толькі генерал (Ваня) адзін раз замест маёй маці (Волі) штосьці залапатаў, але зараз жа паправіўся. Ролі добра ведаюць і так хутка-хутка гавораць; публіцы не сумна будзе, не будзем доўга цягнуць - раз, два - і гатова!

Пасля рэпетыцыі мы задумалі наладзіць вячэру; бо ў акцёраў заўсёды так бывае; вось і мамачка мая, калі летась іграла ў аматарскім спектаклі, таксама некалькі разоў вячэрала. А як яна іграе, гэта проста цуд! Калі яна плача, і публіка плача. А міленькая якая, хараство! Яна заўсёды іграе маладзенькіх спадарычняў і здаецца зусім-зусім дзяўчынкай, і такой прыгожанькай! Усе кажуць, што у мамачкі вялікі талент, што яна была б другая Камісаржэўская. Вы ведаеце Камісаржэўскую? Яна такая дуся, я яе летась у "Снягурачцы" бачыла; вельмі яна міленькая, толькі мамачка яшчэ лепшая, таму што ў Камісаржэўскай вушкі трохі тырчаць, а ў мамачкі нічога не тырчыць.

Вячэру мы, вядома, самі пачалі кухарыць. У мяне ёсць сапраўдная пліта, даволі вялікая, так каля аршына даўжыні, якую можна сапраўды паліць, таму што ўнізе ва ўсю даўжыню ідзе такая машынка з чатырма кнотамі; у машынку наліваюць спірт, і яна гарыць. Ёсць і духоўка, і ў ёй можна таксама што-небудзь спячы. Выцягнулі мы гэтую пліту і прыладзілі яе ў нашай "Утульнай" хатцы; і як гэта мы раней не спахапіліся: хата, жылое памяшканне, і раптам без кухні! Ну, зараз памылка папраўлена!

Расстараліся мы ўсякай правізіі: мяса, каляровай капусты, цукру, яйкаў, мукі, масла і маліны. Аказалася, Міця і тут малайчына: кухар хоць куды! Нават бісквіт умее рабіць. Мяса мы пасеклі на катлеты; каляровую капусту паставілі варыць у вадзе; ну, а бісквітам ужо Міця заняўся: сцёр з цукрам два жаўткі, дадаў трохі мукі, потым двума дубчыкамі збіў бялкі, усё гэта перамяшаў, выліў проста на бляху і ў духоўку. Пакуль пірожнае сядзела ў печцы, мы (я і Жэня) прыняліся смажыць катлеты; Воля толькі капусту спаласнула і то вельмі не ахвотна, кажа, што яна трываць не можа ніякай "пэцканіны", дзіва што, прыемней гатовае ў рот запіхваць! А вось гэта яна любіць, апетыццэц неблагі!

Вячэра наша атрымалася добрая: праўда, катлеты не былі такія акуратныя, доўгенькія, як робіць наша кухарка, а развальваліся на кавалачкі, але ж гэта не бяда, яшчэ лепш - рэзаць не трэба. Пахлі яны так смачна, што Ральф ледзь нам увесь стол не перавярнуў, так і лезе

прама ў страву сваёй чорнай пысай, балазе стол нізенькі. Вось нахабнік! Галоўнае ж, катлеты былі вельмі смачныя, асабліва пасля таго, як мы іх зверху пасалілі, таму што ўнутр мы забыліся насыпаць солі. Затое капуста нават і не развальвалася, а выйшла акуратнымі прыгожымі кавалачкамі; і яна была даволі смачная з соллю, толькі цвердаватая; верагодна, шкодная Ганнушка нам падсунула самую кепскую, цвёрдую галоўку.

Бісквіт ніяк не вылазіў з жалезнага ліста, як мы яго не вытрасалі, прыляпіўся і баста! Міця ўспомніў, што ён забыўся яго знізу маслам памазаць. Нарэшце, мы яго па кавалках выбралі. Смачна было - проста аб'ядзенне: паклалі мы яго на талерку, зверху цэлую маліну; потым выдушылі з астатняй маліны сок, налілі на пірожнае, усё пасыпалі цукрам; хараство! І хораша было, таму што пад малінай і не прыкметна, што ён разламаны. Мы нават матулі насілі частаваць яе; яна сказала, што вельмі добра, але баялася паспрабаваць, кажа, што наш посуд і чысціня рук ёй здаюцца падазронамі. А і праўда: рукі вось у нас ва ўсіх былі брудныя, нікому і ў галаву не прыйшло іх памыць перад ежай. Усё-такі ўсё з'елі, да апошняй дробкі.

Міціна ахвяра. Прапанова.

Ох, як страшна: апошні дзень перад спектаклем! Раптам правалім! Працы засталася яшчэ даволі. Квіткі хлопчыкі ўжо даўно зрабілі і раздалі ўсе, а вось афішы яшчэ не гатовыя; мы знарок не хацелі іх загадзя паказваць, каб была глядачам неспадзеўка, і яны толькі ў апошнюю хвіліну дазналіся, якая п'еса ідзе. Жэня з Міцём пішуць праграмы; вядома, я свае страшныя крамзолі не бяруся туды саджаць; я з Ванем, Сярожам і Ленай уладкоўваем сцэну; Воля і тут наравіла нічога не рабіць, кажа: "Я буду імянінніца, дык іншыя павінны клапаціцца пра мяне". Ну яе зусім!

Прадстаўленне будзе у нас, таму што ў нашай дачы самая вялікая зала, ды яшчэ і з калонамі, так што вельмі зручна сцэну аддзяліць. Заслону хлопчыкі робяць з прасцінаў, а зверху для прыгажосці на іх наляпляем фігуры з рознакаляровай паперы, у самой жа сярэдзіне засланы, як раз дзе швы, наляпілі вялікую залатую ліру; кажуць, у тэатрах яна заўсёды вісіць, мне памятаецца, што і я бачыла. З правага верхняга краю ў прасціне велічэзная дзюра, так і выдраны велізарны жмут. Думалі мы, думалі: чым яе закрыць? Вырашылі выразаць вялікага-вялікага матылька з паперы: палова крыла зялёная, палова чырвоная, інакш не выйшла, больш паперы не засталася; выразалі і пасадылі ў няшчасны кут; нічога, добра, усё ж лепш, чым дзюра.

Я перш зусім не баялася за наша прадстаўленне, а зараз баюся: трэба ж было такой бядзе здарыцца, каб Міця цэлых тры дні носу да нас не паказваў; ну, як жа без яго рэпетаваць? Так тры дні і прапала. І Сярожа, і Ваня па некалькі раз да яго бегалі: "Не магу выйсці хворы", - кажа. Сёння нарэшце з'явіўся, сумны такі, збянтэжаны. Усе прыстаюць:

- Чаму так даўно не прыходзіў?

- Не мог, горла балела.

А сам чырвоны-чырвоны. Потым сяджу я на падлозе, колцы да заслоны прышываю, а ён падыходзіць да мяне і кажа:

- Мусенька, табе я праўду скажу; я зусім хворы не быў, гэта я ім толькі сапраўднай прычыны гаварыць не хацеў, сорамна, ды і смяяцца б сталі. Я пакараны быў.

- Пакараны? Як так, што ж ты напракудзіў?

- Ды нічога асаблівага. Памятаеш шакалад, што я табе апошнія дні насіў? Ну, дык шакалад вось гэты я паволі ў цёткі цягаў; вельмі мне ўжо цябе з тваім гузам шкада было, і хоць чым-небудзь папесціць хацелася, а цётка (дзівачка гэтакая!) яго не асабліва то і есць; я думаў, яна і не ўспомніць пра яго. Для сябе б я ні за што не ўзяў, я і не з'еў ніводнай пліткі, але ж гэта для цябе...

- Ну?

- Ну, а цётка хітрая: заўважыла, што шакалад знікае, ды нічога не сказала, хацела падпільнаваць. Я і пайшоў, як заўсёды; толькі я за плітку, а яна мяне за руку. "А, кажа, дык вось хто у нас паволі цягае, вось ад каго на ключ усё замыкаць трэба! Ах ты, кепскі зладзюжка". Гэта я вось, я, Муся, зладзюжка!..

Бедны Міця не мог дагаварыць, слёзы душылі яго. Мне так стала яго шкада; бо гэта ж ён дзеля мяне папакутаваў; дзвюма рукамі я абхапіла яго за шыю і моцна абняла, а колцы так і пасыпаліся па ўсёй зале. Міця горка плакаў. Калі ён супакоіўся, то дагаварыў да канца: цётка за пакаранне хацела яму зусім забараніць удзельнічаць у спектаклі, але потым ужо раздумалася, і толькі тры дні забараніла з дому выходзіць.

- Муся, - казаў ён, - можа і ты падумаеш, што я... зладзюжка? Бо я для цябе, толькі для цябе гэта зрабіў, ты так любіш мін'ён. Скажы, ты верыш, што я сумленны хлопчык?

- Веру, Міценька, веру, што ты самы лепшы, самы сумленны і самы добры хлопчык на ўсім свеце, і я вельмі-вельмі люблю цябе!

- Праўда, Муся? - радасна прагаварыў ён, - ну тады ўсё - дробязі, я нават рады, што я за цябе пакараны быў. Я ўсё, усё для цябе зраблю, але калі ты вырасцеш, то выйдзеш за мяне замуж, так?

Ізноў у яго былі поўныя вочы слёз, і мне так шкада было яго; ну, як я яго зараз засмучу і скажу, што я вырашыла ніколі замуж не выходзіць?.. Бо гэта яшчэ так далёка, ён можа быць потым і сам перадумае жаніцца са мной, навошта яго пакуль засмучаць! Я пагадзілася... Ён абняў, пацалаваў мяне, і мы пачалі ўдваіх збіраць колцы, якія раскаціліся па падлозе.

Няўжо я сапраўды буду "тытунніцай"?

Спектакль.

Вось і прайшоў наш спектакль; няма чаго больш чакаць, няма пра што хвалявацца. Шкада!... Але апішу падрабязна ўсё з самага пачатку. Пасля сняданку мы ўсе, як і на Ваневы імянiны, пайшлі віншаваць Волю. Яна атрымала ў падарунак ад бацькоў чорненькі гадзiннiчак з залатой манаграмай і кнiжку "Дзяўчынкі", сачынення Лухманавай, з выгляду вельмі цікавую: на малюначках усё iнстытуткі намалюваны, і адна такая маленькая, прыгожанькая-найпрыгожанькая.

Ізноў быў шакалад, і торт, і ўсякiя смакоцi: але нам усiм не да ежы было, мы занадта хвалявалiся ў чаканнi вечара, і ўсё ўзгадвалi, цi не забылiся чаго. Гульняў, вядома, нiякiх не ладзiлi, а ўсё бегалi да нас у залу глядзець, цi добра ўсё ўладкована. Абед мы ўпрасiлi падаць у палове чацвёртага, каб паспець усё прыгатаваць і перапрануцца, бо ў палову сёмага прадстаўленне.

За абедам мы таксама нiчога амаль не елi і, не дасядзеўшы да канца, пабеглi апрацацца і прычэсвацца. Перш павiнна iсцi п'еса, потым жывыя карцiны.

Пачалi мяне прычэсваць: гэта было зусiм нялёгка: так і тырчаць мае няшчасныя завітушкi ва ўсе бакi. Воля кажа, што я з жаночай прычоскай падобная на чорнага пудзеля. Надзела я матуліну чорную спаднiцу, якую знiзу трэба было падшыць на добры кавалак; блакiтную батыставую блузку і паверх яе чорны аксамiтавы гарсэцiк, якi ў мяне быў ад маскараднага гарнiтура; туалет вельмі прыстойны для спада-рычнi. Воля (мая мацi) надзела капот бардо сваёй мацi, якi зусiм добра на яе прыйшоўся; валасы ёй моцна абсыпалi бульбяной мукой, каб яна сiвая была; а пазачэсваць не цяжка, каса ў яе доўгая. Ваня (генерал) абгарнуўся ў коц і надзеў сурдут, якi расстараўся ў нейкага знаёмага афiцэра; валасы таксама падпудрыў і прыляпiў сабе велiзарныя вусы з кудзелi, якiя ён нечым выфарбаваў. Такi ён выйшаў смешны, што я не вытрымала, так і пакацiлася са смеху.

Мiця (цывiльны) быў у сваiм уласным гарнiтура, толькi зрабiў

прычоску з праборам на баку, таксама прыляпіў сабе вусы і папрасіў у мнэ Рутыгіна цыліндр; з'ехаў ён яму да самага носа, але гэта не бяда, яго толькі ж у руках трымаюць, бо ў пакоі ніхто ў капялюшы, усё адно, не сядзіць.

Публікі ўжо шмат. Сярожа звоніць другі раз і раздае праграмы;

- Што гэта? - кажа нехта, - глядзіце, дзеці нашы Гнедзіча іграюць. Я думала, дзіцячая п'еса будзе. Вось дзіўная фантазія!

А, здзівіліся? Не чакалі? Ну, а асоба то, верагодна, не з разумных: што за сэнс быў бы іграць дзіцячую п'есу? Па-першае, для каго? а па-другое, нам самім што за цікавасць - дзеці, і дзяцей жа паказваць? Шкада, не відаць, хто гэта пляснуў... г. зн. сказаў.

Трэці званок. Заслона паднята. Я ляжу, каля мяне мая маці. Смешна мне, так і хочацца разрагатацца, але я цвёрда і хутка кажу ўсё, што мне належыць. Воля таксама. Раптам уваходзіць Міця. Гляджу, цыліндр ён так смешна ў руках трымае, быццам рондаль за ручку, а вус у яго адзін дагары, а другі дадолу тырчыць; усё -такі я вытрымала, не засмяялася. Гавару з ім, і як раз па п'есе мне пра касую казаць прыйшлося, а я неяк неспадзявана зірнула ў публіку, а ў першым радзе направа адна спадарычня сядзіць, а вочы ў яе "адно - на вас, а другое ў Арзамас"... - тут я не вытрымала, ды як чмыхну... Міця паглядзеў на мяне, ды і таксама чмыхнуў... Рагочам і ні слова вымавіць не можам. Але я думаю, гэта не бяда: маглі ж і ў п'есе двое пасмяяцца! Бо часта ж на сцэне гавораць і смяюцца. Ну, потым нічога, усё гладка прайшло, толькі, калі Ваня ўвайшоў, тоўсты, як бочка, я зноў ледзь-ледзь не разрагаталася, але ўсё-такі ўтрымалася, а затым і пайшла свае мудрагелістыя словы гаварыць: і "прафанацыя", і "маральныя асновы", і "таптанне правоў", вядома, я нічога ў гэтым не разумела, але прагаварыла ясна, гучна, з вялікай апломбай (здаецца, так гэтае слова ці нешта падобнае, тата яго часта ўжывае).

Вядома, публіцы спадабалася, смяяліся страшна і пляскалі таксама.

Пабеглі пераапрацацца для жывых карцін. Першая: чатыры пары года; сталі мы ў шэраг: Вясна (Жэня) - у светла-зялёным, уся ў кветках, на галаве вянок; Лета (Лена) - у ружовым, на галаве і ў руках каласы; Восень (Воля) - светла-бэзавае з бардо, у руках кошык з вінаградом, на галаве вянок з лісця, у руках вялікая гронка зялёнага вінаграду (замест вінаграду ўзялі галінку хмелю, а ў кошык бузіны). Зіма (я) - у белым з бліскаўкамі і ўсё аздоблена ватаю; усіх нас асвятлілі заду ружовым бенгальскім агнём.

Падчас апраанання выйшаў у нас буйны скандал; пачалі мы надзяваць сукенкі, як заўсёды, паверх усяго таго, што звычайна пад

суценкай носяць; не лезе - прыйшлося амаль усё зняць, тады толькі змаглі свае касцюмы надзець, але ж яны з папяроснай паперы, пакуль мы іх прымяралі ды падганялі, у мяне і ў Жэні яны і прадраліся, у Жэні на баку, а ў мяне ззаду; хацелі зашыць - яшчэ большыя дзіркі сталі; тады Воля здагадалася: прынесла кавалкі паперы і на нас падляпіла, так што зусім заўважна не было.

Другая і трэцяя карціны - Марыя Сцюарт (Воля, уся ў чорным); перш яе вядуць на пакаранне смерцю два каты ў чырвоных кашулях (Сярожа і Міця), а потым яна кладзе галаву на плаху, і кат заносіць над ёй сякеру.

Першы раз асвятлілі белым агнём, другі раз - чырвоным, каб крывавы адліў быў. Чацвёртая карціна "Анёл". На вярхоўках павесілі кошык, увесь абсыпалі белым, а ў яго паклалі маю Лілі.

Над зыбкай стаяў, нахіліўшыся, анёл (я). На мне была мамуліна доўгая начная кашуля і яшчэ батыставае покрыва, усё наклепанае срэбнымі папяровымі зорачкамі; на крылах таксама такія ж зорачкі. Так, я зусім забылася сказаць, што гуз мой зусім знік, жоўтая пляма, па татавым прадказанні, таксама; я дарма так хвалявалася: нават, калі б яна яшчэ і сядзела, не бяда была б, таму што на галаву мне надзелі светлы матулін парук, у якім яна адзін раз іграла, і гэтыя валасы прыкрылі б верхавіну лба. Асвятлілі нас з Лілі блакітным бенгальскім агнём.

Казалі, што гэта была самая лепшая карціна. Вось вам і "чарцыня"! "Чарцыня" аказалася добрым анёлам.

Потым ішла "Спячая прыгажуня", але я гэтых карцін не бачыла, таму што тым часам пераапрадалася для Веры, Надзеі і Любоўі, паволі, каб ізноў не лопнула што-небудзь. Вера (Жэня) была светла-блакітная з вялікім срэбным крыжом; Надзея (Лена) светла-зялёная са срэбным якарам, а Любоў (я) ружовая са срэбным сэрцам; асветлены мы былі зноў ружовым агнём.

Уся публіка нас вельмі хваліла і казала, што мы ўсё цудоўна ўладкавалі і прыдумалі.

Пасля спектаклю матуля села за раяль, і мы пачалі танчыць, а праз некаторы час далі вячэраць. Я была галодная, здаецца, яшчэ ніколі ў жыцці так есці не хацелася! Бо я амаль увесь дзень прапастылася, трэба ж было нагнаць гэта! І паела ж я нішто сабе, прыстойна. Пасля вячэры і вялікія ўсе ўскокі пусціліся, і матуля, і нават тата, а на раялі ўсе па чарзе гралі. Да дзвюх гадзін мы так весяліліся, затое і ўстала я на другі дзень у палове першага.

Пасля спектакля. Новыя планы.

Спектакль наш шыкоўна прайшоў, што і казаць, мне нават потым афіцэр адзін сказаў:

- А вы, спадарычня, вельмі добра пра прафанацыю казалі.

Але мамачка мне кампліментаў за маю апошнюю дыктоўку не рабіла, дык, па праўдзе кажучы, і не было за што: чатырнаццаць памылак насаджала, і дурных такіх, што і самой сорамна. А да іспытаў жа менш за месяц засталася. Мамачка сказала, што зараз за мяне прымецца і добранька мяне падцягне, а то, калі справы нашы пойдучь далей гэтак жа сумна, як гэтая дыктоўка, то мы і на цёціна вяселле не паедзем. Я мамачку ведаю, яна ніколі мяне не запалохае, добрая яна вельмі, але калі знойдзе што-небудзь патрэбным, ні за што не пераможаш яе ўпартасць, зробіць па-свойму.

Мне нават падумаць страшна, што я не паеду на вяселле цёці Лідушы. Буду зараз добра вучыцца!... Вось толькі адно мне замінае, так у галаве і сядзіць: што мне наладзіць дваццаць другога ліпеня на свае імяніны? Хачу я ў гэты дзень што-небудзь зусім-зусім новенькае ўладкаваць, такое, як нікому і ў галаву не прыходзіла. Шкада, Валодзькі няма, ён майстар прыдумляць усякае ўсялякае. Хіба з Міцем параіцца.

А ён жа лічыць мяне сваёй нявестай, нават выказаў у сябе на кійку складным нажом "Муся"; ён мне яшчэ ўчора казаў, што, калі я перадумаю за яго выйсці замуж, а захачу за каго-небудзь іншага, то гэта вялікі грэх будзе не стрымаць свайго слова. Бо праўда, гэта несумленна. Лепш я яму прама зараз скажу, што замуж ніколі, ні за кога не выйду.

Ах, усё гэта дурасці, а вось, што мне прыдумаць на дваццаць другое, так цвіком і сядзіць у галаве, ні аб чым іншым думаць не магу!

Хвароба Ральфа. Ліст.

Я не разумею, што з маім бедным Ральфікам здарылася: два дні ўсё сядзеў пад маім ложкам і, ледзь яго кранеш, пішчаў так жаласна; нават не вылазіў, каб паесці, а ўжо ж ён абжорка прыстойны, трэба было міску да яго падносіць, і то еў вельмі неахвотна. Нос у яго зусім гарачы і мокры, і неяк ён так дзіўна пафыркае. Зараз ён зпад ложка вылез, але новая бяда цягне правую заднюю нагу, не можа ступіць. Я жудасна спалохалася, мамачка таксама; паслалі зараз жа па ветэрынара; той прыйшоў, агледзеў яго і сказаў, што ў яго чумка,

што гэта ва ўсіх шчанюкоў бывае, але ў Ральфа яна вельмі моцная, і зрабіўся параліч нагі.

Тут ужо я не вытрымала і разраўлася. О, я добра ведаю, што такое параліч; я памятаю, у дзядулі гэта было, і ён доўга-доўга зусім рухацца не мог, а потым ужо памёр. Няўжо і з Ральфікам так будзе? Доктар і мамачка супакойваюць мяне, кажуць, што ў яго пэўна хутка пройдзе; ветэрынар прапісаў яму нейкія ўпырскванні ў нагу пад скуру з чагосьці накішталт хініну, не памятаю, як завецца, яшчэ гэта часам у вяндліне бывае і ім можна атруціцца. Доктар пасядзеў, пакуль з аптэкі лекі прынеслі, і зараз жа зрабіў майму няшчаснаму дзіцяці ўпырскванні. Я, вядома, уцякла, каб не бачыць, і вушы затыкнула, думала, ён на ўсю хату крычаць будзе. Мамачка кажа, што ён нават ні разу не завісчаў. Вось малайчына! Не ў мяне: я б такога крыку нарабіла ад аднаго страху!

Надвор'е халоднае і дажджлівае, так што і ахвоты няма выходзіць у сад, ды я б і ў добрае не выйшла, вельмі ўжо мне шкада беднага Ральфіка. Я яго паклала на свой ложка, і сама з ім побач уселася.

Калі тата вярнуўся да абеду з горада, яшчэ з пярэдняга пакоя паклікаў мяне:

- Муся, бяжы хутчэй, табе на гарадскую кватэру ліст прыйшоў, - атрымлівай! Дакладна ад твайго героя.

Я нават у першую хвіліну не сцяміла, ад каго гэта. Ды ад Андрэева ж вядома! І як гэта я так зусім забылася і думаць пра яго і пра яго адказ?

Вялікі шэра-сіні канверт, і на ім крыва і наўскос прыстойныя каракулькі надрапаны, яшчэ мабыць горшыя за мае:

"Піцербурх. Сяргеўская, дом 16. Спадарычні Марые Старабельскай.

Міласцівая спадарычня.

Впервых радках сягоа ліста пасылаю Вам ніскі паклон ад белага твару да волкай зямлі і жадаю вам усякага шчасця і добра палучыя справах вашых ад спадара Бога здаровія і быць Багатым. З гэтым гонар маю апавясціць вам, што пасылку ад вашэво высока роддзя я атрымаў і за яе ніска кланяюсь і дзякую, карамелі ўкусны а Фуфайка цёплая і нямінушча абароніць мяне атхладу нябось у ёй не смерзну. Хустачкі сапраўды што не асабліва патрэбныя але ўсёж добра калі ёсць. Паяпонску не выўчыў яшчэ нічога, больна мудра, бытта сабакі брэшуць і Страхаў моташна што тут многа, алі Бог за нас калі не выдасць і японец не замучыць. Знаходжуся спачтением і падзякаю да вашаму высока роддзю дабрэйшай спадарычні нашай ваш пакорлівы

слуга радавы
Ігнат Андрэеў.”

Вось дык ліст! Герой то ён герой, але вось конкурснага іспыту пэўна не вытрымаў бы. А малайчына, што адказаў, я вельмі-вельмі радая, што атрымала гэты ліст! Трэба хутчэй паказаць усім нашым акцёрам.

Ральф папраўляецца. Мая выдумка.

Ну, славу Богу! Ральф мой папраўляецца; катар прайшоў, есць ізноў за абедзве шчакі, і амаль добра ходзіць, прынамсі ступае ўжо на хворую нагу, хоць і накульгвае яшчэ. Ізноў за мной па пятах бегае, і так пацешна кльпае бедная кукса. Доктар кажа, што праз два-тры дні ён будзе зусім здаровы. Як раз, значыць, да маіх імянін; гэта добра, а то свята не ў свята выйшла б мне, калі б мой бедны чарнамазік быў хворы.

А якую мы з Міцем цудоўную штуку прыдумалі на дваццаць другое! Ужо пэўна, пэўна нікому рашуча гэта яшчэ і ў галаву не прыходзіла - мы наладзім на мае імяніны ёлку! Так, ёлку, такую, як робяць на Каляды, толькі мы не будзем і ссякаць, і ставіць у гасцёўню, а абяром добранькую, акуратненькую ялінку дзе-небудзь у лесе, паедзем туды ўсе, і там жа на месцы ўпрыгожым і запалім яе. Хіба не хараство?!

Пра гэтую задуму ведаюць толькі Міця і мамачка, больш нікому ні гугу. Вось будзе шыкоўная неспадзеўка для ўсіх! Мы ім абвесцім толькі дваццаць другога раніцай, таму што ўдваіх мы справіцца не можам, ды і весялей усім разам упрыгожваць дрэва.

Я проста дачакацца не магу гэтага дня, так гэта будзе цікава, яшчэ значна-значна весялей, чым звычайна бывае на Каляды! І мамачка знайшла, што гэта вельмі дасціпна прыдуманая.

А раптам у гэты дзень дождж? Не, не можа, не можа гэтага быць! За што б Богу так жорстка мяне караць? Я буду ўжо так рупліва маліцца!

Цікава, што мне падораць? Я бачыла, мамачка ўчора з горада прывезла штосьці вялікае-вялікае, велічынёй з каня-гайданку, і так прыкрае ўвязана, што немагчыма разглядзець формы, а памацаць не атрымалася, таму што гадкая Глаша зараз жа гэта "штосьці" замкнула ў камору пад сходамі, а ключ мамачцы адала. Хітрая мамачка, ведае, з кім справу мае! Вядома, гэта не конь, бо не немаўля ж я; а што? - усё-такі не вядома. Будзьце ласкавы чакаць яшчэ цэлыя два дні!

Мае імяніны. Ёлка ў лесе.

Яшчэ, здаецца, я ніколі ў жыцці так не весялілася, як учора. Цэлы дзень такі ўдалы выйшаў з самай раніцы. Наогул, я не супраць паспаць раніцой, але ўчора я ўскочыла а палове сёмай, ні за што не магла нават ляжаць ад хвалявання: і надвор'е турбавала, і што мне падораць. Яшчэ фіранкі ў маім пакоі былі апушчаны, села я на ложку, гляджу, паміж вокнамі штосьці такое вялікае стаіць, ды ўпоцемку не магу разабраць, што менавіта. Хутка я ўскочыла, вядома, басанож і, не клапацячыся пра свой туалет, адкінула цяжкую цёмную фіранку, гляджу - пісьмовы столік, зусім малюсенькі і такі міленькі; даўжыні ён, дакладна, не больш за аршын, вакол кратачкі, абцягнутыя цёмна-чырвоным сукном, унізе скрыня з ключыкам; перад сталом найхарошанькае плечэнае крэселка, а на стале цудоўны пісьмовы прыбор, зусім сапраўдны і жудасна шыкоўны: ён з такога светла-зялёнага каменю, даволі празрыстага, а вакол умаістраваны ў такое быццам цёмнае срэбра, - хараство! Чарніліца, два падсвечнікі з пахучымі ружовымі свечкамі і маленькае прэс-пап'е. У скрыні ў сярэдзіне дваццаць штук малюсенькіх найміленькіх, стракаценькіх папяровых ліхтарыкаў; ужо гэта дакладна мамачка здагадалася для ўпрыгожвання ёлкі. Якая яна ў мяне разумніца заўсёды ўсё сцяміць! А на чарніліцы паперка, якую я перш і не заўважыла. "Нашай пісьменніцы Мусі ад горача любячых яе таты і мамы".

Вось дык штука! Адкуль жа яны дазналіся пра маё "пісьменніцтва"? Гэта, вядома, пра мае ўспаміны гаворыцца. Напэўна валяўся дзе-небудзь сшытак. Ну, ды гэта нічога, усё адно, калі яны яго нават і знайшлі, то не чыталі; матуля кажа, што гэта несумленна чужыя лісты і цыдулкі чытаць, што гэта - той жа крадзёж, таму, што калі мы паціхеньку дазнаёмся чужыя сакрэты, гэта як быццам бы мы іх крадзём у іншага; ну, а ўжо татачка з мамачкай гэтага ніколі не зробіць. Але ўсё-такі добра, што ў сталё ёсць скрыня з ключом, магу зараз зачынаць, не ад іх, вядома, а ці мала хто можа ўбачыць, калі зноў дзе-небудзь валяцца будзе.

Я так занялася сваімі падарункамі, што і пра надвор'е забылася, а сонца ўжо так і свеціць! Жвавенька пачала я апрацаваць; чую, ужо і мамачка кешкаецца ў суседнім пакоі, так што мы з ёй як раз разам у сталоўку прыйшлі. А на сталё такая апетытная завітушка ляжыць і некалькі віншавальных картак каля майго прыбора: ад цёці Лідушы, ад дзядзі Колі, ад Валодзі і нават ад Леаніда Георгіевіча. Для пачатку

Сняданак я сама замовіла: каляровую капусту і boeuf stroganof

мой любімы; пасля сняданку, вядома, шакалад і госці.

Уся наша кампанія прыйшла мяне віншаваць, а Міця прынёс мне нават падарунак: купіць ён нічога не мог без грошай, дык ён падарыў мне сваю бірульку ад гадзінніка - галінку вінаграду, так хораша зробленыя зялёныя матавыя ягадкі. Гадзінніка ў мяне няма, прычапіць яе няма куды, але я схваю на памяць у свой новы столік, які, дарэчы, усім-усім спадабаўся, і прыбор таксама, так усе і ахкалі. Але калі я ім абвясціла, што ў нас сёння будзе ёлка ў лесе, дык яны ад захаплення яшчэ больш заахкалі і пра столік забыліся. Нават Воля і Лена, і тыя кінуліся цалаваць мяне за добрую выдумку. Ай ды мы!

Да абеду мы заняліся збіраннем усяго патрэбнага для ёлкі; набралі тры вялікія кошыкі. Сёе-тое абвязалі, сёе-тое і так без нітак можна павесіць. Свечкі тата абяцаў сам прымайстраваць. Паабедалі зноў у палове чацвёртай і пусціліся ў дарогу, самі пешшу, а Глаша з кошыкамі, самаварам, посудам, усякімі смачнымі рэчамі і ёлкавым прыладдзем на калясцы.

Надвор'е сапраўды на замову - ні аблачыны.

Кампанія нас была ў дваццаць два чалавекі (і спадарыччя касая таксама). Перш за ўсё пачалі мы вышукваць прыгожае дрэўца; доўга не маглі знайсці: то прыгожае, то лысаватае, то засунута паміж іншымі, так што яго і не відаць; нарэшце, знайшлі ялінку, якая быццам знарок для нас вырасла: на маленькай палянцы, кругленькая, акуратненькая, як намалёваная. Расклалі мы свае кошыкі і пачалі развешваць.

Так, на Каляды такіх упрыгожванняў не бывае: па-першае, навешалі мы абрыкосаў, потым чаго б вы думалі? Радыскі! Так, так, кругленькай, ружовай радыскі, потым вішань, бо іх шмат па дзве па тры трапляецца, дык парныя за сцяблінкі і насаджвалі на галінкі. А хораша як! Потым начапілі гірлянды з палявых стакротак і дзе-нідзе ружовыя шпышны, якія нам па дарозе трапіліся. Затым ліхтарыкі са свечкамі ў сярэдзіне і шмат-шмат асобных свечак - шэсцьдзесят штук. Ёлка выйшла вясёлая, стракаценькая і зусім незвычайная. Запальваць было, зразумела, яшчэ рана, і мы ў чаканні цемры, пачалі гуляць у розныя гульні; дарослыя таксама ўсе з намі гулялі. Пачалі з серса, потым перайшлі на гарэлкі. Мг Каршуноў гарэлы, а мы з Сярожам беглі, ён хацеў схапіць мяне за сукенку, ды міма, а сам зачапіўся нагой за купіну, ды і расцягнуўся ва ўсю даўжыню, ну, а ростам яго Бог не пакрыўдзіў; вось пацеха была! Мы рагаталі да слёз тым больш, што ён нават не выцяўся, а толькі пад сабой раздушыў сямейства паганака, якія так і абляпілі яму белую камізэльку.

Набегаўшыся і насмяяўшыся ўволю, мы прыняліся за ежу; не ведаю, як у іншых, але у мяне апетыт быў ваўчыны, ды і іншыя што-

сьці не прымушалі сябе прасіць.

Памаленьку пачало шарэць; бо ў ліпені рана цямнее. Калі ўжо дрэнна стала відаць вакол, тата і тг Каршуноў са сваімі паганкамі пачалі запальваць ёлку наверху, а хлопчыкі, ды і ўсе мы, дзеці, унізе. Што гэта была за прыгажосць! Як ні люблю я калядную ёлку, але гэтая яшчэ ў сто разоў прыгажэйшая. Штосьці такое незвычайнае, быццам у казцы. Вакол цёмна-цёмна здаецца, а пляцоўка з ялінкай так ярка асветлена. М-ме Рутыгіна прапанавала спяваць хорам, і мы ўсе, вядома, з радасцю пачалі падцягваць.

Жудасна я люблю ноч, і спевы, і месяц, а ён, мілы, так і стаў над ёлкай. У мяне штосьці быццам сціскаецца ў сэрцы, але не сумна мне, а неяк ціха-ціха, добра-добра, і здаецца, што я ўсіх-усіх люблю, асабліва люблю, і Бога, і людзей, і дрэвы, і месяц, і ўсё - усё... Нават неяк плакаць хочацца, а ўсё-такі весела...

Калі ёлка дагарэла, мы сабралі з яе ўсе ліхтарыкі, паелі ўсё, што можна было з яе зняць, а потым мужчыны развялі вогнішча і пачалі цераз яго скакаць, хлопчыкі таксама; і нам хацелася паспрабаваць, але ж у сукенках нязручна, раптам спадніца загарыцца. М-ме Рутыгіна заспявала: "Наша вогнішча ў смуге бліскае", а мы ўсе зноў хорам падцягнулі.

Моцна-моцна расцалавала я дарагіх маіх татачку і мамачку за велічэзнае задавальненне і гарача памалілася і дзякавала Богу за тое, што мне так добра жывецца, і я такая шчаслівая.

Не паспела я прыкласці галаву да падушкі, як зараз жа заснула.

Паездка да бабулі. Вяселле.

Праз два дні пасля ёлкі мы з мамачкай пакацілі да бабулі. Жудасна мне шкада было раставацца з маім Ральфікам. Калі я ўжо была зусім гатовая да дарогі, мой бедны вужасцік думаў, што і ён "шпацыраваць" пойдзе і радасна віляў хвосцікам, але калі дзверы за намі зачынілі, ён пачаў пішчаць і драпацца, і я чула, як Глаша ўгаворвала яго.

Выехалі мы ў шэсць гадзін вечара, а на месца прыехалі на наступную раніцу. Я вельмі любіла б ездзіць па чыгунцы, калі б са мной заўсёды блага не рабілася; з іншымі гэта бывае на моры, а са мной у вагоне, асабліва, калі я спіной да паравоза сяджу і ў акно гляджу. А гэта цікава, так усё і мільгае ў вачах, і потым мяне вельмі бавяць тэлеграфныя драгты: глядзіш, яны апускаюцца ўсё ніжэй, ніжэй, быццам яны сонныя і галава ад стомленасці хіліцца; раптам слуп, адразу ж і падымуцца, і роўненька так выцягнуцца, быццам іх ад

штуршка абудзіла і яны дрымотнасць з сябе стрэсваюць, а потым ізноў: ніжэй, ніжэй, ніжэй... ізноў слуп, ізноў выраўнуюцца. З-за чаго б гэта?

Каля нас сядзеў тоўсты-найтоўсты спадар, які ўсё соп ды крактаў і таксама, як тэлеграфныя драты, галавой ківаў; а як цягнік падыходзіць да станцыі, вагон тузане, ён прыўзніме падбародак, прыдплюшчыць вочы, а потым ізноў спіць.

Калі сцямнела, кандуктар падняў вярхі канапаў, тады і мы, і наш сусед улегліся як след. У вагоне добра спаць, як у калысцы гайдае.

Раніцай на вакзале нас сустрэў дзядзька Коля з Валодзем, яны яшчэ напярэдадні прыехалі - і павезлі нас да бабулі. Яна і цёця Лідуша былі ўжо ўстаўшы і чакалі нас з чаем.

Добра як у бабулі! Хоць гэта і вялікі горад, але ў яе быццам на дачы: дом маленькі і вялікі цудоўны фруктовы сад. У пакоях таксама вельмі хораша і маса кветак: так утульна. Сядзім мы ў сталовай, раптам чую нечы незнаёмы голас:

- Ліда, Ліда, дай попачку гарбаты; попачка пан, попачка харрошы!

Я перш не зразумела, хто гэта гаворыць; аказалася, што ў гасцёўні паміж пальмамі стаіць вялікая клетка, а ў ёй сядзіць велічэзны ружова-жоўты папугай, з вялікім хахлом такога ж колеру, але толькі значна ярчэйшага. Вочы ў яго вялікія чорныя, наймілыя, нос, язык і ўсё ў роце зусім шэрае, а каля шчок і на шыі пёры зусім быццам пялёсткі ад гартэнзіі - ведаеце, такая пакаёвая кветка, якая пучком расце, падобная трохі на каляровую капусту? Бывае ружовая, жоўтая і белая: іншых я не бачыла. Вось гэты самы попка і балбоча так міла. Ён прывык, што цёця па раніцах яму дае пенку ад вяршкоў і сухар з гарбатай, а з-за нас пра яго, бедненькага, і забыліся.

Замест цёці я пайшла яго карміць. Пенку ён, дурны, прапусціў праз лапку і выпусціў на падлогу, а падымаць не захацеў; сухар жа ўвесь з'еў, а потым падставіў сваю галоўку, каб я яго чухала пальцам. Я казычу, а ён паўтарае: "Попачка, хар-рошы, хар-рошы." - Такі душака!

У доме мітусня была прстойная: усё здымалі, выбівалі, чысцілі срэбра, пераціралі посуд і шкло. Мы з Валодзем дапамагалі срэбрачысціць і куфлі перамываць. Пагаварыць у нас было пра што: я яму ўсё-ўсё распавяла: пра тэатр, пра ёлку, - адным словам усё, і паказала ліст Андрэева. Валодзя вельмі шкадуе, што не быў у нас гэтае лета, і мы вырашылі ўпрасіць дзядзю Калю і мамачку, каб пасля вяселля Валодзя да нас паехаў.

Мамачка, верагодна, паспела ўсім распавесці пра наш спектакль і пра нашы карціны, таму што ўвечар за гарбатай дзядзя Коля мне спакою не даваў, усё прыставаў:

- Ну-ка, Мурка, распавядзі, як ты ў мамчынай начной кашулі анёлам была?

Не разумею, што тут смешнага? Бо анёлы ніколі інакш на карцінах апрануты не бываюць, як у доўгіх кашулях. Жудасны ён на-смешнік, дзядзя Коля, а толькі ён вясёлы, за гэта я яго люблю. Пачаў ён нам распавядаць анекдот, як чухна рака хацеў купіць, ды не ведаў, як ён завецца, і ўсё прасіў: "Такая маленькага чорнага рыба, вочы шустрага, вуса доўгага, ногі шмат, і хвосцікам так", - і паказваў, як рак хвостом робіць. Яму прапануюць наліма. "Не, гэта не малін, малін - ягад, а гэта"... - і зноў спачатку, і так раз дзесяць. Вось я рагатала! Злая матуля вазьмі ды і распавядзі, як я сёлета ракаў лавіла... Цяпер мне жыцця не будзе, і дзядзя, і Валодзя да смерці зацвеляць, ну ды і мой новы дзядзечка таксама не прапусціць выпадку пасмяяцца нада мной.

На другі дзень вяселле было прызначана ў чатыры гадзіны. Пасля сняданку прыйшоў цырульнік прычэсваць нявесту; тым часам і мы ўсе пайшлі апранацца. На мне была белая вышытая сукенка на ружовым чохле, ружовы шалік, ружовыя панчохі, ружовыя туфлі, у валасах ружовая стужка і... цудоўны ружовы веер, і белыя лайкавыя пальчаткі; гэта ўжо мне падарыла для гэтай імпрэзы цёця Лідуша. Сапраўдны веер, не цацачны які-небудзь.

Мамачка мая была проста прыгажуня ў светла жоўтай, як канарэчка, шаўковай сукенцы з белымі кветкамі на станіку і з маленечкім капялюшыкам з белых кветак на яе малюсенькай галоўцы. Я не магла ўстрымацца, каб не пацалаваць яе. Бабуля была ў шэрай шаўковай сукенцы. Цёця Лідуша была найміленькая, уся ў белым, з вэлюмам і кветкамі на галаве. Нам з Валодзем таксама прышпілілі па маленькай галінцы такіх кветак, толькі, вядома, не на галаву.

Дружка - нейкі цыбаты афіцэр - прывёз цёці цудоўны белы букет. Потым прыехаў мой улюбёнец Пётр Ілліч, які у нявесты пасаджаным бацькам. Я яго жудасна люблю: фізіяномія ў яго такая слаўная, круглая, тоўстая, вусы мяккія, а часам, калі ён усміхаецца, то бывае жудасна падобным на тоўстага добрага ката. Ужо на што я не люблю цалавацца, а яго заўсёды цалую; і пахне ён заўсёды так добра, ад яго духоў галава не баліць. Ён таксама мяне вельмі любіць і заўсёды мне шакалад прывозіць, але, калі б ён мне ніколі ніводнай цукеркі не прывёз, я б усё адно не менш яго любіла. І мамачка яго любіць, заўсёды так пацешна падражнівае яго, што ўсе вакол смяюцца. Ён ужо не вельмі малады, яго сыну ўжо дваццаць два гады. Пётр Ілліч і бабуля дабраславілі цёцю, для чаго яна ўстала на калені на кілімок. Цёця была такая чырвоная-чырвоная, і слёзы ў яе былі на вачах.

Што далей было - не ведаю, мы паехалі ў царкву раней.

Леанід Георгіевіч быў ужо там і шмат-шмат гасцей, усе такія шыкоўныя. Раптам з усіх бакоў зашапталі: "Нявеста прыехала"... "Нявеста ідзе"... Пеўчыя заспявалі штосьці пра галубку, і ў царкву ўвайшла цёця пад руку з Пятром Іллічом, а наперадзе іх ішоў нейкі малюсенькі карапузік гадоў чатырох-пяці, у белым матроскім гарнітуры з блакітным бантам і з доўгімі светлымі валосікамі, белы, ружовы; у руках ён нёс абраз.

Калі ўсё сталі па месцах, і шлюб пачаўся, у яго хтосьці хацеў узяць абраз, але ён ні за што не аддаў.

У царкве Валодзя стаяў побач са мной. Калі перад жаніхом і нявестай паклалі на падлогу нейкі ружовы кавалачак, Валодзька шапнуў мне:

- Глядзі, хто першы на атлас стане, той і будзе ў доме галоўным.

Добра, што ён мне гэта сказаў, калі я сапраўды калі-небудзь замуж буду выходзіць, трэба гэта запомніць. Міцю я, зразумела, нічога не скажу, а сама першая на атлас ступлю.

Цёця і Леанід Георгіевіч разам на яго сталі. По-майму, гэта не добра: што ж за парадак у доме ў іх будзе?

Потым святар надзеў ім пярэсцёнку і вадзіў за сабой вакол царквы, а затым загадаў пацалавацца. Пасля гэтага ўсе кінуліся віншаваць маладых, потым селі ў карэты і паехалі да бабулі на кватэру. Там падавалі шампанскае, марозіва, садавіну і цукеркі. Гэты раз ужо мамачка за мной дагледзела, і другога куфля я не атрымала.

Госці пачалі хутка раз'язджацца, да абеду засталіся самыя блізкія і, вядома, мой улюбёнец Пётр Ілліч. Тут дзядзя Коля не вытрываў:

- А вы ведаеце, Пётр Ілліч, пляменніца мая на ўсе рукі майстар: і анёлаў паказвае, і пра "парушэнне правоў" тлумачыць, і ракаў паспяхова сеткай ад матылькоў ловіць; толькі ракі такія грубіяны, што ад яе ўцякаюць, знаходзяць для сябе крыўдным замест матылькоў у іх сетцы сядзець.

Гадкі дзядзька! Яшчэ пры кім канфузіць мяне!.. І пайшоў-пайшоў пра мяне ўсё-ўсякае распавядаць. Дзякуй, Пётр Ілліч добры, хоць і парагатаў, бо, праўда, зараз і мне ўспомніць смешна, але потым кажа:

- А ўсё-такі мая Муся малайчына, з яе цуд, што за спадарычня выйдзе! А калі хочацца ракаў палавіць, прасі мамусю да мяне з табой у маёнтак прыехаць, ужо мы іх там шмат наловім.

Добра б вельмі, ды і прасіць не варта, ні за што мамачка не

пагодзіцца, бо праз дзесяць дзён іспыт. Так я яму і растлумачыла.

- Ну, дык пасля іспыту! Я зраблю баль у гонар новаспечанай гімназісткі.

На тым і пагадзіліся.

Амаль зараз жа пасля абеду маладыя пачалі збірацца на чыгунку, і мы ўсе паехалі іх выпраўляць. Там ізноў пілі шампанскае, так што я ўсё-такі трохі п'яенькая была.

Пры развітанні цёця Лідуша плакала. Я не магу глядзець, калі іншыя плачуць, і ў мяне слёзы выступілі, хоць мне зусім сумна не было, насупраць!

Не, дакладна весела выходзіць замуж! Гэта добра, што ў мяне жаніх ёсць, а то надумаюся браць шлюб, - шукай тады жаніха, можа мяне ніхто і ўзяць не захоча, а тут гатовы ёсць. Міця вырасце - малайчына будзе.

Увесь наступны дзень мы з Валодзем правялі ў бабуліным садзе, а ўвечар пусціліся з мамачкай у зваротны шлях, угаварыўшы дзядзю адпусціць з намі і Валодзю. Дзядзя доўга ўпіраўся, але, нарэшце, пагадзіўся з умовай, што Валодзька штодня будзе займацца па дзве гадзіны, рыхтавацца да пераэкзамінацыі па рускай мове; увесну на іспыце двойку хапіў. Ох, толькі б са мной такой бяды не здарылася!

Выехалі мы ўвечар, было ўжо цёмна, так што мы ўлегліся спаць, а на другую раніцу былі дома.

Вяртанне. Сіні сшытак.

Першы, хто мяне сустрэў па вяртанні - гэта мой мілы Ральфік; ужо як ён цешыўся, як скакаў, як віскатаў!

У дзень прыезду ў нас з Валодзем, вядома, заняткаў не было, і я скарысталася гэтым, каб усюды абляцець і ўсё паказаць яму. Вельмі мне хацелася звесці Валодзю на "Круглую выспу", ужо мы нават і ў лодку селі, але потым я раздумалася: бо гэта будзе несумленна, я абяцала мамачцы ніколі больш адной у лодку не садзіцца, лепш пайду, папытаю яе, пусціць добра, не - ну, тады ўгаворым старэйшых усёй кампаніяй адправіцца туды як-небудзь.

Пабегла я ў мамчын пакой, уляцела, як заўсёды, куляй; гляджу, мамы на яе звычайным месцы няма, азірнулася - а мамуся мая спіць на ложку, згарнуўшыся клубочкам, як раз, як я, - гэта самае зручнае, я заўсёды лягу і так скурчуся, што у мяне калені каля падбародка знаходзяцца, страшна добра, і так цёпла-цёпла! У гэтых адносінах мамуся зусім у мяне пайшла!

Што тут рабіць? Не пашанцавала! Хацела ўжо выходзіць, тым

а ў гэты час раптам праз адкрытае акно вецер так моцна падзьмуў, што нейкія паперкі, якія ў мамачкі на пісьмовым сталё ляжалі, садзьмула на падлогу. Я падышла, падняла і паклала на стол, а тут бачу, з левага боку століка ляжыць сіні сшытак, а вецер яго так і цярэбіць; мне нават і адгортваць не трэба было, каб убачыць, што ў ёй вершы напісаны, ды яшчэ і рукой мамачкі.

Узяла я сшытак, гляджу верш "Слёзы"; я і пачала чытаць. Вось хараство! Як Бог анёла паслаў на зямлю, каб выцерці слёзы таму чалавеку, які самы няшчасны і горш за ўсіх плача. Вось ён ляціць і шукае такога, а вакол усе плачуць, і дзеці, і вялікія, і жабракі, і нейкі чалавек у царкве прад Распяццем. Я ледзь сама не заплакала. Паглядзела - там яшчэ шмат-шмат вершаў; усё адно ўсіх разам не перачытаеш, а Валодзька напэўна чакае мяне і злуецца, ды і мамачка можа прачнуцца, яшчэ раззлуецца.

Дык вось мамусенька! Вершы папісваеце! Разласавалася матуля на пахвалу, дзіва што - як яе тады ў Каршуновых ўсхвалялі. Ды хіба і з вершамі, і без вершаў можна ёю не захапляцца?.. Бо яна такое хараство, такое хараство!...

А можа быць, гэта несумленна, што я нос сунула ў яе сшытак? Гэта значыць красці чужыя таямніцы... Не, у дадзеным выпадку гэта не бяда: якія ж сакрэты могуць быць у мамачкі ад мяне, яе адзінай дачкі?.. Зрэшты, і мамачка у мяне адна-адзіная, а я ўсё-такі ёй сваіх цыдулак не даю чытаць... Ну, ды што ж? Усё адно ўжо зроблена - не вернеш!

Валодзька, вядома, накінуўся на мяне за тое, што я прапала, але нядоўга бурчэў, таму што я яго павяла да Каршуновых у сад; там былі ўсе ў зборы, і я яго адразу ж перазнаёміла. Потым паказалі мы яму наша "Ўтульнае".

Валодзя вельмі сышоўся з Ванем і Сярожам, а Міця яму не спадабаўся, кажа, што ён "баба"; гэта таму, што Міця не гімназіст і ўсё са мной больш сядзіць.

Усе былі вельмі радыя, што я вярнулася, і вырашылі сёння ўвечар адсвяткаваць у нашай хатцы маё вяртанне і прыезд новага госьця: зробім ва "Ўтульным" ілюмінацыю, балазе дваццаць ліхтарыкаў нашых ад ёлкі ўсё цэлыя. Пакуль жа павялі Валодзю на гіганцкія крокі і на арэлі.

Татачку мы раніцай ужо не заспелі, прыехаў ён толькі да абеду. Распытваў ён нас пра ўсё падрабязна, што і як у бабулі рабілася. Мама яму сказала пра запрашэнне Пятра Ілліча, і татачка абяцаў, што, калі я толькі добра вытрымаю іспыт, мы туды ўсе паедзем дні на трычатыры, і ён з намі - возьме адпачынак на некалькі дзён.

Пасля абеду мы пайшлі прыладжваць свае ліхтарыкі, а потым, калі сцямнела, гулялі ў ведзьмакі. А Валодзя добра бегae! Нават лепш за Ваню.

У жніўні рана цямнее, так што хутка мы запалілі ілюмінацыю, а самі ўселіся ў сваёй "Утульнай" хатцы. Усё набегаліся, стаміліся трохі і сядзелі даволі ціха.

А хораша як было! Цёмна, месяц яшчэ не ўзышоў, і ліхтарыкі так ярка-ярка гараць...

Раптам мне ўспомніліся мамчыны "Слёзы"... Можe і зараз дзе-небудзь анёл пралятае і суцяшае каго-небудзь... Ах, калі б мамуся сама прачытала нам вось цяпер, тут, свае вершы! Яна так чудоўна чытае, галасок у яе неяк асабліва звiнiць...

Я распавяла пра мамчын сшытак, і ўсе пасылалі мяне ўпрасіць мамачку, але я прапанавала пайсці ўсім разам. Паляцелі мы, атачылі яе і пачалі ўпрошваць.

- Ды з чаго вы выдумалі? Якія вершы? - пачала яна хітрыць і аднеквацца.

- Мамуся, а сiнi сшытак? - сказала я.

- А ты адкуль ведаеш, што ў iм? А? Ужо сунула туды сваю кароткую насулю? - кажа мама. Я трохi прыбнтэжылася.

- Мамачка я неспадзявана, сапраўды неспадзявана!

- Так, неспадзявана! - наш гарэза ўсюды пралезе, - вось жа праўда! Ну, ды Бог з вамi, такой бяды, выканаю вашу просьбу; толькi вершаў я вам чытаць не буду, не дараслi вы яшчэ да iх, усё адно нiчога не зразумеете, а хочаце, я вам распавяду казку, цікавую казку?

Дзiва што! Вядома, мы ўсе вельмi хацелi. Дзе ж яе слухаць? Ва "Ўтульным", вядома, у нашым мiлым "Утульным", там усякая казка стане яшчэ цікавей.

Падхапiлi мы мамусю i павялi; прыцягнулi плед, пасадзiлi яе, а самi вакол расселiся i нават разлеглiся ля яе ног; вядома, справа не абышлася без Ральфа.

- Ну, слухайце, толькi не перабiвайце мяне нi пытаннямi, нi сваймi заўвагамi, таму што, калi казку перарываць некалькi разоў, папершае, яна не здаецца ўжо такой прыгожай, а па-другое, гэта збiвае апавядальнiка. Казка гэта завецца "Сад адкуплення".

Сад адкуплення. (Казка.)

Гэта было даўно, вельмi даўно. Жыла-была на свеце адна ма-

ленькая дзяўчынка, па імені Аза.

Бацька яе быў каралём, і ўсе людзі іх царства любілі і паважалі яе бацькоў, таму што яны былі вельмі добрыя, клапаціліся пра выгаду свайго народа і рабілі шмат добра.

Але Аза не была на іх падобная: сэрца ў яе было цвёрдае, не спагаднае на чужое гора і слёзы... Наадварот, яна атрымоўвала вялікае задавальненне, калі бачыла пакуту, а горкія слёзы, якія пралівалі пры ёй іншы раз беднякі, прымушалі яе весела смяяцца; яна знаходзіла, што, калі людзі плачуць, яны робяць такія пацешныя грывасы і так паторгваюць тварам, што трэба памерці са смеху, глядзячы на іх.

Сама яна ніколі не плакала, ды і пра што ёй было тужыць? Бацькі любілі яе, выконвалі ўсякае яе жаданне; жыла яна ў пашчоце, у раскошы, сваіх засмучэнняў у яе не было, а чужыя выклікалі ў ёй толькі прылівы веселасці.

Аза была адзіная дачка, больш дзяцей у яе бацькоў не было. Каб яна не нудзілася адна, да яе прыводзілі гуляць дзяцей прыдворных.

Не любілі яе гэтыя дзеці, з якімі, як убачым, яна вельмі блага абыходзілася, але іх бацькі не адважваліся прэрэчыць волі цара, і бедныя дзеткі ішлі забаўляць злую маленькую прынцэсу.

Асабліва часта прыходзілі гуляць з ёй дзеці аднаго прыдворнага, па імені Дэрбі - дзяўчынка Лія і хлопчык Арно. Гэта былі цудоўныя залатакудрыя малюткі, з вялікімі сінімі вачамі, рахманья, ласкавыя і падатлівыя. З імі разам прыходзіў і іх белы, як снег, сабачка Эфі, якога яны ўсёй душой любілі і з якім ніколі не раставаліся.

Аза бязлітасна цягала іх за цудоўныя валасы, калі толькі дзеці што-небудзь не досыць хутка выконвалі па яе загадзе, калі не разумелі яе. Асабліва даставалася маленькаму Арно: ён ніколі не плакаў і толькі глядзеў сваімі цудоўнымі, рахманымі, поўнымі скрухі і здзіўлення вачамі на сваю маленькую мучыцельку.

- Які ты сумны, Арно, - казалася Аза, - чаму ты ніколі не плачаш, што б я з табой ні рабіла? Я вельмі люблю, калі плачуць, гэта так смешна! Вось паглядзі, якую пацешную грывасу састроіць цяпер Лія... Ха-ха-ха!

І злая дзяўчынка падбягала да безабароннай крахатулкі і, схопіўшы яе за кончыкі вушэй, старалася прыпадняць уверх. Слёзы градам пасыпаліся з ясных вочак малюткі, і яна кінулася да брата, шукаючы ў яго заступніцтва.

- Ты гадкая, злая дзяўчынка, Аза, - прагаварыў дрыготкім голасам хлопчык, - гэта вялікі грэх крыўдзіць і рабіць балюча іншым, а да таго ж Лія яшчэ такая маленькая! Бог пакарае цябе за гэта.

- Бог?.. якія дурасці! Я Яго зусім не баюся; гэта толькі мая маці

знарок выдумляе, каб палохаць мяне. Я нікога і нічога не баюся, што хачу, тое і раблю! А за тое, што ты адважыўся назваць мяне злой і гадкай, ты мне паплацішся. Ах ты, кепскі хлопчук! Для цябе і для тваёй сястры гонар, што я вас цягаю за вашы гадкія жоўтыя валасы! Пачакай! Ты заплачаш у мяне, я дамагуся гэтага! А зараз убірайцеся прэч!

Чаго толькі ні прыдумляла гэта жудасная дзяўчынка! Як жорстка абыходзілася яна нават са сваёй старой няняй, якая вынянчыла яшчэ яе маці, каралеву. Калі яна нязручна паварочвала ёй нагу, абуваючы яе, Аза з усёй сілы ўдарала няньку нагой па твары і залівалася рогатам, бачачы, як кроў раўчуком лілася з носа бабулькі. Бедная жанчына ўсё трывала, баючыся пажаліцца і засмуціць царыцу, якую яна любіла і берагла, баючыся і гневу цара за нараканне на яго ўлюбёнку.

Перш маці высылала часам Азу раздаваць міласціну беднякам, цэлы натоўп якіх мясціўся каля палаца, але хутка яна спыніла гэта, бачачы якія цяжкія сцэны адбываліся.

Аднойчы маці загадала даць адной беднай старой жанчыне грошай і рознай ежы, але Аза працягнула ёй кубак нечым напоўнены, сказаўшы, што астатняе бабулька атрымае толькі тады, калі вып'е ўсё да апошняй кроплі. У небаракі было дома пяцёра ўнукаў-сірот, яна ўспомніла пра іх, пра тое, што яны галодныя, і затыхаючыся і надрываючы грудзі ад кашлю, выпіла ўсё да дна...

Аза пакачвалася ад смеху, глядзячы на няшчасную: у кубку быў воцат...

Праз два тыдні бабулька памерла.

Зараз Аза вырашыла адпомсціць маленькаму Арно і пачала прыдумляць, што б зрабіць.

Калі праз два дні дзяцей ізноў прывялі гуляць да яе, план помсты быў гатовы.

Не паспелі яны апамятацца, як яна схапіла Эфі, які прыбег за імі, і, шырока раскрыўшы яму рот, усыпала цэлую жменю шпілек.

Бедны сабачка юлой закруціўся па пакоі са страшным жаласным віскам, абрашаючы дыван струменямі пунсвай крыві.

Маленькая Лія перш толькі шырока адкрыла вочы, а Арно кінуўся да Эфі і спрабаваў выцягнуць у яго з горла шпілёккі, але адтуль яму лінула на рукі бруя крыві, і нічога відаць не было. Тады бедны хлопчык зваліўся галавой на падлогу побач са сваім сябрам і горка-горка зарыдаў.

Злая дзяўчынка ўбачыла яго слёзы...

Бедная царыца хварэла душой ад усіх злых выхадак сваёй дачкі; дарма імкнулася яна яе абразуміць, казалася пра грэх, пра Бога, бес-

сардэчная дзяўчынка смяялася ў адказ на перасцярогі і слёзы маці.

Гора надламала бедную жанчыну, і яна ціха з зямелькаю пабралася. Але і смерць маці не выклікала слёз на вочы халоднай, бяздушнай Азы!

Амаль супраць самага палаца знаходзіўся цудоўны сад, у якім раслі адны толькі ружы, цудоўныя велічэзныя ружы ўсіх колераў. Дзіўныя рэчы распавядалі пра гэты куток: толькі - толькі якое-небудзь дзіця пераступала праз яго брамку, як ніколі ўжо больш не вярталася адтуль, а праз некаторы час, рана раніцай, яго знаходзілі мёртвым на пасцелі.

Шмат ужо дзяцей загінула так...

Аза часта чула пра гэта, але не верыла і звала выдумкамі. Цар загадаў пільна сачыць за Азай і затрымаць яе нават сілай, калі б ёй заманулася пайсці туды.

Раз неяк здарылася, што цар з'язджаў у паход, і ўсе прыдворныя і служылыя тоўпіліся ля ганка, каб пажадаць шчасця і поспеху свайму дарагому каралю. Многія горка плакалі.

Вось у гэты час Аза і вырашыла пранікнуць у зачараваны сад. Хутка дайшла яна да кратаў і, не задумваючыся, пераступіла брамку...

Увесь сад, уся загарадзь, усе алеі, - усё было пакрыта цудоўнымі буйнымі ружамі ўсіх колераў. Гэта быў не ружовы хмызняк, а велічэзныя дрэвы, верхавіны якіх перапляталіся паміж сабою. Кветкі выдавалі далікатны водар, паветра было цёплае і вільготнае. Усе кветкі, усё лісце былі апырсканы буйнымі кроплямі расы, такімі буйнымі, што яны здаваліся чыстымі крышталевымі шарыкамі.

Аза блукала па садзе і з цікаўнасцю аглядала гэтую рэдкую, нябачаную ёю расліннасць. Некалькі разоў спрабавала яна сарваць кветку, але сцябло было моцным, шыпы вострыя і так глыбока ўтыкаліся ў пальцы, што на іх выступалі буйныя кроплі крыві, і кожны раз раздаваўся лёгка жаласны стогн, быццам хтосьці пакутаваў ад дакранання рукі чалавека.

Доўга хадзіла Аза. Прайшло некалькі гадзін. Сонца села. Яна адчула стомленасць і голад і ўспомніла пра вяртанне дахаты. Але як ні шукала яна выйсця, не магла знайсці - брамка знікла.

Смага мучыла яе. Яна нахілілася да вялікага ружовага ліста і хацела выпіць з яго расу, але светлыя, празрыстыя шарыкі ператварыліся раптам у буйныя кроплі крыві.

Яна з жахам адхіснулася...

Аза адчувала страшную стомленасць; ногі адмаўляліся служыць ёй; яна паспрабавала прысесці на дарожку, але адразу ўскочыла з крыкам: усе дарожкі, уся трава, - усё было ўсеяна вострымі тырчаў-

шымі шыпамі... Аза горка заплакала, захінуўшы твар рукамі...

Гэта былі яе першыя слёзы, але і гэта былі слёзы злосці: першы раз рабілася тое, чаго яна не хацела...

Раптам вакол яе раздаўся цудоўны меладычны спеў. Спявалі мільёны тоненькіх, далікатных галаскоў. Яна ад здзіўлення перастала плакаць і адняла рукі ад твару.

Вакол зусім сцімнела, але кветкі яшчэ ярчэй вылучаліся ў цямрэчы. Аза пачала пільна ўзірацца... Што гэта? У сардэвінцы кожнай кветкі віднелася дзіцячая галоўка, вакол якой ішло светлае, блакітнаватае фасфарычнае ззянне.

Мільёны кветак, як блакітныя зорачкі, мякка асвятлялі сад, а галоўкі спявалі, адкрыўшы свае маленькія роцікі, спявалі сваімі далікатнымі срабрыстымі галасамі хвалебныя песні Богу... Гукі ліліся, слабеючы і нарэшце замерлі...

Тады раптам усё вялікае лісце асвятлялася бледна-зялёным таямнічым святлом, і на іх Аза ясна магла адрозніць твары; але гэта не былі маленькія дзіцячыя тварыкі, не! Тут былі і старыя, і бабулькі, і маладыя жанчыны, і мужчыны. Вакол іх твараў не было такога правільнага, круглага ззяння, як вакол дзіцячых галовак - ад іх, нібы стрэлы, ішлі да зубцоў лісця светла-зялёнага прамяні.

Раздаўся іншы хор. Моцныя гучныя галасы ў сумнай мелодыі, якая хапляла за сэрца, спявалі пра скруху і гора зямныя, спявалі пра злосць людскую; і слёзы чуліся ў галасах гэтых пакутнікаў. Доўга спявалі яны, і часамі жаласныя песні старцаў пакрываў дзіцячы хор, які ўсхваляе Бога.

Аза слухала, але нішто, ніводная добрая струна яшчэ не завагалася ў яе чэрствым, халодным сэрцы. Нарэшце, змучаная, яна звалілася на калючы пясак дарожкі і заснула цяжкім сном.

Калі яна прачнулася, сонца было ўжо высока на небе. Цэла балела і ныла, галава кружылася, моцная слабасць асільвала яе. Колькі яна ні шукала, нічога не знайшла, каб здаволіць голад, які мучыў яе, толькі ў самай сярэдзіне саду высока і звонка падкідаў свае перламутравыя бруі пышны фантан.

Аза з прагнасцю напілася і, дзіўна, амаль перастала адчуваць голад. Яна памылася, асважыла твар і галаву і зноў пачала блукаць па алеях.

Нявесяла было ў яе на сэрца; хацелася дахаты, штосьці сапраўды трывожыла, штосьці незнаёмае і клапатлівае варушылася ў ёй.

Многае ўзгадвалася ёй з яе кароткага, але ліхога, нядобрага жыцця. У вушах раздаваліся словы і напеў учарашняга хору...

І яны пра гора казалі, і яны пра Бога спявалі, як няня, як Арно,

як памерлая мама...

І Аза імкнецца стрэсці няпрошаныя думы.

Яна пачала прыглядацца да кветак; але днём у іх не было нічога асаблівага, яны ціха калыхаліся на сваіх велічэзных пухнатых галінах.

Сцямнела. Ізноў асвятліліся кветкі сваім унутраным таямнічым святлом, ізноў заспявалі яны свае чароўныя гімны.

Змоўк дзіцячы хор. Ізноў заблішчала зялёнае лісце, ізноў вымаляваліся на іх спакутаваныя, змарнелыя горам і няшчасцем твары.

Аза пільна ўгледзелася ў лісток, які быў зусім-зусім блізка ад яе...

Што ж гэта?.. Ды гэты твар той бабулькі, над якой яна так здзекавалася, і якая памерла з-за яе!... Колькі гора на гэтым спакутаваным старэчым твары! Зараз ён не здаецца смешным Азе... Яна ўся здрыганулася.

- Божа, страшна, страшна як!

Першы раз прамовіла яна імя Божае, першы раз заплакала ад страху перад сваімі ўчынкамі!..

Зараз, калі яна апусцілася на зямлю, калючкі не здаваліся ёй больш такімі вострымі. Яна не думала больш пра дом, не думала вяртацца туды. Аза ўся пайшла ў сябе, узгадвала дзень за днём, гадзіну за гадзінай усё сваё жыццё. Колькі гора прычыніла яна, колькі добра магла зрабіць усім навакольным! Яна ўзгадвала ўсе няшчасныя, заплаканыя твары, якія так бавілі яе... Не, ёй больш не смешна... Сапраўды абцугамі штосьці сціскае ёй сэрца пры ўспаміне пра іх. А бедная маці! Як яна пакутавала з-за яе, як прасіла раздумацца, выправіцца!..

І думкі адна за другой тоўпяцца ў яе галаве, і не заўважае яна, як ізноў наступіў вечар.

Зараз яна з нецярпеннем чакае, каб ізноў раздалася тая цудоўная мелодыя, каб ізноў пачуць песню, дзе гаворыцца пра людскае гора, пра слёзы і... пра надзею на вечнае выратаванне, на вечнае жыццё...

Вось яны гэтыя мілыя, цудоўныя галасы, вось яны пачынаюць свой зладжаны спеў...

Яны заклікаюць да пакаяння, кажуць пра веліч Божую, пра бязмежную літасць Яго...

І хор лісця зліваецца з імі, і яны хваляць Бога, і яны кажуць, што за пакуту на зямлі - узнагарода на небе, што Бог асушвае слёзы гора, слёзы шчырага раскаяння: "Павініцеся і ўвайдзіце ў Царства Божае! Павініцеся, і Бог прыме вас ва ўлонне сваё"!

І цудоўныя гукі пранікаюць у самую глыб душы Азы. Сапраўды гэтыя мільёны агеньчыкаў свецяць ёй прама ў сэрца, дзе перш панавала такая непраглядная цямрэча і холад. Нібы цёплая хваля падступае

да яго, і ў ёй расплываецца ўся ранейшая злосць, уся нявера.

- Божа, прабач мне ўсё! - шэпча яна. І добрыя, светлыя слёзы палёгкі лінулі з яе прасветленых вачэй.

А з вялікага светла-зялёнага ліста ветла ківае ёй і свеціцца, азораны радаснай усмешкай, твар яе маці.

- Аза, мая Аза! - шэпча яна - гэта я прывяла цябе ў гэты сад адкуплення; Бог пачуў маю малітву і злучыў нас. Прыйдзі, прыйдзі да мяне! - кажа яна.

І Аза бачыць, як раптам вялікае светлае воблака атачае яе, Азу, падхоплівае і нясе; ёй так лёгка-лёгка! А там, у вышыні, яна бачыць раскрытыя нябёсы і пасад Бога, аточаны беласнежнымі прамяністымі анёламі, і яны распасціраюць да яе рукі.

На наступную раніцу на ложкачку царскай дачкі ляжала мёртвая Аза, а ў садзе дадаўся яшчэ адзін чысты, пахучы разан.

Мамачка распавядала, і ціха-ціха было вакол, мы ўсе ледзь дыхалі. Як добра яна гаварыла! Калі яна распавядала пра беднага Эфі, я моцна-моцна прыціснула да сябе свайго мілага калматага Ральфіка, мне стала страшна пры адной думцы, што і з ім, маім мілым, дарагім чарнамазікам, магло б тое ж здарыцца. А калі маленькі Арно зваліўся галавой на падлогу побач са сваім сябрам і горка загаласіў, і я не вытрымала - слёзы так і паліліся з маіх вачэй. Я плакала, уткнуўшы фізіяномію ў поўсць Ральфа. Ды і не я адна: Міця таксама неўзаметку цёр кулакамі вока, а за маёй спіной хтосьці паціху соп носам - здаецца, Жэня.

Калі мама распавядала пра ноч у садзе руж, пра дзіцячыя галоўкі і пра чудоўны спеў, які раздаваўся вакол, у мяне ў сэрцы штосьці зусім асаблівае рабілася, так ціха-ціха, быццам трошкі балюча нават, але так цёпла-цёпла.

Скончыла мамачка казку, а мы ўсё яшчэ маўчалі, ніхто слова не вымавіў. Напэўна ўсім, як і мне, усё яшчэ ўяўляўся гэты чудоўны спеў, здавалася, што і над намі расчыніцца неба, і мы ўбачым Бога, аточанага анёламі.

Божа мой, якая чудоўная казка!.. Ну, як не ганарыцца мне сваёй каштоўнай мамусай! Хіба ёсць на ўсім зямным шары другая такая маці? Ну і расцалавала ж я яе і, сама не ведаю з-за чаго, нават трошкі паплакала - ужо вельмі мне добра было!..

Мамачка - будучая знакамітасць. Здарэнне.

Вы, можа быць, думаеце, што на гэтай казцы ўся справа і скончылася? Жорстка памыляецеся: у маёй мамусі прызапашана для нас яшчэ адна казка, якую яна абяцала нам распавесці ў наступны вечар.

Я нават не разумею, як гэта можна дадумацца да такіх разумных і прыгожых рэчаў. Божа, калі б мне хоць трохі быць падобнай на маю мамачку!

Вось будзе добра, калі яна надрукуе ўсё, што ў яе напісана! Усе тады будуць адзін аднаго пытаць: "Скажыце, вы чыталі сачыненні Наталлі Старабельскай, ведаеце, гэтай знакамітай"? І ўсе-ўсе будуць хапаць кніжкі... І за мяжой пра маму будуць гаварыць, і немцы, і французы, і італьянцы... Асабліва хораша выйдзе па-французску: "Natalie Starobelsky, celabre Ecrivisse russe"!.. Ecrivisse ці толькі? штосьці канчаток дзіўнае... мабыць, "Ecrivaine" правільней?.. Вядома! жаночы род - "е" на канцы: значыць: Natalie Starobelsky, celabre Ecrivaine russe!.. Шык!..., і я - дачка гэтага шыку!

Селі мы з матуляй як звычайна займацца, а ў іншым пакоі Валодзя сваю граматыку дзеўб. Нічога, заняткі сёння перш ішлі даволі прыстойна, пакуль я была ўважлівая, але гэта працягвалася нядоўга: гляджу - раптам надвор'е хмурыцца пачынае, і вечер падняўся. Вось табе і раз! Палье дождж, і цю-цю наша казка! Вядома, можна яе і ў пакоі слухаць, але гэта ўжо не тое ("не той каленкор", кажа Валодзя, а мамачка заўсёды ў жах прыходзіць ад такой mauvais genre'шчыны)!

Сапраўды, не прайшло і паўгадзіны, як даждзіна такі лінуў... Каб жа так не шанцавала! З маіх вачэй ад прыкрасці таксама дожджык закапаў, і я потым злучая - найзлучая хадзіла, нават бедны Ральфік ад мяне пляскача атрымаў, хоць па сутнасці ён то ўжо нічым вінаваты не быў.

І ліў гэты прыкры дождж да шасці гадзін, потым хоць і перастаў, ды такія лужыны былі, і такая волкасць, што, вядома, матуля не дазволіла і думаць увечар у садзе сядзець, нават і ў нашай хатцы: бо яна, хоць і хата, але вельмі дзіравая.

Каб мяне хоць колькі-небудзь суцешыць, мамачка прапанавала мне пасля абеду пайсці з ёй у царкву да ўсяночнай (бо заўтра нядзеля). Царква вельмі далёка ад нас. Я, вядома, ўзрадавалася, толькі вось прыкрыя галёшы трошкі ўсю справу сапсавалі, - трываць іх не магу!

Ішлі мы з мамачкай і весела балбаталі; дайшлі да пляца, дзе стаіць царква; пляц вялікі-вялікі, і як раз у адным месцы, дзе мы праходзілі, складзена бяровы, нібы для пабудовы дома; ляжалі яны так акуратна адно на другім, вось як у кандытарскіх шакаладныя папярсы

пачкамі злучаныя ляжаць. Два нейкія хлапчукі ўзбягалі на іх, як на горку, і зноў уніз.

Глядзела я на іх і думала, што гэта павінна быць вельмі весела; шкада, нельга паспрабаваць. Не паспела я гэтага падумаць, як раптам самая верхняя бэлька, на якую ўзлез хлопчык, пахіснулася і пачала каціцца; стукнула дзіця па нагах, так што ён зваліўся тварам уніз, а бярвяно праехала яму па спіне, потым па галаве і скацілася на зямлю. Хлопчык нават не закрычаў і на адну секунду ўстаў на ногі, але потым ізноў зваліўся, і ў яго з вушэй і з рота палілася кроў.

Божа мой, як я спалохалася, як закрычала! Ды і матуля ўся дрыжала і была бледная, як папера. Я нават дрэнна памятаю, што было потым; пачаў збірацца народ, і нейкая жанчына так крычала і так плакала, што я не магла слухаць і сама пачала так галасіць і трэсціся ўся, што мамачка хутчэй крыкнула рамізніка, пасадзіла мяне і павезла дахаты.

Далі мне капель, ды і матулі таксама, і паклалі ў ложка, таму што ў мяне страшна разбалелася галава.

Сумная вестка. Другая казка.

На наступную раніцу мы паехалі дазнацца, хто гэты хлопчык, і як яго здароўе. Аказваецца, гэта сын тутэйшага псаломшчыка, а жанчына, якая так плакала і крычала - яго маці. Яго зараз жа аднеслі ў аптэку, якая там жа побач, але нішто яму не дапамагло, і праз дваццаць хвілін ён памёр.

Бедны, бедны хлопчык, а галоўнае, бедная яго маці!.. Калі б раптам са мной так здарылася, мая мамуся дакладна з глузду б з'ехала. Божа, выратуй і захавай!

Днём уся наша кампанія шмат талкавала пра гэты жудасны выпадак. Гулялі мы таксама ў кракет, але дзень быў нейкі доўгі і невясёлы. Усё чакалі вечара: надвор'е цудоўнае і яснае, і мамачка абяцала нам на сёння ўвечар сваю другую казку.

Вось мы сабраліся і прымасціліся, як і ў мінулы раз, і мамуся пачала.

Галінка міру. (Казка).

Багаты і шырокі замак Карулы, шмат там назапашана ўсякіх скарбаў. Не ў спадчыну ад бацькоў атрымаў ён іх, не працамі сумлен-

нымі нажыў: страшныя справы Карулы, хоць праўды ніхто пра іх не ведае, акрамя ночы бяззорнай ды цёмнага бору, ды, быць можа, тых няшчасных, стогны якіх парою глуха раздаюцца з-пад зямлі.

Ліхое месца, ліхі замак, ліхі ўладальнік яго... І добрыя людзі бокам трымаюць шлях і, робячы крыжовы знак, спяшаюцца абыйсці праклятае месца.

Ужо з дзясятка гадоў, як з'явіўся ў гэтым краі Карула. Памятаюць яшчэ, як у адным з высокіх вокнаў вежы часта мільгала празрыстая, далікатная постаць з вялікімі шырока адкрытымі, быццам ад вечнага жаху, цудоўнымі сінімі вачамі, з рассыпанымі па плячах светла-залатымі хвалямі валасоў. Гэта была жонка Карулы. Часта з'яўлялася яна з такою ж, як сама, залатакудрай малюткай на руках. Але не доўга любаваліся навакольныя жыхары цудоўным відам; хутка малютка пачала з'яўляцца ў акенцы адна: беднай жанчыны не стала... Што звяло яе ў раннюю магілу - ніхто не ведаў. Маленькая Эльда засталася адна.

Нярэдка прачыналася яна ўначы ад дзіўнага шуму і нейкага падземнага вуркатання. Палахліва ўздрыгвала яна і аглядалася... Нікога не было каля яе, а вакол нейкія стогны, нейкі цяжкі звон...

"Маліся, маліся!" - узгадваліся ёй словы, якія ўвесь час паўтарала яе бедная маці, - "заўсёды маліся, памятай, што ў малітве ўсё тваё шчасце".

"Маліся, маліся!" - быццам подых лёгкага ветрыка даносілася да яе, і дзяўчынка малілася, малілася пад шум і пагрозлівыя крыкі, і яны не палохалі яе больш, боязь пакідала яе, і яна мірна засынала, дагаварваючы святыя словы.

Дзяўчынка расла. Усё, што перш несвядома страшыла яе ў атачэнні, становілася для яе ясней. Жах напаўняў яе маленькую чулую душу.

У адну цёмную ноч малютцы не спалася, душнае навалнічнае паветра душыла яе. Яна расчыніла акно і глядзела ў шырокую цёмную прастору. Раптам прычуўся перш аддалены, потым усё бліжэйшы шум і тупат капытоў, глухія прыдушаныя крыкі. Усё бліжэй, бліжэй... Тупат на самым двары... Страшныя крыкі, якія раздзіралі душу, лямант, маленні пра літасць, звон і ляск мячоў і нечы моцны голас: "Ды будзеш ты пракляты, разбойнік Карула! Няма меры тваёй жорсткасці, няма рахунку тваім ліхадзействам"... Далей словы абарваліся, і штосьці цяжкае павалілася на зямлю. Чуўся тупат заганыяных у стайню коней, з рыпаннем адчыніліся цяжкія дзверы сцяпоў-скарбніц. Усё змоўкла.

Бедная Эльда дрыжала ўсім целам. Уся жахлівая рэчаіснасць паўстала перад ёй.

Дык вось адкуль уся раскоша, усе скарбы, усе багацці яе бацькі! - усё гэта здабыта коштам злачынстваў, коштам сотняў жыццяў!

Што рабіць, што рабіць?

"Маліся, маліся"! - ізноў лёгкім подыхам пранеслася ў паветры.

Дзяўчынка апусцілася на калені, абапёршыся локцямі на бліжняе крэсла, і з вуснаў яе паліліся гарачыя, шчырыя маленні. Доўга малілася яна; у вушах пачаў раздавацца звон, галава схілілася на рукі.

Раптам бачыць яна, нейкае светлае ружаватае воблака падплывае да яе. У бледных слабых абрысах здаецца ёй твар маці, чуюцца далікатны голас:

- Выратуй душу бацькі, выратуй ад вечнай пакуты! Ты павінна дастаць Галінку міру. Ты знойдзеш яе ў куфры, які схаваны ў ствале блакітнага алеандру ў некранутым лесе Раяны; ключ ад куфра ў уладарніцы мора, Акваны.

Задача твая цяжкая і небяспечная, але памятай Бога, памятай, што з верай у Яго і з Яго дапамогай усё даступна. Толькі маліся, і перанясеш усе выпрабаванні, і атрымаеш Галінку міру. Але яна не будзе мець сваёй чудатворнай сілы датуль, пакуль на яе не зваліцца чыстая сляза Херувіма. Тады ж, дзе б ні з'явілася яна, самыя жорсткія сэрцы будуць змірацца; пры выглядзе яе, пры шлолаху яе срабрыстых пялёсткаў, святло і мір будуць пранікаць у душы самых вялікіх грэшнікаў. І ты выратуеш бацьку свайго. Ідзі, дачка мая, маліся і памятай, што Бог заўсёды з табой.

Голас змоўк, і прывід схаваўся. Дзяўчынка працягвала спаць, схіліўшы галоўку на рукі.

Калі яна прачнулася, стаяла цудоўная летняя раніца. Ёй адразу ўзгадаліся ўсе жахі мінулай ночы, успомніўся і дзівосны сон.

- Так, бацька, я выратую цябе, я навяду на добры шлях тваю душу! Хай тыя небяспекі, тыя пакуты, што павінна буду перанесці я ў сваіх пошуках Галінкі міру, будуць адкупленнем грахоў тваіх і з Божай дапамогай я дастану яе!

І дзяўчынка паспешліва пачала збірацца ў дарогу; ёй хацелася сысці да абуджэння бацькі: бачыць яго зараз, гаварыць з ім было ёй не пад сілу.

Эльда адправілася да берага мора; бо першая яе задача дастаць у падводным царстве ключык ад куфра.

Памаліўшыся і зрабіўшы тройчы крыжовы знак, яна кінулася ў сінюю глыбіню.

Мерна гайдаючы, хвалі панеслі яе далёка-далёка, паступова апускаючы ўсё ніжэй і ніжэй. Чым глыбей апускалася яна, тым святлей становілася вакол; але гэта не было тое яркае жаўтлявае святло, якое

выпускаюць залатыя прамяні сонца, гэта было бледнае, халоднае, зелянява-блакітнае святло. Вось зрабілася зусім светла, і Эльда стала на ногі.

Перад вачамі яе паўсталі раскошныя палаты, усе вакол апавітыя паўзучай зелянінай, лісты якой былі празрыстыя, як шкло, і блішчалі падобна смарагдам. Паміж гэтай зелянінай віднеліся мудрагелістай формы кветкі, адны - сінія як сапфіры, іншыя падобныя на лілеі, быццам вышліфаваныя з цудоўнага каменю, які на зямлі завуць аквамарынам. Уся гэта цудоўная расліннасць была акроплена буйнымі, нібы алмазнымі, пырскамі.

Сама царыца ляжала на раскошным ложы, якое складалася з адной дзівоснай перламутравай ракавіны, усеянай сапфіравымі і аквамарынавымі паўмесяцамі, якія свяціліся. Падушка з пярлінавых марскіх пырскаў была пад яе галавой, такое ж покрыва ахутвала яе постаць. Сама яна здавалася празрыста-бледнай, і яе вялікія светла-зялёныя халодныя і цёмныя вочы, у якіх прагледжвала стома, былі нерухома накіраваны ў адну кропку.

Перад яе ложкам пырхала зграя малютак з маленечкімі крыльцамі за плячамі. Яны былі зусім голыя, і толькі марскія пырскі пакрывалі іх далікатную скуру.

Малюткі танчылі, мерна і плаўна разгойдваючыся, і спявалі ціхія мелодыі, якія закалыхвалі.

Пад гукі іх галаскоў Аквана заплюшчыла вочы і заглыбілася ў сон.

Ніхто не заўважаў Эльды.

Калі царыца заснула, Эльда ціха наблізілася да дзяцей.

- Што робіш ты тут, дзяўчынка? - выклікнулі яны, - няўжо злая Аквана і цябе прывабіла ў сваё страшнае, халоднае царства? Ты бачыш, колькі нас тут, а мы ўсё жылі на зямлі, у нас былі і бацькі, і браты, і сёстры; мы былі шчаслівыя там, на версе, дзе свеціць мілае сонейка, дзе цяпло, дзе лёгка дыхаецца. Але мы былі маленькія, неразумныя! Мы падыходзілі да самага берага мора, збіралі ракавіны, зазіралі ў яго цёмныя, сінія воды - сонца так хораша адлюстроўвалася ў іх!

А злая Аквана з далікатнай усмешкай глядзела на нас, распасцірала да нас рукі, працягвала і вабіла цудоўнымі сапфіравымі кветкамі, якіх мы не бачылі на зямлі. І мы даверліва цягнуліся за імі, а яна адхіляла руку ўсё далей і далей, пакуль мы, страціўшы раўнавагу, не валіліся ў бездань. Тады злы пераможны смех раздаваўся з глыбіні вод. Смяялася злая Аквана над дзіцячай даверлівасцю.

Шмат стагоддзяў ужо прайшло, а мы ўсё тут, усё закалыхваем

яе, калі яна засынае сваім сямідзённым сном; а калі яна не спіць, мы спяваем і скачам вясёлыя песні, каб забаўляць яе. Яна зачаравала нас, здзейсніла над намі закляцці, і мы не можам падняцца з гэтай халоднай глыбі; нашы душы не могуць узляцець да пасада Божага, пакуль хто-небудзь не прачытае над намі вызваленчай малітвы, ад якой разбурацца яе чары. А мы не можам успомніць слоў малітвы: яна прымусіла нас пазабываць іх.

Уцякай, уцякай, дзяўчынка, пакуль яна спіць, а то і цябе спасцігне наша горкая доля.

- Не, - адказвала Эльда, - не для таго, каб уцякаць ад небяспекі, прыйшла я сюды. Бог са мною, і я нічога не баюся. Мне трэба дастаць у Акваны выкрадзены ёю даўно-даўно ключ ад куфра з Галінкай міру.

І яна распавяла малюткам, чаго прыйшла, распавяла сваё сумнае жыццё, сваю чудоўную здань.

З гарачым спачуваннем слухалі яны аповед Эльды.

- Ключ, які ты шукаеш, - казалі яны, Аквана заўсёды носіць на шыі. Ты патрапіла ва ўдалы час: яна зараз будзе спаць сем дзён; завалодаць ключом не цяжка, але куды ты з ім схаваешся?

- Дапамажыце мне толькі дастаць яго, а там, што Бог дасць!

Паціху падышлі яны да соннай уладальніцы мора; асцярожна прыпаднялі яе галаву і перакінулі праз яе ланцуг з ключом. Ён быў даволі вялікі і ўвесь ззяў дыямантамі. Эльда ўзяла яго і, апусціўшыся на калені, заспавала падзяку Богу за гэты першы поспех.

І толькі святыя словы песні дасягнулі слыху малютак, як адразу да іх вярнулася забытая здольнасць маліцца, і чыстыя галасы падхапілі песню Эльды.

Па меры таго, як яны спявалі, малюткі адчулі, што пачынаюць аддзяляцца ад глебы. Паспешна сарваў і працягнуў Эльдзе кожны з іх па доўгай галінцы расліны, якая вілася па сценах; Эльда ўхапілася за іх абэруч, а малюткі, светлыя і лёгка, пачалі падымцацца ўсё вышэй і вышэй, цягнучы за сабой сваю маленькую вызваліцельніцу.

Калі яны дасягнулі вышыні берага, Эльда стала на ногі і адпусціла канцы галін, а яе маленькія сябры ветла ківалі ёй і з чароўным гімнам падымаліся ўсё вышэй, пакуль не зніклі ў небе ад вачэй Эльды. Яна, стомленая, але шчаслівая ад свайго першага поспеху, заснула спакойным, ціхамірным сном на мяккай траве, пад ценом разгалістай латаніі.

Бадзёрая і радасная прачнулася яна на наступную раніцу. Падмацаваўшы свае сілы сакавітымі, разнастайнымі пладамі, якія з усіх бакоў трапляліся ёй, яна весела пайшла наперад. Куды ісці? У які бок? - яна не ведала, але ў надзеі, што Бог накіруе яе, пайшла

наўздагад.

Ключ з ланцужком вісеў у яе на шыі, і хутка яна заўважыла дзівосную з'яву: яркія распаленыя дыяменты, калі яна нечакана зварочвала па якой-небудзь сцяжынцы, часам раптам цямнелі і патухалі; тады Эльда вярталася на скрыжаванне, брала іншую дарогу, і шляхаводны ключык ізноў пачынаў ззяць.

Цяпер яна больш не баялася заблудзіцца.

Доўга-доўга ішла яна. Перш лес быў даволі рэдкі, але паступова згушчаўся і становіўся ўсё змрочнейшым, шлях рабіўся цяжэйшым і небяспечнейшым. З усіх бакоў раздавалася то ціхамірнае ціўканне птушчак, то рык і выццё драпежнікаў.

Страшна становілася парой беднай дзяўчынцы, кроў застывала ў жылах, але, паўтараючы святыя словы малітвы, яна ішла наперад і наперад. У змярканні лясныя пачвары са свістам і жажлівымі крыкамі праносіліся над яе галавой, выцягвалі свае галінастыя лапы, так што яна ледзь не кранала іх; але Эльда рупліва тварыла крыжовыя знакі, і пачвары не адважваліся дакранацца да яе.

Два гады ішла яна гэтым страшным лесам, два доўгія, цяжкія гады. Але рашучасць не пакідала яе. Часта па начах, калі дзяўчынка спала пад якім-небудзь шырокалісцевым дрэвам, ёй з'яўлялася яе маці, падбадзёрвала і падтрымлівала адважнае дзіця.

Нарэшце Эльда ўбачыла ўдалечыні велічэзны алеандр, увесь усеяны велічэзнымі махрыстымі светла-блакітнымі кветкамі з бледна-ружовымі сарцавінкамі. Іншага такога дрэва не было больш ва ўсім лесе.

Становілася даволі цёмна. Эльда падышла да дрэва і пачала ўважліва разглядаць яго ствол; але нідзе ні самай малой драпіны, ні самай малой адтуліны відаць не было. Доўга і дарэмна шукала яна. Тады дзяўчынка звярнулася да свайго Вечнага Заступніка і, укленьчыўшы, тройчы здзейсніла малітву.

Раптам пярэдня частка дрэва расчынілася, утварылася шырокая шчыліна, з якой ішоў сноп святла. Эльда наблізілася, прыклала пальцы, і пад яе рукой кара, нібы дзверцы, расчынілася, і яна ўбачыла там вялікі белы куфар які свяціўся, адамкнуўшы яго, яна дастала галіну. Зеляніна на ёй была свежая і маладая, кветкі яшчэ не распусціліся.

Як толькі галіна была вынята, куфар знік, дрэва зачынілася. Ключ застаўся ў руках дзяўчынкі.

Цяпер жаданая мэта была ўжо блізкая; яшчэ адно выпрабаванне, і Галінка міру завітнее.

Не губляючы часу, на другі ж дзень Эльда рушыла ў далейшы

шлях.

Удалечыні віднелася высокая гара, пакрытая вечным снегам. Да гэтай гары павёў дзяўчынку яе шляхаводны ключык.

І тут, як і ў лесе, шлях быў перш не цяжкі: зялёная траўка, мільёны раскіданых пярэстым дываном кветак, цудоўная расліннасць. Эльда прагна ўдыхала ў сябе жыватворнае горнае паветра. Велічэзныя вінаградныя лозы з залацістымі і ружовымі, буйнымі матавымі ягадамі лашчылі яе вока і спаталялі голад.

Паступова крутасць павялічвалася, камяністая глеба мучыла ногі, паветра становілася рэдкім, дыханне сціснутым...

Над самай галавой узвіваліся велічэзныя драпежнікі. Скуголіў халодны рэзкі вецер, маркотна свішчучы ў расколінах. Жудасныя гады, велічэзныя змеі кішэлі з усіх бакоў... Усё вышэй... Вышэй...

Вось паказаліся страшныя ледзяныя пачвары; яны абступалі Эльду, імкнуліся заціснуць яе, працягвалі да яе велічэзныя плоскія рукі! Холад, пакутлівы холад пранікаў да самай глыбіні ва ўсю істоту Эльды; здавалася, яшчэ хвіліна, яшчэ адзін парыву гэтага жудаснага жахлівага ветру, і ён патушыць апошняю іскру жыцця, якое ледзь цяпілася ў ёй!

Застылымі вуснамі намагалася яна шаптаць словы малітвы, акалелай рукой стварыць крыжовы знак... Вось усё халаднее ўся-рэдзіне яе.. Жыццё выходзіць...

Раптам яркі, гарачы сноп святла зваліўся на яе. Пад яго дабра-творнымі прамянямі Эльда адчула, што цеплыня і дыханне вяртаюцца да яе. Яна падняла галаву і ў першую хвіліну нават зажмурылася. Здаецца мільёны маленькіх зорчак спускаліся ўніз з неабсяжнай высі, а на чале іх плыла буйнейшая зорка.

Хутка імчаліся яны, і вось Эльда ўжо можа адрозніць цэлую процьму маленькіх анёлачкаў, а наперадзе прамяністую постаць шасцікрылага Херувіма. Малюткі лунаюць вакол снежнай вяршыні, а Херувім спускаецца да Эльды і, ахінуўшы яе сваімі крыламі, кажа:

- Дзіцё, чаго шукаеш ты на гэтай высі, куды яшчэ не дасягала нага смяротнага?

І, схіліўшыся перад ім, Эльда выліла яму ўсю сваю набалелую душу, усе жахі і ліхадзействы, якія дзеяў яе бацька.

Херувім слухаў аповед дзіцяці, і ціхая пакута разлілася па яго рахманых рысах, пры вестцы пра ўсе жорсткасці, што дзеюцца на зямлі; светлыя алмазныя слёзы пакаціліся з яго ясных вачэй, і адна з іх звалілася прама на галіну, якую трымала ў руках малютка.

Ад дакранання гэтай нябеснай вільгаці бутоны шырока рас-крыліся і ператварыліся ў буйныя беласнежныя званкі, якія распаў-

сюджвалі райскую духмянасць і дрыжалі ад наймалога вагання паветра, выдаючы пры гэтым далікатны срабрысты звон.

У ім было штосьці незвычайна кранальнае, што захапляла душу, што ўлагоджвала, што клікала кудысьці, што абуджала дрымотныя струны людскага сэрца.

Ціха і плаўна ўзмахваючы крыламі, пачаў падымацца Херувім, а следам за ім і процьма анёльчыкаў, якая суправаджала яго.

Эльда засталася адна. Яна кінулася на калені і ўзнесла хвалу Ўсывышняму.

Лёгкі і радасны быў зваротны шлях Эльды: з ёю была святая Галінка міру, якая ахоўвала яе ад усякага зла і няшчасця.

Пачвары расступаліся і спяшаліся схаватца ўглыб, толькі здалёк пачуўшы далікатны, срабрысты звон. Дзікія драпежнікі ў некранутым лесе пакорліва схіляліся перад дзяўчынкай з цудоўным талісманам. Магутны леў падышоў да Эльды і, ласкава глядзячы на яе, лёгка яе ног, запрашаючы дзяўчынку сесці на яго моцную спіну. І Эльда, без боязі, даверліва села на пакорлівую жывёлу. Праз увесь лес, увесь доўгі і цяжкі шлях жывёла аспярожна несла дзіця і яго цудоўную ношу на сваёй магутнай спіне; і ўсе гады і звяры расступаліся, каб даць ім дарогу, а птушачкі звонка і радасна заліваліся ў купчастых смарагдавых галінах.

Блізка ўжо Эльда да дому. Вось уступае яна ў велічэзны сад свой, дзе чуліся стогны, дзе здзяйсняліся ў тую апошнюю ноч страшныя справы... Вось перад хатай і бацька яе.

Званкі ціха, ледзь чуваць гайдаюцца на сцёблах; як лёгкі шolah раздаецца іх звон. Але які ні ціхі быў ён, усё ж дасягнуў да слыху Карулы, і штосьці завагалася, штосьці зазвінела ў яго душы, якая не ведала літасці. З ласкавай, цёплай усмешкай паспяшаўся ён насустрач дачцы. Ён адчуў, што яна дарагая яму, адчуў далікатнае пачуццё любові, якая запалілася ў яго халодным сэрцы. Моцнымі абдымкамі прыцягнуў ён Эльду на грудзі свае, і штосьці вільготнае засвяцілася ў яго заўсёды суровых вачах.

Цяпер ужо ніхто не абыходзіць і не цураецца валадарстваў Карулы. Пра ранейшае там няма і мовы. Скліпы - скарбніцы адкрыты, дабро раздадзена ўсім немаёмым і і тым, якія ў патрэбе. У падзямеллях не чуваць больш стогнаў і плачу: усе няшчасныя вязні вызвалены, уся маёмасць вернута ім. Не можа толькі Карула вярнуць жыццё, аднятых ім у яго ахвяр.

Дзень і ноч моліцца Карула, каецца ў сваіх цяжкіх грахах, прыносіць адкупныя ахвяры.

Далёка на ўсё наваколле віднеецца ўзняты на чатырох слупах

купал храма, збудаванага ім. Доўгія і ўрачыстыя службы спраўляюцца там. Усе дзівуюцца і любуюцца раскошай і пышнасцю яго ўбрання, але яшчэ больш дзівуюцца цудоўнай белае галінцы, якая ўзвышаецца на алтары. Галінка разрастаецца, срэбных званкоў дадаецца ўсё больш і больш. Іх цудоўны звон раздаецца і разносіцца далёка за кратаваныя ажурныя сцены храма. І няма душы, якая б не здрыганулася ад зла, пачуўшы гэты звон, няма сэрца, у якім бы ў адказ на гэтыя незямныя гукі не абудзіліся і не завагаліся б самыя лепшыя, самыя патаемныя струны.

Ціха і мірна, у пасце і малітве дажывае Карула сваё бурнае жыццё пад апекай сваёй рахманай і любай дачкі. Нездарма пражыла яна на свеце: сваімі ахвярамі яна выратавала душу бацькі, прывяла на шлях добра і праўды тысячы людзей.

Шырока разраслася "Галінка міру"; усё далей і далей разносіцца яе дабравест. Ці надызде, нарэшце, дзень, калі ўвесь сусвет зможа пачуць гэты заклічны гук добра і пакоры?

Жудасна станавілася, слухаючы яе. Калі яна пачала, было яшчэ змярканне, але потым узышоў месяц, і ўсё вакол здавалася такім таямнічым-таямнічым, быццам і вакол нас казка.

Мы ўсе так уважліва слухалі, нават дыхаць гучна баяліся, каб не прапусціць ніводнага слова. А паслухаць было што.

Я, як заплюшчу вочы, зусім ясна магу сабе ўявіць і падводнае царства, і малютак, і дзівосныя празрыстыя блакітныя лілеі... Божа, як хораша! А калі спускаўся херувім з гурбой анёльчыкаў!.. Мне здаецца, што здалёк гэта павінна было быць падобным на шмат-шмат вялікіх бліскучых сняжынак, як яны часам у моцны мароз так і блішчаць...

І я нават не ведаю, якая казка лепшая: успомніш гэтую - гэтая здаецца прыгажэйшай, падумаеш пра тую - тая. Якое велічэзнае задавальненне даставіла мне мамуся! Мілая, дарагая!..

Можа быць хто-небудзь, чытаючы мае ўспаміны, уявіць, што абедзве казкі я запісала з матуліных слоў? Ну, і памыляецца ж ён! Барані Бог! - па-першае, гэта было б жудасна доўга, а па-другое, хіба б я ўсё так добра запамніла? Я б такой "адсябеціны" пананісала, што, пэўна, і мамачка б сваёй казкі не пазнала. Не, я ўладкавалася значна хітрэй: выпрасіла іх у матулі ўжо напісанымі, а, калі хто-небудзь будзе друкаваць мае ўспаміны, той хай і ўпіша казкі ў тое месца, дзе ў мяне толькі загалавак стаіць. Вось яшчэ, стану я сама так шмат пісаць!

Цудоўны сон. Чаяванне. Пажар.

Усю ноч сёння мне такія цудоўныя сны бачыліся: шмат-шмат нейкіх беленькіх дзяцей, бліскучых, лёгкіх, і ў руках у іх вялікія срэбныя абручы апавітыя буйнымі белымі званкамі; яны танчаць, а званкі звяняць далікатна, быццам спяваюць; і я спяваю разам з імі і ціха-ціха плачу... Калі прачнулася, нават падушка мокрая была.

Але доўга ўспамінаць пра мой сон мне не далі, а пасадзілі за французскую дыктоўку, а потым за арыфметыку. Дзякуй Богу, справа ідзе на лад, ды і пара ўжо, іспыт жа на самым носе.

Не ведаю, з-за чаго Ральф так незалюбіў адразу Валодзю; напэўна таму, што той замануўся яго цвяліць пачаў шыпець і рыкаць, ну, а мой сабачка трываць не можа такой музыкі. Зараз ён Валодзю ступіць не дае: Валодзя на "гіганти" - Ральф яго за порткі, Валодзя на арэлі - Ральф яго за ногі, брэша ды так і скача на яго, а я зладзіць з ім не магу, ды мне і самой смешна.

Увечар мы вырашылі наладзіць чаяванне ў нашым "Утульным" і паставіць мой уласны маленькі самаварчык. Сказана - зроблена.

Пасля абеду мы выпрасілі ў матулі гарбаты, цукру, печыва, варэння і малака, забралі самавар і посуд, і пацягнулі ўсё гэта ва "Ўтульнае"; сабралі на стол і прыгатавалі посуд; паставілі самавар каля стала, наклалі туды вуглёў, потым запалілі трэскі, усё, як след; шкада вось, трубы не было. Вечар быў ціхі, але цёмны.

Мы ўсёй кампаніяй у чаканні самавара ўселіся на траўцы спіной да хаткі пад вялікай старой ліпай. Хлопчыкі пачалі распавядаць усякія вельмі смешныя анекдоты з гімназічнага жыцця. Сярожа казаў, што настаўнік географіі выклікаў аднаго вучня і пытае назву нейкай ракі, а той ніяк успомніць не можа. "Ах! - кажа дык вось на языку і круціцца!"... А другі крычыць яму на ўвесь клас: "Дык пакажы язык, дый годзе"! А падчас французскага ўроку аднаму хлопчыку настаўнік загадаў сказаць будучы час ад *плакаць*, той і кажа: "Je pleuvrai, tu pleuvras, il pleuvra". Мы, вядома, страшна пачалі смяяцца, раптам бачым: што гэта так светла зрабілася! Паварочваемся, - а хатка наша амаль уся ў агні! Мы ўскочылі, кінуліся туды - усё гарыць! Спалохаліся мы страшна, але не разгубіліся, схопілі палівачку і пачалі ёй чэрпаць ваду з цэбра, які тут заўсёды стаіць цэлы дзень на сонцы для палівання кветак. Але агонь не памяншаўся, і хутка стала так светла, што ўсе выбеглі з дома на месца пажару. Страшнага нічога не было, таму што блізка ніякіх пабудов няма, толькі плот трохі захапіла, і яго зараз жа дворнік заліў, але дзве вялікія цудоўныя ліпы, паміж якімі была наша хатка, прыстойна пацярпелі, а наша мілае "Ўтульнае" згарэла ўсё да-

шчэнтэ; ацалела толькі мая пліта, ды самавар, але і тыя былі ў вельмі брыдкім выглядзе. Хоць небяспекі і не было ніякай, а ўсё-такі ўсім было страшна, усе такія бледныя-бледныя стаялі.

Шкада нашага мілага "Ўтульнага", так добра жылося ў ім! Яшчэ дзякуй богу, што гэта здарылася ў канцы лета, цяпер не так шкада будзе з'язджаць адгэтуль.

Перад іспытам.

Апошні час нам з Валодзем не салодка даводзілася: у яго на носе пераэкзамяноўка, у мяне мой няшчасны конкурсны іспыт. Ну, нічога, здаецца ўсё шчасліва абыдзецца, калі я толькі ў той дзень змагу быць уважлівай.

Бедная мамачка турбуецца яшчэ значна больш, кажа, на мяне нельга спадзявацца, што я магу і круглае "дванаццаць" атрымаць, але, магу і сямёрак нахапаць. Яна яшчэ таму так хвалюецца, каб я не аскандальілася, што ў гэтай самай гімназіі і яна вучылася: настаўнікі і настаўніцы многія яшчэ старыя, будуць ведаць, што я яе дачка, што яна сама мяне рыхтавала, і раптам дачка мамачку "падкоціць" сваімі адказамі; гэта горай, чым у Каршуновых з вершамі выйдзе. А сама мамачка цудоўна вучылася, але дурасліўка, здаецца, была ледзь ці не горшая за мяне; цяжка быць горшай, але мая мамуся, відаць, малайчына была, здолела дачку пераўзысці.

Нягледзячы на заняткі, мы такі выпрасіліся і на "Чортаву выспу" ў чарніцы, і ў наш лясочак у грыбы. А іх шмат, асабліва баравікоў: чысценькія, акуратненькія такія; і сядзяць сабе цэлай кампаніяй. Замест баравіка паганкі не сарвеш, а вось сыраежкі з паганкамі дык на адзін твар... г.зн. падобныя вельмі, так што я ўвесь час палову паганак набяру.

Потым яшчэ ўсе хлопчыкі з фурманам Рутыгіных ездзілі кудысьці на лодцы ракаў лавіць і прывезлі цэлы вялікі кошык. Вось шчаслівыя, ім пашанцавала! Ужо як я матулю прасіла і мяне пусціць - ні за што! Шчаслівыя гэтыя хлапчукі, усё ім можна, а нам, дзяўчынкам, усё кажуць "непрыстойна"! Па вечарах цяпер вось зусім дзявацца няма куды; цямнее рана, але вельмі цёпла, у пакоі ісці не хочацца, а ў садзе ўпоцемку не разбегаешся; так бы добра гэта, як той казаў, "сесці радком, ды пагаварыць ладком" у нашым "Утульным", ды дзе яго ўзяць? Гэта ўсё самавар вінаваты: яго тады паставілі, трэскі запалілі, а трубы вось не надзелі, таму што яе у нас не было; самі вось мы гутаркамі заняліся, а ад трэсак, пэўна, галінкі загарэліся, і пайшло-пайшло... Зараз збіраемся пад вялікую ліпу і там распавядаем

страшныя гісторыі. Ваня адну такую жудасную распавёў, што я потым уначы яшчэ горш крычала, чым пасля маленькай малочніцы.

Атрымалі ліст ад цёці Лідушы: яна з мужам едзе за мяжу. Вось шчаслівая! Перш у галоўны горад Аўстраліі Вону, а потым у Францыю і Швейцарыю, - ужо там блізка! Яшчэ Аўстралію я ёй менш зайзд-рошчу - там усе па-нямецку гавораць: "Habe gehabt, gehabt haben" Бр... не люблю, усё хап, ды хап! Але калі слухаць непрыемна, то ўжо глядзець, пэўна, цікава; я думаю, у іх там усё зусім інакш, чым у нас. Вось бы хацелася паехаць!

Іспыт.

Вось ён, нарэшце, прайшоў, гэты страшны, даўно чаканы дзень іспыту. Павіншуйце: гэтыя радкі піша вучаніца VII класа аддзялення Б!..

Але распавяду ўсё з самага пачатку.

Разбудзілі мяне рана, але пакуль мы апрануліся, сабраліся і даехалі да горада і да гімназіі, то часу прайшло шмат.

Уваходзім. Будынак вялікі-вялікі і такі светлы, вясёленькі, сонца шмат, і ціха-ціха так. Мамачка пытае швейцара:

- Хіба яшчэ нікога няма?

- Ужо, - кажа, - ужо ў клас увайшлі.

Мамачка жвавенька павяла мяне ў канцелярыю, а там стаіць нейкі высокі сівы спадар (аказаўся інспектар). Мама да яго, а ён яе добра ведае, яшчэ і сама мамачка ў яго вучылася.

- Прабачыце, - кажа, - Сяргей Уладзіміравіч, спазнілася трохі, але мы так здалёку..

- Нічога, нічога, лепш хоць позна, чым ніколі", - а сам усміхаецца, і фізіяномія ў яго такая мілая: валасы і барада зусім белыя, а твар зусім ружовы, малады; вочы такога колеру, як кава без вяршкоў, добрыя, вясёлыя, нос прамы, а зубы, калі ўсміхнецца - а ён гэта ўвесь час робіць - доўгія, белыя, як міндаль. Праўду мамачка казала, жудасна ён мілы, так бы ўсё і глядзела на яго. Але глядзець не было калі; прыйшла нейкая дзяўчына забітага выгляду ў сіняй сукенцы, і інспектар загадаў мяне завесці туды, дзе экзаменуюцца.

Мамачка пацалавала мяне, перажагнала і сказала:

- Галоўнае, Муся, уважліва слухай, што менавіта цябе пытаюць, і думай перш, чым адказваць.

Я бегам пабегла за класнай дамай наверх.

- Не бегай, задыхаешся, цяжка адказваць будзе, і рука стане дрыжаць, крыкнула наўздагон мамачка.

Мне было весела і зусім не страшна. Прывялі мяне ў клас, дзе сядзеў бацюшка і экзаменаваў па Законе Божым. Я села і пачала слухаць. Некаторыя дзяўчынкі выдатна як адказвалі, а затое іншыя!...

Бацюшка пытае адну:

- Што Бог у сёмы дзень стварыў?

А яна кажа:

- Еву...

Трэба ж гэтак пляснуць! Потым ён адну спытаў, дзе быў пахаваны прарок Ілля, а тая адказвае:

- У Неўскай Лаўры.

Вось матуля мне колькі разоў казала, што я на ўроку такія дурасці часам адказваю, што мяне на выставу можна паслаць, - вось бы ёй тут паслухаць!

Мяне даволі хутка выклікалі, спыталі малітвы, знак веры, колькі было сыноў у Ноя (адна сказала - дванаццаць), і адпусцілі. Хто быў вольны тут - пайшоў на арыфметыку.

На арыфметыцы асаблівага нічога не было і цікавых дурасцяў ніхто не казаў; настаўніца таксама нейкая шэрая і кіслая. Я сваю задачу з шыкам рашыла, радкі з дужкамі таксама дакладна злічыла, і мяне адпусцілі ў калідор. Там мяне злавіла адна мамчына знаёмая класная дама, пачала мяне распытваць, што я бацюшку адказвала, і сказала, што зараз і яна мне пытанне задасць, паглядзіць, ці ведаю я што-небудзь:

- Ну, скажыце адзінаццатую запаведзь! - пытае, а я і кажу:

- А вось, калі вы яе выдумаеце, тады я яе і вывучу.

- Малайчына, кажа, не дарма "дванаццаць" паставілі!

Іншыя класныя дамы таксама размаўлялі і жартавалі са мной.

Потым нас павялі на рускую дыктоўку.

Вось гэта дык страшна! Я адчуваю, што абавязкова куды-небудзь ды не тую літару ўсаджу, не таму, што не ведаю, не, я зараз і "яць" вызубрыла, а вось рука сапраўды знарок не тое напіша.

Дыктоўка была не цяжкая і кароценькая, куды карацей, чым мамачка мне рабіла. Потым пачалі вусна экзаменаваць. Настаўніца наймілая, тоўстая-тоўстая, падбародак падвойнай, хоць і робіць строгі твар, а адразу відаць, што добрая, падобная на такога мілага тоўстага барбоса. Яна старая: яшчэ, калі мая матуля паступіла ў падрыхтоўчы клас, то яна яе экзаменавала.

Ну, на рускай таксама нішто сабе, дурасці казалі. Адна спытала, як будзе 112 у множным ліку; другая казала, што "рабчык" паходзіць ад слова "робкі", а таму яго трэба пісаць праз "п".

Нарэшце выклікалі мяне і яшчэ адну дзяўчынку, - там усе па

дзве адразу выходзяць; тую настаўніца пачала пытаць

- А вы, - кажа мне, - пакуль падумайце.

"Божа, пра што ж мне думаць?" - думаю я і гляджу на вялікую шэрую кошку, якая ідзе па суседнім даху. "Напэўна птушак хоча лавіць... не, мышэй, - палезла ў акенца гарышча, а там пэўна мышы, а то і пацукі ёсць... Фу, якія дурасці, бо не пра кошку ж мне думаць трэба! Пра што б думаць?.. Калі "е" выпадае, пішацца "яць"... г. зн. не, наадварот... Божа, якія ў настаўніцы рукі тоўстыя! Я думаю, у мамачкі стан танчэйшы... Ізноў не тое... Канчатак "енне" праз "яць", калі ад дзеяслова"...

- Ану, Старабельская, цяпер вы, - перарывае мае думкі тоўсты барбос.

У дыктоўцы аказаліся дзве найдурныя памылкі, я як убачыла, адразу і выгукнула:

- Выбачайце, я неспадзявана памылілася: *ведаў - е, а наведаў - яць*, праўда неспадзявана!

Настаўніца смяецца. Спытала, як завецца думка, выказаная словамі.

- Думка, выказаная словамі, завецца сказам, таму што мы яе сказалі. А якія мы часам глупствы кажам - жаж!

Зусім неспадзявана гэта сарвалася з языка, і я падумала: "Здаецца, кепска выйшла". Барбос нічога - засмяяўся. Верш "Маліся, дзіце, цябе слухае..." я цудоўна сказала, а калі чытала, пляснула дурноту: там напісана было "зграя лоўчых", я і кажу:

- Гэта зграя сабак, - але зараз жа сама паправілася, - "не, не, гэта зграя ганчакоў". Паставілі мне "адзінаццаць" і павялі на французскую.

Французжанка таксама мамачку вучыла; міленькая вельмі, толькі жудасна жоўтая, быццам яе ёдам пашмаравалі. Дыктоўку я напісала без памылак, і адказвала з шыкам, так што настаўніца мяне пацалавала, загадала кланяцца мамачцы і сказаць, што яна малайчына, так дачку добра падрыхтавала.

Вось на гэтым іспыце смешна было: адна дзяўчынка перакладае: "У нашай гасцінай стаіць стол і крэслы - il y a dans notre salon une table et des chemises - замест des chaises". А іншая перакладае: "У буфэце ёсць сурвэтки і абрусы - il y a dans notre buffet des serviettes et des canapes - замест des nappes". Нават настаўніца смяялася.

У гадзіну ўсё было скончана, і нашы мамы прыйшлі па нас.

Я атрымала дзве "адзінаццаць" і дзве "дванаццаць"; вядома, што я вытрымала, але мяне так напалохалі гэтым конкурсам, што я турбавалася і некалькі разоў пытала і французжанку, і барбоса, ці пры-

муць мяне. Яны смяяліся і казалі, што не, што ўсіх, у каго больш дзесяці, прымаць зусім не будуць, таму што яны ўжо і так усё ведаюць, і рабіць ім у гімназіі няма чаго.

Проста з іспыту маамачка мяне павезла ў кандытарскую піць ша-калад з пірожнымі; есці мне вельмі хацелася, а такія смачныя рэчы тым больш. Падмацаваўшыся, мы адправіліся ў гасцінны двор, і там мамачка купіла мне ва ўзнагароду за маё паступленне добранькі залаты бранзалет з выразаным на ім надпісам: "На памяць". Затым мы заехалі ў фруктовую краму і накуплялі ўсяго ўсякага, а потым ужо адправіліся дахаты. Тата вярнуўся раней звычайнага, каб дазнацца хутчэй пра ўсё падрабязна. Ён вельмі ўзрадаваўся і сказаў, што я зусім малайчына, але яшчэ больш за мяне трэба пахваліць і падзякаваць мамачцы за тое, што яна так папрацавала са мной. А праўда, шмат я яе, бедненькую, намучыла! Я падзякавала ёй гарачымі пацалункамі, а татачка і гэтым, і яшчэ нечым: ён надзеў ёй на палец найпрыгожанькі пярсцёнак з двума дыямантамі, адзін у самім пярсцёнку, а другі вісіць на ланцужку, быццам кропелька. Мамуся засталася вельмі задаволенай!

Вядома, я зараз жа паляцела абвясціць усім пра свой поспех і, з мамчынага дазволу, запрасіць усіх вечарам. Выйшаў самы сапраўдны баль: танчылі і дзеці, і дарослыя да дзвюх гадзін і вельмі, вельмі весяліліся! Ніколі я не забудуся гэтага дня! Мілы, добры Міця, як ён быў задаволены маім поспехам, як цешыўся за мяне! Я вось свой іспыт здала, што Бог дасць Валодзю?

У гэтым сшытку пішу апошні раз, цяпер пачну новы пад загалоўкам "Успаміны гімназісткі". Але гэта яшчэ не зараз, зараз на кнігі і сшыткі глядзець не хачу да самага пачатку класаў. Буду гуляць, бегаць, карыстацца апошнімі вольнымі днямі, апошнім часам, які я яшчэ тут са сваімі сябрамі.

Добра жыць на свеце!

Вера Навіцкая. Добра жыць на свеце! (З успамінаў шчаслівай
дзяўчынкі). Ліда.
Гарнітура - Таймс.

